

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
KOMUNIKĀCIJAS STUDIJU NODAĻA

**LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS REPREZENTĀCIJA
LAIKRAKSTĀ "LATVIJA AMERIKĀ" (1990–1991)**

BAKALaura DARBS

Autors: **Augusts Zilberts**

Stud. apl. az09253

Darba vadītāja: *Mg.sc.soc.* Klinta Ločmele

RĪGA 2012

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba „Latvijas neatkarības atjaunošanas reprezentācija laikrakstā "Latvija Amerikā" (1990–1991)” mērķis ir noskaidrot, ar kāda satura informāciju un lingvistiskās izpausmes līdzekļiem trimdas laikrakstā „Latvija Amerikā” (Kanāda) reprezentēti Latvijas neatkarības atjaunošanas jeb Trešās atmodas notikumi 1990. un 1991. gadā.

Teorētiskajā daļā izklāstītas reprezentācijas (*Berger, Hall, Lacey, Luckmann, Moscovici*), nācijas un nacionālās identitātes (*Anderson, Bauman, Billig, Gellner, Smith*) teorētiskās pamatnostādnes. Tālāk sniegts ieskats Latvijas 20. gs. otrās puses vēsturiskajā kontekstā, kā arī piedāvāts trimdas preses un pētāmā laikraksta „Latvija Amerikā” raksturojums.

Pētījumā izmantota kvantitatīvā kontentanalīze un diskursa vēsturiskā analīze. Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumi avīzes „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada publikācijās no trimdas skatupunkta reprezentēti neviennozīmīgi. Konkrēto notikumu diskursīvais novērtējums, izmantojot ekspresīvus lingvistiskās realizācijas līdzekļus, variē no nosodījuma līdz atzinībai. Apelējot pie nacionālajām vērtībām, simboliem un vēstures, preses izdevums Trešās atmodas laikā pildīja arī nacionālās identitātes izjūtas veicināšanas funkciju. Kopumā neatkarības atjaunošana galvenokārt reprezentēta kā morāls pārbaudījums latviešu nācijas spējai mobilizēties garīgi un demonstrēt nacionālo pašapziņu, vērtības un apņēmību cīnīties par valsts suverenitāti.

Atslēgvārdi: laikraksts „Latvija Amerikā”, reprezentācija, diskursa vēsturiskā analīze, kvantitatīvā kontentanalīze, nacionālā identitāte, trimda, Trešā atmoda, 1990. un 1991. gads.

ANNOTATION

The purpose of the thesis “The Representation of the Renewal of Latvia's Independence in the Newspaper "Latvija Amerikā" (1990–1991)” is to find out the information and means of linguistic expressions used to portray the events of the renewal of Latvia’s independence in 1990 and 1991 in the exile newspaper “Latvija Amerikā”, published in Canada.

The theoretical part outlines the fundamentals of representation (*Berger, Hall, Lacey, Luckmann, Moscovici*) as well as those of nation and national identity (*Anderson, Bauman, Billig, Gellner, Smith*), followed by an overview of the historical context in Latvia in the second part of the 20th century and a brief profile of the Latvian expatriate press in general and “Latvija Amerikā” in particular.

This thesis uses quantitative content analysis and discourse historical analysis. In its issues from 1990 and 1991, “Latvija Amerikā”, from an exile perspective, does not provide a conclusive stance on the events concerning the renewal of independence of Latvia. The newspaper’s discursive take on the events uses expressive language and varies from condemnation to praise. Appealing to national values, symbols and history, the newspaper contributed to the growing sense of national identity. In general, the renewal of independence is represented as a spritual challenge of the Latvian nation to mobilize mentally and demonstrate national self-esteem, values and preparedness to fight for the independence of their country.

Keywords: newspaper “Latvija Amerikā”, representation, discourse historical analysis, quantitative content analysis, national identity, exile, Third Awakening, 1990 and 1991.

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	1
1. REPREZENTĀCIJA	3
2. IDENTITĀTE UN NĀCIJA	9
2.1. Identitātes jēdziena izpratne.....	9
2.2. Sociālā identitāte.....	13
2.3. Nacionālā identitāte	14
2.4. Nācija un nacionālā identitāte.....	17
3. VĒSTURES KONTEKSTS	19
3.1. Trešā atmoda Latvijā.....	19
3.1.1. Vēlēšanas kā LTF instruments Neatkarības deklarācijas pieņemšanai	21
3.1.2. Janvāra barikādes	23
3.1.3. Augusta pučs un pilnīga neatkarības statusa pasludināšana.....	25
3.2. Laikraksti trimdā.....	26
3.2.1. Laikraksta „Latvija Amerikā” raksturojums 1990.–1991. gadā.....	29
4. PĒTĪJUMA METODES UN DIZAINS	31
4.1. Kvantitatīvā kontentanalīze	31
4.2. Diskurss un diskursa analīze.....	33
4.2.1. Diskurss.....	33
4.2.2. Diskursa analīze	35
4.2.2.1. Kritiskā diskursa analīze.....	36
4.2.2.2. Diskursa vēsturiskā analīze	37
4.3. Pētījuma dizains.....	39
5. LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS REPREZENTĀCIJA LAIKRAKSTĀ „LATVIJA AMERIKĀ” (1990–1991)	42
5.1. Publikāciju galvenā tematika	42
5.2. Neatkarības atjaunošanas notikumu kontekstuālais skatījums	45
5.2.1. Neatkarības atjaunošanas un brīvības nozīmes diskurss	47
5.2.2. 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas diskurss	49
5.3. Rakstu noskaņa, vērtējot notikumus Latvijā.....	51
5.4. Latvijas Neatkarības atjaunošanas diskursi laikrakstā „Latvija Amerikā” (1990–1991)	53
5.4.1. Latvijas diskurss.....	53
5.4.2. Latviešu diskurss	55

5.4.3. Diskurss „dzīve Latvijā 1990. un 1991. gadā”	56
5.4.4. Trimdas diskurss	58
5.4.5. Latvijas Tautas frontes diskurss	59
5.4.6. PSRS diskurss	61
5.5. Personu viedokļi publikācijās	62
5.5.1. Atsauksmās uz politiķu viedokļiem.....	63
5.6. Rakstu izvietojums, apjoms un skaits vienā numurā	65
5.7. Publikāciju žanri	67
5.8. Publikāciju autori.....	68
SECINĀJUMI	70
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRAS SARAKSTS	73
PIELIKUMI	78
1. <i>pielikums</i> Kvantitatīvās kontentanalīzes kategorijas	79
2. <i>pielikums</i> Diskursa vēsturiskās analīzes shēma	82
3. <i>pielikums</i> Kvantitatīvās kontentanalīzes rezultāti.....	84

IEVADS

Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumi 1990. un 1991. gadā vērtējami kā liecības nacionālajai pašapziņai un pašai izlēmtībai (ne)vardarbīgajā cīņā par Latvijas brīvību. Suverenitātes atgūšanas notikumiem aktīvi sekoja līdz ar latvieši trimdas zemēs, tā laika notikumus presē interpretējot neviennozīmīgi, un cerot, ka tiks atjaunota tāda Latvija, kāda tā bija pirms došanās trimdā – ar ļoti nacionālu un konservatīvu sabiedrisko, kulturālo un politisko iekārtu.

Latvijas neatkarības atjaunošanu *de facto* 1991. gadā pat mūsdienu starpvalstu politiskajās diskusijās mēdz uzskatīt par vienu no ievērojamākajām morālajām un politiskajām uzvarām. Tas bija pagrieziena punkts, kas veicināja valsts deokupāciju un deva tai iespēju sasniegt strauju un nozīmīgu izaugsmi (piemēram, kļūt par Eiropas Savienības un NATO dalībvalsti).

Lai arī 20. gs. otrajā pusē trimdā dzīvoja aptuveni 150 000 latviešu¹, 1990. un 1991. gada valstiskās neatkarības atjaunošana trimdas presē pagaidām ir maz pētīts fenomēns. Taču trimdas preses izdevumu analīze ļauj noskaidrot, ar kādām nozīmēm un attieksmēm raksturoti tā laika aktīvākie politiskie personāži, notikumu pavērsieni, organizācijas, valstis un nacionālās vērtības, kādas cēloņsakarības to starpā valda, un kas no tā secināms.

Bakalaura darba **pētījuma objekts** ir Kanādas latviešu laikraksta „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada publikācijas par neatkarības atjaunošanas notikumiem Latvijā. **Pētījuma priekšmets** ir informācija par Augstākās Padomes vēlēšanām, 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarāciju, barikāžu notikumiem, Augusta puču, 1991. gada 21. augusta neatkarības pasludināšanu *de facto*, brīvības nozīmi, dzīves apstākļiem Latvijā laikrakstā „Latvija Amerikā” no 1990. 1. janvāra līdz 1991. gada 14. septembrim.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot, ar kāda satura informāciju, lingvistiskās izpausmes līdzekļiem, dažāda veida skaitliskiem datiem un diskursīvo fenomenu raksturojumiem trimdas laikrakstā „Latvija Amerikā” tika reprezentēti neatkarības atjaunošanas notikumi Latvijā, kā šī informācija tika pasniegta un kādas nozīmes, attieksmes un pārliecības izmantotas konkrēto notikumu atainošanai.

Savukārt kā **pētījuma uzdevumus** izvirzīju:

1. gūt priekšstatu par reprezentācijas, nācijas un nacionālās identitātes teorijām;
2. iepazīties ar pētījuma metodēm – kvantitatīvo kontentanalīzi un diskursa vēsturisko analīzi;

---

¹ Veigners, I. (1993). *Latvieši ārzemēs*. Rīga: Latvijas enciklopēdija. 16. lpp.

3. apkopot literatūrā pieejamo informāciju par Trešās atmodas notikumiem Latvijā (Augstākās Padomes vēlēšanas, 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšana, barikāžu notikumi, Augusta pučs, 1991. gada 21. augusta neatkarības pasludināšana *de facto*) un trimdas laikrakstiem;
4. izstrādāt pētījuma dizainu – kontentanalīzes kategorijas, diskursa vēsturiskās analīzes shēmu, publikāciju atlasē mehānismu un klasifikāciju;
5. veikt pilotpētījumu;
6. veikt pētījumu, iegūt apkopot un interpretēt rezultātus, aplūkojot tos kopsakarībās ar vēsturisko kontekstu un teorijas nodaļu atziņām;
7. izdarīt secinājumus par iegūtajiem pētījuma rezultātiem.

Ieguvis zināšanas par vēstures kontekstu un iepazīnis pētījuma metožu specifiku, izvirzīju šādus pētnieciskos jautājumus: **1)** Kā Kanādā izdots trimdas latviešu laikraksts „Latvija Amerikā” reprezentēja neatkarības atjaunošanas notikumus Latvijā 1990. un 1991. gadā?; **2)** Ar kādiem valodas paņēmieniem laikrakstā konstruēta Latvija, trimda, latvieši, PSRS, 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācija, barikādes, neatkarības atjaunošana *de facto*, Latvijas Tautas fronte? **3)** Cik bieži, cik lielā rakstu apjomā laikraksts „Latvija Amerikā” savā saturā ietvēra informāciju par Latvijas neatkarības atjaunošanas procesu?; **4)** Kas bija šo rakstu autori un kādu personu viedokļi izmantoti rakstu saturā?

Teorētiskajā daļā aplūkoju reprezentācijas (*Berger, Hall, Lacey, Luckmann, Moscovici*), nācijas un nacionālās identitātes (*Anderson, Bauman, Billig, Gellner, Smith*) teorētiskās pamatnostādnes.

Lai iegūtu gan kvantitatīvus, gan kvalitatīvus datus, izmantoju kvantitatīvo kontentanalīzi un diskursa vēsturisku analīzi. Analizēju 189 publikācijas (ziņas, viedokļus, komentārus un aprakstus) no 89 avīzes „Latvija Amerikā” numuriem laika periodā no 1990. gada 1. janvāra līdz 1991. gada 14. septembrim.

Bakalaura darbs ir strukturēts piecās nodaļās. Pirmajā pievērsos reprezentācijas teorijas raksturojumam, bet otrajā piedāvāju skaidrojumu par nāciju un personas, sociālo un nacionālo identitāti. Trešajā nodaļā ietvēru vēsturiskā konteksta nodaļu, kur hronoloģiski aprakstīju neatkarības atjaunošanas notikumu gaitu Latvijā 1990. un 1991. gadā, kā arī trimdas presi un pētāmo laikrakstu „Latvija Amerikā”. Ceturtajā nodaļā ietvertas darbā izmantotās pētniecības metodes (to apraksts) un pētījuma dizains. Piektajā nodaļā veikta Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumu reprezentācijas analīze trimdas laikrakstā „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gadā. Darba noslēgumā apkopoti svarīgākie secinājumi, ietverts izmantoto avotu un literatūras saraksts. Pielikumos skatāma diskursa vēsturiskās analīzes shēma, kontentanalīzes kategoriju saraksts un rezultātu diagrammas.

1. REPRESENTĀCIJA

Šajā nodaļā sniegšu koncentrētu ieskatu reprezentācijas teorijas raksturojumā, minot tās pazīstamākos autorus, elementus, mērķus un lietojumu, kā arī izskaidrošu šīs teorētiskās pieejas būtiskāko terminu – *koncepts, valoda, nozīme un reprezentācijas sistēma* – nozīmi. Pamatojot bakalaura darba pētnieciskajā daļā iegūtos rezultātus, balstīšos gan uz reprezentācijas, gan personas, sociālās un nacionālās identitātes teoriju pamatnostādņēm.

Mūsdienās mediji pilda jaunākās un aktuālākās informācijas „piegādātāju” funkciju, kā rezultātā cilvēkiem rodas padziļināta un daudzpusīga izpratne par pasauli, sociālo realitāti, tās struktūru un tajā notiekošajiem procesiem. Lai cik „caurspīdīga” un saprotama informācija un tajā minētie cilvēkiem pazīstamie realitātes koncepti jeb simboliskie atveidojumi būtu, tai vienmēr piemīt liels skaits dažādu nozīmju, ar kurām tā ir reprezentēta. Tā kā cilvēki ir šīs mediju sniegtās informācijas patērētāji un tai piešķirto nozīmju „tulki” jeb interpretētāji un arīdzan mainītāji, savstarpējās komunikācijas un mijiedarbības procesā tiek radīta īpaša sociālā realitāte, ko raksturo sociālā reprezentācija.

Reprezentācijas jēdziens ieņem svarīgu lomu kultūras, humanitāro un sociālo zinātņu jomā, jo reprezentācija savieno nozīmes un valodu ar kultūru.² Kaut arī pastāv daudz zinātņu, kas savās teorijās aplūko veidu, kādā cilvēki rada un reprezentē zināšanas, nozare (sociālpsiholoģija), kas pēta, kā un kāpēc cilvēki dalās ar zināšanām un kā tās tiek pārveidotas valodā, tādējādi konstruējot sociālo realitāti, ir īpaši izceļama.³

Kultūras studiju teorētiķis un sociologs Stjuarts Hols (*Hall*) reprezentāciju skaidro kā kaut kā jēgpilna paušanu vai jēgpilnu pasaules jeb realitātes atspoguļošanu citiem cilvēkiem, izmantojot valodu.⁴ Iespējams, līdzīgi kā simboliskais interakcionisms, reprezentācija ir nozīmīga daļa no procesa, caur kuru nozīmes tiek radītas un apmainītas starp vienas kultūras pārstāvjiem (tiem ir tendence radīt kultūrvidi, kas balstīta uz vienotām nozīmēm, simboliem un vērtībām, ar kuru palīdzību atspoguļot sociālo realitāti). Reprezentācija ietver valodas, zīmju, simbolu, kodu un attēlu lietojumu, ar kuru palīdzību dažādiem reprezentējamiem objektiem jeb elementiem (lietas, notikumi, darbības, parādības, cilvēki u.tml.) tiek piešķirtas nozīmes.⁵ S. Hols piedāvā divus konspektīvus reprezentācijas procesa skaidrojuma piemērus. Pirmkārt, kādas, teiksim, darbības vai parādības reprezentēšana nozīmē tā attēlošanu vai aprakstīšanu ar nodomu atsaukt atmiņā tās izskatu, funkcijas un raksturīgākās īpašības. Piemēram: „Šis attēls reprezentē jeb attēlo to, kā Kains noslepkavo Ābelu.” Otrkārt – kaut ko

² Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications. P. 15.

³ Moscovici, S. (2000). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press. P. 2.

⁴ Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. P. 15.

⁵ Turpat. 15., 18. lpp.

reprezentēt nozīmē arī kaut ko simbolizēt. Piemēram, kristietībā krusts reprezentē (simbolizē) Kristus ciešanas un krustā sišanu,⁶ savukārt latviešu tautas folklorā krusts ir Saules – mūžīgās dzīvības un kustības simbols. Līdz ar to, jāņem vērā, ka vieniem un tiem pašiem simboliskajiem konceptiem dažādās kultūrās (reizēm arī vienas kultūras ietvaros) un sabiedrībās pastāv atšķirīgas nozīmes.

Par vienu no sociālās reprezentācijas teorijas pamatlicējiem tiek uzskatīts sociologs Seržs Moskoviči (*Moscovici*).⁷ Izsakoties nedaudz abstrakti, viņš raksta, ka reprezentācijas ir gandrīz taustāmas esamības. Tās cirkulē, krustojas un mijiedarbojas nepārtraukti – caur vārdiem, žestiem, rīcībām, objektiem, parādībām vai savstarpējām tikšanās reizēm ikdienā. Reprezentācijas piesātina lielāko daļu cilvēku dibināto sociālo attiecību un objektu, kurus tie (cilvēki) rada vai patērē un komunikāciju, kuru tie veicina (ar kuru nodarbojas).⁸ Viņaprāt, reprezentāciju var uzskatīt par komunikācijas produktu, bet jāņem vērā, ka bez reprezentācijas nevarētu pastāvēt arī pati komunikācija.⁹ Reprezentācijas struktūra un stabilitāte ir atkarīga no savstarpējās saskaņas (ar komunikāciju), kas to saista. Pievēršoties konkrētākai, zinātniskākai definīcijai, Moskoviči pauž, ka reprezentācija nav tikai realitātes atspulgs vai reprodukcija (jo reprezentācija realitātes atspoguļošanā ietver arī tās (realitātes) nozīmes, nevis tikai atspulgu), bet gan īpaša vērtību sistēma un ideju un paradumu kopums ar divām pamata funkcijām. Pirmkārt, noteikt kārtību, kādā indivīdiem orientēties gan garīgajā un materiālajā, gan sociālajā pasaulē. Otrkārt, apgūt un ieviest savstarpēju komunikācijas, vērtību un nozīmju sistēmu, lai nodrošinātu veiksmīgu saziņu ar citu sociālo grupu pārstāvjiem.¹⁰ Respektīvi, sociālā reprezentācija cilvēkiem palīdz piešķirt jēgu un izpratni savai sociālajai pasaulei, realitātei (un to veidojošiem elementiem) un caur to mijiedarboties ar citām sabiedrībām, grupām. Tai ir būtiska funkcija svešo un nezināmo sociālo realitāšu iepazīšanā, pretējā gadījumā mijiedarbība un savstarpējā komunikācija var būt neveiksmīga un pat apdraudēt individuāli konstruētās, pašradītās sociālās realitātes.¹¹

Savukārt sociālo realitāšu pētnieki Pīters Bergers (*Berger*) un Tomass Lukmans (*Luckmann*) piedāvā uzskatu, ka sociālā realitāte tiek konstruēta, balstoties galvenokārt uz indivīda fona zināšanām par pasauli, darbībām, sociālā konteksta, savstarpējās mijiedarbības ar citiem indivīdiem, identitāti, kultūras vērtībām un normām un tradīcijām. Rezultātā, katrs cilvēks savu subjektīvo realitāti apzinās, interpretē un reprezentē atšķirīgā, gluži individuālā

---

⁶ Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. P. 16.

⁷ Howarth, C., Voelklein, C. (2005). *Controversies About Social Representations Theory*. London. SAGE Publications. P. 4.

⁸ Moscovici, S. (2000). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. P. 3.

⁹ Turpat. 13. lpp.

¹⁰ Turpat. 12. lpp.

¹¹ Howarth, C., Voelklein, C. (2005). *Controversies About Social Representations Theory*. P. 6.

veidā. Piemēram, kas skaitās reāls Tibetas mūkam, nevar būt reāls amerikāņu uzņēmējam. Savukārt „kriminālās zināšanas”, ko pārzina noziedznieki, atšķiras no kriminoloģijas zināšanām, kas jāpārvalda likuma sargiem.¹²

S. Moskoviči arī uzskata, ka reprezentācijām piemīt duāla izpausme. Pirmkārt, tās konvencionalizē (*conventionalize*) jeb standartizē objektus, personas un notikumus, ar kuriem indivīdi sastopas. Reprezentācija piešķir šiem konceptiem noteikt nozīmi, formu, novieto tos kādā kategorijā un pamazām nosaka, pie kāda tipa tie pieder un ļauj cilvēkiem savstarpēji ar to (nozīmi) apmainīties.¹³ Otrkārt, reprezentācijas ir preskriptīvas (*prescriptive*) jeb ar likumu noteiktas. Tās cilvēkiem sevi „uzspiež” ar neatvairāmu spēku un nosaka, ko un kā tiem vajadzētu domāt. Respektīvi, reprezentācijas caur tradīcijām, paradumiem, sistēmām un shēmām, ko cilvēki pieraduši uztvert un iztēloties, veido neapstrīdamu sociālo realitāti.¹⁴

Turpinot par reprezentācijas dažādajiem skaidrojumiem, sociālpsiholoģes Keja Doksa (*Deaux*) un Džīna Filodžīna (*Philogene*) raksta, ka sociālās reprezentācijas teorija galvenokārt pievēršas jautājumam par sociālo zināšanu producēšanu – to konstrukciju, nozīmēm, pielietojumu un attīstību. Viņas uzskata, ka sociālās reprezentācijas ir kultūras radīti veidojumi jeb produkti, kas izveidojušies sociālās evolūcijas ceļā un pilda komunikācijas starpnieku (*mediating*) funkciju.¹⁵

Citu reprezentācijas skaidrojumu piedāvā pētnieki Pīters un Anna Mērfiji (*Murphy*), norādot, ka sociālās reprezentācijas teorija fokusējas uz t.s. sociālo zināšanu kopumu un to, kā šīs zināšanas ir radītas un pielietotas – apmainītas starp cilvēkiem dažādās grupās, sabiedrībās un kopienās. Sociālo zināšanu kopums tiek skaidrots kā individuālo un sociālo vērtību, ideju un paražu kombinācija. Šīs zināšana kļūst par cilvēku sociālo reprezentāciju. Lai arī sociālā reprezentācija tiek definēta kā nozīmju piešķiršanas, radīšanas un maiņas process, pētnieki to uzskata par ko vairāk nekā personiskās attieksmes radīšanu. Tā akcentē sabiedrības sociālo ietekmi un savstarpējo mijiedarbību.¹⁶

Turpretī pētnieks Niks Leisijs (*Lacey*), aplūkojot reprezentāciju, plašāk pievēršies ar to saistīto nozīmju esamībai tieši mediju tekstos. Viņš pauž atziņu, ka reprezentācija galvenokārt sastāv no mediju lietotās valodas un tās likumu konvencijām, kas izmantotas, lai reprezentētu pasauli auditorijai.¹⁷ Tādējādi reprezentācijas varētu definēt kā mediju konstrukcijas. Reprezentācijas nozīmes veidojas uz sociāli radītu valodas un kultūras konvenciju pamata,

---

¹² Berger, P., Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books. P. 15.

¹³ Moscovici, S. (2000). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. P. 22–23.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Deaux, K., Philogene, G. (2001). *Representations of the Social*. Oxford: Blackwell Publishing. P. 131–134.

¹⁶ Murphy, E. P., Murphy, E. A. (2004). *Strategic Management for Tourism Communities*. Great Britain: Cromwell Press. P. 46.

¹⁷ Lacey, N. (1998). *Image and Representation*. London: Macmillan Press. P. 131.

uzskata N. Leisijš. Viņaprāt, dažādiem medijiem ir dažādas konvencijas – televīzija izmantos skaņu un attēlu kodus, kamēr radio jāiztiek vien ar skaņu. Tomēr, daudziem tekstiem pastāv individuālās konvencijas, kas tiek lietotas, neņemot vērā mediju. Ziepju operām piemīt konkrētas naratīva un tēlu reprezentācijas konvencijas, kuras darbojas gan radio, gan televīzijā.¹⁸ Viņš arī uzskata, ka dažādiem objektiem vai cilvēkiem piemīt specifiskas konotācijas. Individīdi laika gaitā iemācās asociēt zīmes ar konkrētām nozīmēm. Piemēram, spalvas, loks un bultas tiek asociētas vai konotētas ar Ziemeļamerikas pamatiedzīvotājiem jeb indiāņiem. Arī indivīdi tiek saistīti ar konkrētām asociācijām, kuras liela kultūras daļa ir iemācījusies atpazīt. Piemēram, Amerikas Savienot Valstu (ASV) prezidents, lai kas viņš/viņa būtu, iemieso varas un pasaules vadīšanas konotācijas. Gan nedzīvas būtnes/objekti, gan cilvēki ir simboli/zīmes, kurām ir specifiskas konotācijas, nozīmes. Piemēram, sarkana roze ir romantikas un skaistuma simbols.¹⁹

Kā norāda S. Hols, viens no reprezentācijas centrālajiem atslēgvārdiem ir valoda. Tā darbojas kā starpnieks jeb medijs, kuru izmantojot, informācijai, objektiem, darbībām, parādībām un cilvēkiem tiek piešķirta jēga un dažādas nozīmes, un tās, savukārt, reprezentētas realitātē. Tās tiek radītas un savstarpēji apmainītas tieši komunikācijas procesā.²⁰ Būtiski, ka ar valodu iespējams atveidot arī nereālas, iedomātas lietas un fantāzijas, abstraktas idejas, kas nav materiālās pasaules sastāvdaļa.²¹ Valodu ir pieņemts uzskatīt par vienu no reprezentācijas sistēmām, jo tajā cilvēki izmanto savstarpējās sakarībās saistītas un organizētas zīmes un simbolus – vienalga, vai tās ir skaņas, rakstīts teksts, elektroniski radīti attēli, notis mūzikā vai objekti – tie darbojas kā ideju, domu un sajūtu jeb konceptu reprezentētāji citiem cilvēkiem.²² (Otrajā reprezentācijas sistēmā objekti, tēli un notikumi tiek korelēti ar konceptu (jēdzienu, domu vai priekšstatu) kopumu, kas atrodas cilvēku prātos. Šo kopumu dēvē arī par mentālajām reprezentācijām. Bez šiem konceptiem (kas pārsvarā ir materiālās pasaules „objekti”) indivīdi nespētu jēgpilni interpretēt pasauli. Tajā ietilpst arī cilvēka veidoti koncepti par abstraktām lietām, kuras nevar ieraudzīt, sataustīt vai sajūst un, iespējams, sastapt realitātē. Tie ir tādi koncepti kā, piemēram, nāve, draudzība, mīlestība, eņģeļi, nāras, Dievs, Velns, paradīze un elle u.c.). Šāda veida konceptu kopumu dēvē par reprezentācijas sistēmu, jo tā sastāv no konceptiem, kas ir savstarpēji organizēti, saistīti, sakārtoti jeb aranžēti (*arranged*) un klasificēti un starp kuriem pastāv kompleksas attiecības.²³

¹⁸ Lacey, N. (1998). *Image and Representation*. London: Macmillan Press. P. 132.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. P. 1.

²¹ Turpat. 28. lpp.

²² Turpat. 1. lpp.

²³ Turpat. 17. lpp.

Tiesa, nepastāv vienkāršas atspoguļošanas, imitācijas vai atbilstības attiecības starp valodu un reālo pasauli, jo tā valodā netiek atspoguļota identiski. Respektīvi, valoda nestrādā kā spogulis. Nozīmes tiek radītas valodā iekšēji, kā arī caur dažādām reprezentācijas sistēmām, kuras ērtības labad tiek dēvētas par „valodām”. Nozīmes rodas caur apzīmēšanu, nozīmju piešķiršanu, fiziska, vizuāla vai abstrakta rakstura piešķiršanu kaut kam.²⁴ S. Hols domas varētu papildināt ar S. Moskoviči izteikumu, proti, ka valoda pati par sevi, kad tā pārraida reprezentāciju, ir novietota starp to, ko sauc par valodas novērošanu un t.s. loģisko valodu. Pirmais process pauž atsevišķus faktus – vai lietas vispār eksistē vai nē. Bet loģiskā valoda – abstraktus simbolus. Valodas un reprezentācijas „sakausējums”, iespējams, ir visievērojamākais mūsdienu sociālo zinātņu fenomēns.²⁵

Skaidrojot reprezentācijas un valodas saistību, S. Hols izdala kopumā trīs dažādu veidu reprezentācijas pieejas jeb teorijas. Ar tām viņš skaidro, kā nozīmju reprezentācija atspoguļojas valodā.

- **Reflektīvā (*reflective*) pieeja** – nozīme atrodas objektā, personā, idejā vai kādā notikumā reālajā pasaulē, un valoda funkcionē kā spogulis. Šajā gadījumā tā funkcija ir atspoguļot konkrētā objekta, personas, idejas vai notikuma patieso nozīmi, kāda tā jau eksistē realitātē.²⁶
- **Nolūka jeb nodoma (*intentional*) pieeja** – tā piedāvā domu, ka runātājs jeb autors ar valodas starpniecību citiem cilvēkiem uzspiež savas pašradītās (unikālās) nozīmes, jo vārdi šajā gadījumā nozīmē tikai to, ko autors pats ir iecerējis. Katrs cilvēks komunikācijas, nozīmju radīšanas un apmaiņas nolūkiem valodu izmanto individuālā veidā. Iespējams, tāpēc nozīmes reizēm var tikt pārprastas.²⁷ Tiesa, kā atzīst sociālo zinātņu pētnieki, šai teorijai piemīt arī trūkumi. Proti, cilvēki nevar būt vienīgie nozīmju avoti valodā. Pretējā gadījumā tie sevi varētu izpaust pilnīgi individuālās un privātās valodās. Tā kā valodas esence ir komunikācija, no tās ir atkarīgas dažādas savstarpēji dalītas lingvistiskās konvencijas un kodi, kas jāievēro, lai indivīdu pašu radītās, personīgās nozīmes tiktu saprastas.²⁸ Turklāt, lai sekmīgi apmainītos ar nozīmēm, cilvēkiem jāpieņem, ka bez to domās personīgi radītajām nozīmēm valodā pastāv arī citas – citu cilvēku un kultūras radītas nozīmes.
- **Konstruccionistu (*constructionist*) pieeja** - tā paredz, ka cilvēki nedrīkst jaukt realitāti jeb materiālo pasauli, kurā eksistē lietas un cilvēki, ar simbolisko pasauli un

²⁴ Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. P. 28.

²⁵ Moscovici, S. (2000). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. P. 31.

²⁶ Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. P. 24.

²⁷ Turpat.

²⁸ Turpat. 25. lpp.

procesiem, caur kuriem funkcionē reprezentācija, nozīme un valoda. Konstrukcionisti nenoliedz materiālās pasaules eksistenci, taču, viņuprāt, ne jau materiālā pasaule rada un izplata nozīmes. Par šīm darbībām atbild valoda vai kāda cita sistēma, kas tiek lietota, lai reprezentētu dažādus konceptus. Šīs pieejas pamatprincipus raksturo arī uzskats, ka sociālie aktori izmanto savas kultūras konceptuālās sistēmas, kā arī lingvistiskās un citas reprezentatīvās sistēmas, lai konstruētu nozīmi, padarītu pasauli jēgpilnu un jēgpilni par to komunicētu ar citiem cilvēkiem.²⁹

Būtiski izcelt arī sociālpsihologu Džerarda Davīna (*Duveen*) un Barbaras Loidas (*Lloyd*) uzskatu, ka reprezentāciju raksturo arī divi citi funkcionāli komponenti – enkurošana (*anchoring*) un objektivizācija. Viņi skaidro, ka enkurošana ir process, kas indivīdiem ļauj identificēt un klasificēt kādu notikumu, parādību vai lietu, izmantojot to, kas jau par to zināms. Savukārt objektivizāciju raksturo doma, ka abstrakti sociālie koncepti un idejas tiek sasaistītas ar iepriekšējā pieredzē gūtām fona un pasaules zināšanām, lai konceptu padarītu personīgu un saprotamu (piešķirot tam sev saprotamu nozīmi).³⁰ Reprezentācijas tiek projicētas realitātē, lai tas, kas bijis abstrakts, kļūtu par ko konkrētu.

Kopumā, aplūkot dažādu akadēmiķu skaidrojumus un pieejas, rodas secinājums, ka reprezentācija galvenokārt tiek attiecināta uz nozīmju radīšanas, piešķiršanas un apmaiņas procesu gan kultūrā, gan sociālajās attiecībās, gan medijos. Tās galvenā funkcija ir sekmēt veiksmīgu informācijas pārraidi jeb komunikāciju vienas vai dažādu kultūru un sociālo grupu locekļu starpā. Reprezentāciju varētu klasificēt arī kā mediju konstrukciju ar nolūku atspoguļot gan dažādus reālus, gan nereālus aspektus, konceptus. Medijos dažādu notikumu reprezentāciju izpausmēs vērojama liela daudzveidība, ko ietekmē gan auditorija, kultūras konteksts, kā arī dažādi politiska, ekonomiska un sociāla rakstura un konteksta procesi, faktori.

---

²⁹ Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. P. 25.

³⁰ Duveen, G., Lloyd, B. (1990). *Social Representation and Development of Knowledge*. New York: Cambridge University Press. P. 2.

2. IDENTITĀTE UN NĀCIJA

Latvijas neatkarības atjaunošana jeb Trešā atmoda nenoliedzami bija gan trimdas latviešu, gan tolaik vēl Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR) dzīvojošo tautiešu patriotisko jūtu un nacionālās identitātes apzināšanās modinātājnotikums. Lai pētnieciskajā daļā precīzāk identificētu nacionālās identitātes iezīmes laikraksta tekstos, šajā nodaļā sniegšu ieskatu personas un sociālās identitātes teorijas raksturojumā, skaidrojot identitātes veidošanās procesu, iedalījumu un raksturīgākos elementus.

2.1. Identitātes jēdziena izpratne

Sevis, citu indivīdu, pasaules un tās lietu kārtības izzināšana ir viens no cilvēka mentālajiem pamatprocesiem. Tas lielā mērā saistīts ar cilvēciskās jēgas un būtības piešķiršanu jeb identificēšanu (apzinātu un neapzinātu), kas raksturīga, iespējams, jebkurai sociālai mijiedarbībai. Lai arī 20. gs. vidū identitātes jēdziens kļuva par vērā ņemamu zinātnes un kultūras konstruktu, galvenokārt komunikācijas zinātnes jomā,³¹ tā teorētiskais un metodoloģiskais skaidrojums meklējams dažādu nozaru (politoloģija, socioloģija, etnoloģija, ģeogrāfija, vēsture, lingvistika, kultūras studijas, psiholoģija un tiesību zinātne) akadēmiskajās pieejās.³² Tādējādi to var dēvēt par ļoti daudzdisciplināru konceptu.

Sociālajās zinātnēs identitātes jēdzienu aplūko no divu veidu pieeju skatupunkta. Viena ietver uzskatu, ka identitāte ir iedzimta, bet otra – ka tā ir diskursīva. Īpaši pēdējā desmitgadē iezīmējusies tendence, ka identitātes nav iedzimtas, bet radītas, konstruētas. Sociālajās zinātnēs pastāv dažādi identitātes skaidrojumi, taču galvenokārt teorētiskajā literatūrā tā tiek definēta kā nozīmju kopums, kas raksturo cilvēku, kad viņš ir ieņēmis kādu konkrētu lomu sabiedrībā, ir kāda sociālā kolektīva vai grupas loceklis, vai arī iemieso īpašas rakstura iezīmes, ar kurām tiek identificēts kā unikāla persona, individualitāte.³³ Socioloģe Monserata Giberno (*Guibernau*) identitāti raksturo kā cilvēka paša (*self*) definīciju vai interpretāciju, kas nosaka personas būtību gan sociālā, gan psiholoģiskā kontekstā. Citiem vārdiem – identitātes centrālais jautājums ir „Kas es esmu?”³⁴ Tādējādi identitāti, iespējams, varētu salīdzināt ar personas sociālpsiholoģisko datu nesēju ar neierobežotu atmiņu, kura saturs visa mūža laikā tiek papildināts. Taču politologs un identitātes pētnieks Deivids Leitins (*Laitin*) piedāvā viedokli, ka mūsdienās identitātes nevar pārmantot kā ādas krāsu. Viņš to

³¹ Gillis, R. J. (1996). *Commemorations: The Politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press. P. 27–28.

³² Clark, E., Petersson, B. (2003). *Identity Dynamics and the Construction of Boundaries*. Lund: Nordic Academic Press. P. 7.

³³ Burke, J. P., Stets, E. J. (2009). *Identity Theory*. New York: Oxford University Press. P. 2.

³⁴ Guibernau, M. (2007). *The Identity of Nations*. Cambridge. Polity Press. P. 10.

pamato ar faktu, ka cilvēki jau no bērnības ir pakļauti ģimenei, kopienai vai teritorijai, kurā dzīvo, nacionālajai vēsturei, reliģijai, kā arī valodai,³⁵ un šie elementi, nenoliedzami, veido identitāti.

Savukārt, runājot par identitātes diskursīvo skaidrojumu, S. Hols piedāvā domu, ka identitātes ir arī diskursīvas konstrukcijas, tās veido t.s. iekšējais diskurss. Tas nozīmē, ka identitātes veidojas galvenokārt tikai mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem. Viņš arī norāda, ka identitāte ir atkarīga no noteiktiem vēsturiskajiem apstākļiem, noteiktām vēsturiskām un diskursīvām paražām (priekšnoteikumiem) un rodas, pielietojot skaidri noteiktas un visiem zināmas sociālās stratēģijas.³⁶ No tā izriet, ka identitātes ir diskursīvi konstrukti, kuriem dažādos kontekstos un diskursa veidošanās apstākļos ir manāmas atšķirības. Diskursīvi veidotas identitātes ļauj rūpīgāk paraudzīties uz dažādiem aktoriem un viņu dažādajām identitātes jeb personību maskām. S. Hols viedokli varētu papildināt ar Valensijas Universitātes (Spānija) pētnieču Marijas Labārtas (*Labarta*) un Rozannas Dolonas (*Dolon*) rakstīto, ka identitātes diskursīvajā konstruēšanas procesā diskurss atsedz to, kā sociālo aktoru identitātes tiek veidotas, no kā tās sastāv un kā cilvēki paši raksturo un prezentē sevi.³⁷

Grāmatas „Analysing Identities in Discourse” autores Rozanna Dolana un Džūlija Todoli (*Todoli*) citē sociologu Pīteru Bergeru rakstot, ka identitātes diskursīvā konstrukcija ir saistīta arī ar reprezentācijas aktivitāti jeb to, kā cilvēki dažādos mijiedarbības procesos sevi atspoguļo. Diskursīvā pieeja rāda, kā individuālās un sociālās identitātes tiek veidotas sociālās mijiedarbības procesos, kā tās ir radītas, reproducētas, apspriestas, uzspiestas citiem caur diskursu.³⁸

Mediju un komunikācijas pētnieks Deivids Gauntlets (*Gauntlett*), pārcitējot socioloģijas klasiķi Entoniju Gidensu (*Giddens*) pauž uzskatu, ka identitātes veidošanās jeb konstrukcijas procesu būtiski ietekmē arī sociālais spiediens. Respektīvi, identitāte ir sociāli konstruējama, atkarīga no daudziem sociāliem faktoriem un ir nevienmērīga (heterogēna) jeb mainīga. Viņš uzskata, ka starp indivīdu un sabiedrību pastāv cieša saikne, tāpēc šie abi aktori viens otru ietekmē un reproducē. Citiem vārdiem sakot – sabiedrībā pastāv konvencionāli pieņemtas tradīcijas, morālie kodi, uzvedības normas un dažādi priekšraksti, kas diktē, kā veicamas konkrētas darbības un pienākumi, un nenoliedzami – šis pieņēmumu kopums

---

³⁵ Laitin, D. (1998). *Identity in Formation*. New York: Cornell Publishing Press. P. 11.

³⁶ Krzyżanowski, M. (2010). *The Discursive Construction of European Identities*. Frankfurt: Peter Lang GmbH. P. 32.

³⁷ Dolon, R., Labart, M. (2005). *The Discursive Construction of Identities: A Critical Analysis of the Representation of Social Actors in Conflict*. Skatīts 2012. g. 22. aprīlī.
<http://www.educ.utas.edu.au/conference/Files/proceedings/cda-proceedings-p4.pdf>

³⁸ Dolon, R., Todoli, J. (2008). *Analysing Identities in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. P. 6–8.

personas identitātei piešķir noteiktu formu, veidolu.³⁹ Tiesa, cilvēks nav ieprogrammējams robots, kas nozīmē, ka indivīds iepriekš uzskaitītos sociālos pieņēmumus var pārkāpt mainīt vai ignorēt, tādā veidā ietekmējot sabiedrību. Rezultātā, sabiedrība, absorbējusi „jaunus” funkcionālos principus, citu personu identitātes konstruē jaunā veidā. Savā ziņā šo varētu nosaukt par apburtā loka principu. Gidenss skaidro, ka cilvēka identitātes sociālā konstruēšana izpaužas gluži ikdienišķi un, šķiet, pat nemanāmi. Piemēram, sabiedrība un dažādas sociālās grupas un kopas gan apzināti, gan neapzināti diktē indivīdam, kas jāvelk mugurā, kā jāizskatās, ar ko jānodarbojas, jāsatiekas un uz ko jātiecas.⁴⁰ Arī kultūras un sociālās izmaiņas un citām kultūrām raksturīgo iezīmju asimilēšana (laulības un kopdzīves principi, netradicionālas seksualitātes publiskošana u.c.) identitāšu veidošanās procesā atstāj pēdas.⁴¹

Kā viens no īpaši izceļamiem diskursīvās identitātes raksturojumiem jāmin arī socioloģijas klasiķa Zigmunda Baumaņa (*Bauman*) „šķidrums” jeb „plūstamības” (*liquid*) identitātes princips. Viņš to izmanto, raksturojot mūsdienu viegli ietekmējamus, elastīgos un modificējamus sociālos procesus, objektus un identitātes. Labs piemērs, viņaprāt, ir informācija un nauda, kas vienkāršā veidā ietekmē un transformē cilvēku identitātes, uzskatus un savstarpējās attiecības.⁴² Bet sociologs Entonijs Eliots (*Elliot*) akcentē, ka Baumans norāda uz „plūstošās” identitātes koncepta ļoti nozīmīgo lomu mūsdienu pasaulē, jo tas saistāms ar uzskatu, ka cilvēkos var attīstīties pat dažādas kosmopolītiskas identitātes. Vairākas no tām var ietver iespējamību pārspēt šķietami nekustīgos tradicionālos identitātes priekšnosacījumus – šķira, kategorija, grupa, dzimums, rase.⁴³ Viņš domā, ka kopumā visu mūsdienu dzīvi varētu raksturot ar „plūstamības” principu, jo 21. gadsimta sabiedrība, līdz ar to arī indivīds un viņa identitāte, ir tendēta uz modernizāciju un nepārtrauktu transformēšanos.⁴⁴ Paradoksāli, bet šī procesa ietekmes avots ir pati sabiedrība.

R. Dolana un Dž. Todoli raksta arī, ka viens no iedvesmojošākajiem un radošākajiem diskursīvās pieejas identitātes skaidrojumiem pieder filozofam Paulam Rikēram (*Ricoeur*).⁴⁵ Viņaprāt, identitāte ir veidota no naratīviem un visiem stāstījumiem piemītošajiem elementiem (sižets, tēli, situācija, telpa, laiks). Naratīvus, kas rada identitāti, veido gan persona, gan citas personas un arī sociālie diskursi. Diskursīvā identitāte ietver daudzus naratīvus, ko persona rada pati priekš sevis un citiem sociālās mijiedarbības procesā.⁴⁶

³⁹ Gauntlett, D. (2002). *Media, Gender and Identity*. New York: Routledge. P. 93.

⁴⁰ Turpat. 96. lpp.

⁴¹ Turpat. 98. lpp.

⁴² Elliot, A. (2007). *The Contemporary Bauman*. New York: Routledge. P. 58.

⁴³ Turpat.

⁴⁴ Turpat. 108. lpp.

⁴⁵ Dolon, R., Todoli, J. (2008). *Analysing Identities in Discourse*. P. 10.

⁴⁶ Turpat.

Sociologs Čārlzs Tilijs (*Tilly*) identitāti sadalījis astoņās pamata sastāvdaļās, no kurām tā, viņaprāt, veidojas:

- *aktors* – indivīds, kuram ir apziņa un konkrēti nolūki;
- *kategorija* – aktoru kopums, kurus vieno kāds viens īpašs kritērijs vai iezīme;
- *transakcija* – komunikācija;
- *sociālā saite* – nepārtraukta komunikācija, kurai aktori kopīgi piešķirušī sev būtiskas nozīmes, attieksmes, atmiņas, prognozes, tiesības un ierobežojumus;
- *tīkls* – homogēna saite, kas saista trīs vai vairāk aktorus;
- *loma* – sociālo saišu kopums, kas piemīt vienam aktoram, indivīdam;
- *grupa* – kategorijas un tīkla saskaņas rezultāts
- *organizācija* – grupa ar vismaz vienu aktoru, kas pārējiem grupas biedriem ir autoritāte.⁴⁷

Turpretī pētnieki Pīters Bērks (*Burke*) un Džena Stetsa (*Stets*) uzskata, ka identitāte veidojas t.s. identifikācijas jeb paškategorizācijas procesa norišu laikā.⁴⁸ Kaut arī cilvēks savā būtībā ir individuāls, viņš, iespējams, pats sev nemanot, pieder vai pieskaita sevi pie dažādām sociālajām kategorijām (piemēram, nacionalitāte, politiskā vai reliģiskā piederība, kāda organizācija vai darba grupa, kurai indivīds „pieder”) un grupām, un viņa rīcības mehānismi tiek pārņemti no šo kategoriju un grupu locekļiem.⁴⁹ Kad tas noticis, katrs kategorijas dalībnieks indivīda prātā tiek reprezentēts kā sociālā individualitāte, kurai būtu jādomā un jāuzvedas tāpat kā pārējiem kategorijas biedriem.⁵⁰ Tiesa, šādi kolektīvie kognitīvie priekšraksti stereotipizē grupas dalībniekus un grupu un diskriminē to uz citu fona. Arī S. Hols, runājot par identitāti un tās iegūšanu, min identifikācijas procesu. Viņš skaidro, ka visefektīvāk identifikācija norit, ja indivīds pieder kādai konkrētai teritorijai, apvidum, viņam ir līdzīgas rakstura un izturēšanās iezīmes, vērtības un ideāli kā citiem viņa sociālās grupas vai teritorijas pārstāvjiem, un tos vieno savstarpējā lojalitāte un solidaritāte. Būtiski, ka identifikācija ir process, kas vienmēr ir procesā.⁵¹ Tas nekad nav pabeigts, jo identitātes vienmēr var mainīties.

Indivīda identitātes rašanās procesā tieši grupām ir ļoti liela nozīme. Respektīvi, aizņemoties šo grupu un/vai kategoriju dalībnieku raksturīgākās īpašības, cilvēks pats sevi

---

⁴⁷ Tilly, C. (2002). *Stories, Identities, and Political Change*. USA: Rowman & Littlefield Publishers. P. 80.

⁴⁸ Burke, J. P. Stets, E. J. (2000). *Identity Theory and Social Identity Theory*. New York: Oxford University Press. P. 224.

⁴⁹ Hogg, A. M., Terry, J. D. (2001). *Social Identity Processes in Organizational Contexts*. Philadelphia: Psychology Press. P. 3.

⁵⁰ Turpat.

⁵¹ Hall, S., Gay, du P. (2007). *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE Publications. P. 2.

kategorizē, ierāmē kādā konkrētā sociālajā sistēmā, tādējādi iegūst kādas kategorijas, grupas vai kopienas sociālo identitāti.

2.2. Sociālā identitāte

Pamatā pētnieki identitāti attiecina uz atsevišķiem indivīdiem, to veidotām kopām un attiecībām starp indivīdiem un grupām, jo pētījumos novērots, ka individualitātes gan apzināti, gan neapzināti asimilē kādas konkrētas personas vai sociālās grupas kolektīvo identitāti.⁵² No tā izriet, ka vienam cilvēkam vienlaicīgi var piemist vairāk nekā viena identitāte, turklāt, tās vai to radīšanas procesā piedalās arī sabiedrība. P. Bērks un Dž. Stetsa norāda, ka indivīda daudzkārtīgās identitātes skaidrojamas ar dažādu sociālo lomu pieņemšanu un iemiesošanu. Būtiska nozīme ir arī dalībai dažādās grupās un to dalībnieku rakstura iezīmju – identitāšu mikrodaļiņu – aizgūšana,⁵³ kas īpaši raksturīgi, runājot par indivīda kolektīvo jeb sociālo identitāti. Socioloģes Stefānijas Lovleres (*Lawler*) pētījumu secinājumi liecina, ka identitātes viena otra ietekmē – starp tām notiek savstarpēja interakcija, kuru indivīdam jāprot organizēt.⁵⁴ Šī aspekta vadīti, identitātes teorijas pētnieki cenšas noskaidrot indivīdu daudzdimensionālo identitāšu nozīmi, to savstarpējās attiecības un atbilstības, kā arī to, kā šīs identitātes ietekmē personu uzvedību, attieksmi, domas, sajūtas un emocijas un piesaista indivīdu sabiedrībai.⁵⁵

Sociālpsihologs Maikls Hogs (*Hogg*) uzskata, ka mūsdienās pastāv divu veidu sociālās identitātes teorijas. Viena no tām – starpp grupu teorija, caur kuru analizē dažādu sociālo grupu savstarpējās attiecības un fokusējas uz indivīdu vajadzību uzturēt un saglabāt pozitīvi vērtētās savas grupas iezīmes, lai tai un sev sasniegtu vai noturētu pozitīvu sociālās identitātes līmeni.⁵⁶ Savukārt otra ir paškategorizācijas teorija. Tā ietver uzskatu, ka sociālās grupas procesu pamatā ir ideja, ka dalīta sociālā identitāte (grupas locekļu starpā) padara bezpersonisku individuālo uztveri un darbības.⁵⁷ Bet galvenā, fundamentālā šo teoriju hipotēze ir tāda, ka indivīdi paši nosaka savu būtību (kas ietver uzvedību, darbības, domas) savas grupas ietvaros. Savukārt grupas definētais sevis uztveršanas veids, iespējams, rada psiholoģiski atšķirīgu iespaidu uz visas grupas sociālo uzvedību. Šajā gadījumā sociālā grupa raksturota kā divi vai vairāk indivīdi, kuri sevi pieskaita pie vienas sociālās kategorijas un kuriem ir līdzīgs sevis apzināšanās veids, izpratne par lietām, vērtībām, līdzīgi uzskati u.tml.

⁵² Gillis, R. J. (1996). *Commemorations: The Politics of National Identity*. P. 27–28.

⁵³ Burke, J. P., Stets, E. J. (2009). *Identity Theory*. P. 3.

⁵⁴ Lawler, S. (2008). *Identity. Sociological Perspectives*. UK: Polity Press. P. 3.

⁵⁵ Burke, J. P., Stets, E. J. (2009). *Identity Theory*. P. 3.

⁵⁶ Abrams, D., Hogg, M. A. (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. London: Routledge. P. 1–3.

⁵⁷ Turpat.

Identitāte, it īpaši sociālā identitāte, un piederība grupai ir ļoti cieši saistīti koncepti tādā ziņā, ka indivīda koncepcija jeb personas esamības definīcija ir lielākoties „sastādīta” no konkrētas grupas sociālā uzstādījuma.⁵⁸

Līdzīgi kā cilvēki kategorizē lietas, notikumus, pieredzes un citus cilvēkus, viņi kategorizē arī paši sevi. (Paškategorizāciju vienkāršotā skaidrojumā varētu definēt kā kognitīvo „pašnovietošanu” kādā kolektīvā vai grupā.⁵⁹) Šī paškategorizācijas procesa rezultātā indivīds izceļ līdzīgās un atšķirīgās īpašības starp savas un arī citu grupu locekļiem.⁶⁰ Šeit būtiski pieminēt, ka paškategorizācijas process ir saistīts ar nošķirumu starp personas un sociālo identitāti. Sociālā identitāte galvenokārt ir saistīta ar indivīda pašā apzināšanos, ka viņš ir kādas konkrētas sociālās grupas dalībnieks, un šai grupai piederīgos vieno gan kopīgas rakstura iezīmes, gan dažādas mantas, objekti.⁶¹ Sociālās identitātes apzināšanās indivīdā veicina vērtēšanas mehānismu, respektīvi, grupu locekļi ir motivēti adaptēt grupas kolektīvo uzvedības stratēģiju, lai panāktu visai grupai atbilstošu un apmierinošu uzvedības un domāšanas līmeni, veidu.⁶² Kaut arī šāds nošķirums pastāv, identitātes koncepta centrālais objekts tomēr ir indivīds, un, ja ņemam vērā, ka personai neapzināti piemīt vairākas identitātes vienlaicīgi, abi iepriekšminētie identitāšu veidi būtu jāskata kopsakarībās.

2.3. Nacionālā identitāte

Nacionālā identitāte tie klasificēta kā viens no kolektīvās jeb sociālās identitātes veidiem. Līdzīgi kā personas identitāte, arī nacionālās identitātes koncepts ir ļoti sarežģīts un daudzslāņains, daudzu gadsimtu laikā veidots no dažādām attieksmēm, uzvedības formām, simboliem, vērtībām, standartiem un ideāliem. Lai arī pētniecības rakursi šim jēdzienam ir dažādi, komunikācijas zinātnes akadēmiķi kā vienu no būtiskākajām šī identitātes veida iezīmēm min to, ka tas indivīdam sniedz iespēju apzināties sevi nacionālas piederības līmenī.

Nodaļā „2. IDENTITĀTE” uzsvēru, ka identitāte indivīdu atšķir no citiem cilvēkiem. Tā netiešā veidā norāda uz personas attiecībām ar plašāku kolektīvu vai kāda veida sociālo grupu. Taču, kad tiek runāts par nacionālo identitāti, individuālā identitāte tiek aplūkota kā personības elements, ko persona ir gatava dalīt ar citiem cilvēkiem.⁶³

---

⁵⁸ Abrams, D., Hogg, M. A. (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. P. 7.

⁵⁹ Chadee, D. (2011). *Theories in Social Psychology*. UK: Blackwell Publishing. P. 212.

⁶⁰ Abrams, D., Hogg, A. M. (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. P. 21.

⁶¹ Chadee, D. (2011). *Theories in Social Psychology*. P. 212.

⁶² Hogg, A. M., Terry, J. D. (2001). *Social Identity Processes in Organizational Contexts*. P. 4.

⁶³ Buckingham, D. (2008). *Youth, Identity, And Digital Media*. London: The MIT Press. P. 1.

Sociologs un nacionālisma pētnieks Entonijs Smits (*Smith*) uzskata, ka nacionālā identitāte un nācija ir saistītas, bet sarežģīti skaidrojamas un aptveramas parādības, kuras veido un vieno daudzi un dažādi savstarpēji saistīti etniskie, kultūras, ekonomiskie, teritoriālie un tiesiski politiskie elementi. Tie rāda, cik nozīmīgas saiknes vieno sabiedrības locekļus, kuriem ir savas kopīgas atmiņas, tradīcijas un mīti, un šie kultūras komponenti, būdami pilnīgi atšķirīgi no juridiskajām un valstiski birokrātiskajām attiecībām starp cilvēkiem, var rast un var arī nerast savu izpausmi to pašu cilvēku dibinātajās valsts struktūrās.⁶⁴ Viņaprāt, nacionālā identitāte nosaka, ka tautas kodolā pastāv noteikts vienotu garīgo vērtību un tradīciju kopums.⁶⁵

E. Smits piedāvā arī šādas nacionālās identitātes pamatiezīmes:

1. Vēsturiskā teritorija jeb tēvzeme, dzimtene;
2. Kopīgi mīti un ar vēsturi saistītās atmiņas;
3. Vienota tautas kultūra;
4. Visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumi;
5. Kopīga ekonomika ar iespēju sabiedrības locekļiem pārvietoties savas teritorijas robežās.⁶⁶

Taču pētnieks Maikls Billigs (*Billig*) raksta, ka nacionālo identitāti varētu skaidrot kā fizikālu, likumīgu, sociālu un emocionālu piesaisti kādai valstij, kas ir indivīda vai viņa vecāku dzimtene. Tiesa, viņš norāda, ka globalizācijas procesu dēļ nacionālismu un nacionālās identitātes apziņu mūsdienu pasaulē vairs neuzskata par ietekmīgu politisku un sociālo spēku, varu. Taču nācijas piederības sajūta vēl aizvien tiek reproducēta un propagandēta no paaudzes paaudzē, un tai vairāk ir morāls, simbolisks spēks.⁶⁷

M. Giberno izvirzījusi arī piecas stratēģijas, pēc kurām iespējama apzināta nacionālās identitātes jeb nacionālā rakstura veidošana:

1. Konkrēta nācijas tēla, imidža (*image*) konstruēšana, kas galvenokārt balstās uz dominējošās nacionālās vai etniskās grupas, kurai ir kopīga vēsture, kultūra, un kas dzīvo ar noteiktām robežām iezīmētā teritorijā;
2. Simbolu un rituālu radīšana un to izplatīšana ar mērķi pastiprināt kopienas iedzīvotāju kopības izjūtu;
3. Pilsoņu labklājības veicināšana, garantējot dažāda veida politiskās, ekonomiskās un cilvēktiesības;

---

⁶⁴ Smits, E. D. (1997). *Nacionālā identitāte*. Rīga: Zvaigzne ABC. 25. lpp.

⁶⁵ Turpat.

⁶⁶ Turpat. 22. lpp.

⁶⁷ Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications. P. 8.

4. Kooperēšanās ar citām kopienām, lai radītu un definētu kopīgus nacionālos ienaidniekus;
5. Progresīva nacionālās izglītības un mediju sistēmas konsolidēšana jeb nostiprināšana, apvienošana. Šāds solis būtu galvenais instruments, lai veidotu vienotu nācijas tēlu.⁶⁸

Savukārt diskursa pētniece Ruta Vodaka (*Wodak*) nacionālās identitātes konstruēšanu aplūko no diskursīvā aspekta. Viņaprāt, nacionālās identitātes diskursīvā konstrukcija ir izvietota uz trīs laika asīm – pagātnes, tagadnes un nākotnes. Šādā griezumā būtiska nozīme jāpiešķir tādiem kritērijiem kā nācijas izcelsme, pirmsākumi, kontinuitāte/tradīcijas, transformācija, bezlaicība (*timelessness*) un gaidas jeb paredzējums. Tāpat nacionālās identitātes diskursīvajā konstruēšanā liela nozīme ir telpas, teritoriālajai un lokālajai dimensijai. Tās ietver tādus elementus kā plašums, robežas, daba un fiziskie artefakti.⁶⁹

Pētnieki Marija Fonga (*Fong*) un Raielings Čangs (*Chuang*) par nacionālo identitāti runā no diplomātiskā viedokļa, skaidrojot to kā personas legālo statusu vai pilsonību attiecībā uz kādu nāciju, valsti. Piemēram, ir daudz cilvēku, kuru dzimtene ir ASV, bet viņi sevi identificē ar savas etniskās izcelsmes apgabaliem (Āzija, Āfrika, Eiropa, Latīņamerika, Krievija), lai arī oficiāli viņiem piemīt ASV pilsoņu nacionālā identitāte.⁷⁰ Pētnieki arī norāda, ka vairumā gadījumu indivīdiem spēcīgāka ir tieši nacionālās identitātes apzināšanās izjūta, nevis etniskās vai kultūras identitāte. Piemēram, cilvēkiem, kas dien armijā, bieži vien ir izteiktāka nacionālās identitātes apziņa.

Komunikācijas zinātnes pētnieks Kīts Kamerons (*Cameron*) skaidro, ka visbiežāk nacionālā identitāte tiek aplūkota no pieciem dažādiem aspektiem: valoda, politiskā sistēma un situācija, kultūra, nauda un sabiedriskā darbība. Lielā mērā šī identitāte ir saistīta ar valdošo aprindu politiskajiem lēmumiem, kas ietekmē cilvēku dzīvi. Ļoti liela nozīme indivīdu nacionālās identitātes apjēgsmē ir valodai, kurā tie runā, un kultūrai, kurā tie dzīvo. Cilvēki valodā saskata kultūras mantojuma liecības, valoda ieņem kultūras zīmola lomu.⁷¹ Nacionālajai identitātei ir plašs izpausmju spektrs, un ir interesanti vērot, kā dažas valstis un to iedzīvotāji tiek savā ziņā pat stereotipiski asociēti ar konkrētai kultūrai raksturīgām aktivitātēm. Piemēram, vēršu cīņas un flamenko ar Spāniju, alus dzeršana ar Lielbritāniju un Vāciju, velosacīkstes ar Franciju.⁷²

⁶⁸ Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. P. 25

⁶⁹ Wodak, R., Cillia, R. (2009). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press. P. 26

⁷⁰ Chuang, R., Fong, M. (2004). *Communicating Ethnic & Cultural Identity*. New York: Rowman&Littlefield Publishers, Inc. P. 30.

⁷¹ Cameron, K. (1999). *National Identity*. Great Britain: Cromwell Press. P. 2.

⁷² Turpat. 3. lpp.

Personas nacionālo identitāti nebūtu korekti dēvēt par juridisku elementu cilvēka personības formālai identificēšanai, kā tas ir ar, piemēram, pilsonību. Tomēr E. Smits piedāvā domu, ka neatkarīgi no tā, kas tiek saprasts ar „nacionālo” identitāti, šis nezināmais ir saistīts ar kaut kādu politiskās kopības izjūtu, lai cik tā būtu nemanāma un vāja. Politiskā kopība, savukārt, paredz vismaz dažus kopīgus sabiedriskos institūtus un visiem sabiedrības locekļiem vienu un to pašu tiesību un pienākumu sistēmu. Tā rosina domāt arī par skaidru un noteiktu sabiedrisko telpu, pietiekami labi iezīmētu un norobežotu teritoriju, kurā šīs sabiedrības locekļi atpazīst paši sevi un kurai tie jūtas piederīgi.⁷³ Šī ir izteikti rietumnieciska nācijas identitātes koncepcija, taču nenoliedzami – rietumu pieredze teju jebkurā jomā spēcīgi ietekmē visu pārējo pasauli.

2.4. Nācija un nacionālā identitāte

Kā minēts nodaļas sākumā, nacionālās identitātes koncepts iet roku rokā ar nācijas jēdzienu, un bez šī elementa nacionālās identitātes teorija būtu nepilnīga. E. Smits ir aprakstījis arī šo abu jēdzienu saistību. Nāciju viņš raksturo kā noteiktā teritorijā dzīvojošu cilvēku kopumu, kam jābūt pašiem savai tēvzemei jeb vēsturiskajai teritorijai; šādu kopuma locekļiem ir sava kultūra, tradīcijas, savi vēstures mīti un ar vēsturi saistītās atmiņas; šiem cilvēkiem ir vienotā juridiskā sistēmā iekļautas vienādas likumīgas tiesības un pienākumi, kā arī darba dalīšanas un ražošanas sistēma, un tās (nācijas) locekļi drīkst pārvietoties savas teritorijas robežās.⁷⁴ Tās uzdevums ir arī stiprināt saites starp indivīdiem un sabiedrības šķirām, sarūpējot visiem kopīgo vērtību, simbolu un tradīciju klāstu. Izmantojot dažādus simbolus – karogus, himnas, naudas sistēmu, formas tērpus, pieminekļus un ceremonijas, sabiedrības locekļiem tiek atgādināts par kultūras mantojuma kopību un viņu savstarpējo radniecību, un cilvēki jūtas garīgi stiprāki, viņus iedvesmo saderības un vienojošās identitātes pārdzīvojums. E. Smits uzsver, ka tieši šī milzīgā daudzšķautņainība padara nacionālo identitāti par tik elastīgu un stipru spēku šodienas dzīvē un politikā un ļauj tai sekmīgi saslēgties ar citām ietekmīgām ideoloģijām un sabiedriskajām kustībām, nezaudējot savu patību.⁷⁵

Sociologs Benedikts Andersons (*Anderson*) piedāvā ideju, ka uz nāciju jāraugās kā uz iztēlotu kopienu. Viņš domā, ka pat mazāko nāciju locekļi nekad nepazīs un nesatiks pilnīgi visus savas valsts pārstāvjus, taču iespējamo pazīšanos noteikti spēs iztēloties.⁷⁶ Piemēram, seno cilšu pārstāvji vienmēr ir zinājuši, ka viņi ir saistīti ar citu civilizāciju pārstāvjiem, lai arī

⁷³ Smits, E. D. (1997). *Nacionālā identitāte*. 17. lpp.

⁷⁴ Turpat. 25. lpp.

⁷⁵ Turpat. 24. lpp.

⁷⁶ Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. London: Verso. P. 6.

nekad tos nebija redzējuši. Šīs saites tika iztēlotas kā bezgalīgi izstiepti radniecības tīkli. Viņš skaidro, ka nācija tiek iztēlota kā ierobežota, jo, lai arī tai ir elastīgas robežas, aiz tām pastāv arī citas – saistītas – nācijas, kas arī ir iztēlotas.⁷⁷ Tiesa, neviena nācija nepieļauj domu, ka tai blakus ir tāda pati nācija, jo uzskata sevi par vienīgo, unikālo. Savukārt to, kāpēc nācija tiek iztēlota kā kopiena, Andersons pamato, sakot, ka būtībā tā ir dziļa, horizontāla institūcija, kurai piederīgo locekļu starpā raksturīgas biedriskas attiecības.⁷⁸ Līdzīgi domā M. Billigs, norādot, ka nācijas „jāiztēlojas” kā vienotas kopienas. Balstoties uz pieņēmumu, ka nācija sevī iemieso imagināras īpašības, tai piemīt spēcīga sociāli psiholoģiska dimensija jeb ietekme uz cilvēka rīcību un domām.⁷⁹

Arī sociālantropologs Ernests Gelners (*Gellner*), runājot par nāciju un nacionālismu, piedāvā diezgan netradicionālu atziņu, paužot, ka nacionālismu nevar uzskatīt par nāciju pašapziņas atmodu un rādītāju: tas patiesībā rada nācijas tur, kur to nemaz nav. Tiesa, lai to paveiktu, jāpastāv vairākām savdabīgām atšķirības iezīmēm, uz kuru pamata darboties pat, ja skaidri redzams, ka tās ir negatīvas iezīmes.⁸⁰

Apkopojot iepriekšminēto informāciju par nāciju un nacionālo identitāti, rodas secinājums, ka nācija (tauta) un tai raksturīgie simboli un elementi iedveš savos cilvēkos nacionālo pašapziņu un identitāti, kas ļauj arī pilnvērtīgāk apzināties individuālo personas identitāti un neļauties politisko ideoloģiju spiedienam un identitāšu patvaļīgai regulēšanai.

---

⁷⁷ Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. P. 7.

⁷⁸ Turpat.

⁷⁹ Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. P. 10.

⁸⁰ Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. P. 6.

3. VĒSTURES KONTEKSTS

Šajā nodaļā sniegšu Latvijas neatkarības atjaunošanas jeb Trešās atmodas norišu hronoloģisku aprakstu. Turpmākajā tekstā skaidrošu, kādu cēloņsakarību un vēstures notikumu pavērsienu rezultātā tika apstiprināti divi izšķirīgi Latvijas valstiskās pastāvēšanas dokumenti – 1990. gada 4. maija deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un 1991. gada 21. augusta konstitucionālais akts par Latvijas kā *de facto* neatkarīgas valsts statusu. Tā kā bakalaura darba ietvaros Latvijas neatkarības atjaunošanas reprezentāciju pētīšu trimdas laikraksta „Latvija Amerikā” publikācijās, īsumā raksturošu arī trimdas presi, nodaļas nobeigumā plašāk aprakstot tieši laikrakstu „Latvija Amerikā”.

3.1. Trešā atmoda Latvijā

Latvijas vēsture 20. gs. bijusi neparasti mainīga, iepriekšējo attīstības gaitu pārtraucošiem lūzumiem caurstrāvota, kā arī daudziem sasniegumiem un traģiskiem pārbaudījumiem bagāta, kuru laikā Latvija ieguva, zaudēja un atguva neatkarību.⁸¹ 20. gs. 80. gadu otrās puses – 90. gadu sākuma periodu – Latvijas vēsturē ir pieņemts saukt par Trešās atmodas laiku, tā raksturojot nacionālās identitātes apzināšanās procesu un politiskās aktivitātes uzplūdus, kas aizrāva plašus latviešu nācijas slāņus cīņā par nacionāla valstiskuma atjaunošanu, kā galveno šī vēstures perioda satura elementu.⁸² Trešo atmodu nevar uztvert kā tradicionāli determinējamu nācijas veidošanās procesu, kas Latvijā jau būtībā bija noslēdzies ar nacionālās valsts izveidošanu 20. gs. pirmajā pusē. Šīs atmodas nepieciešamība izrietēja no Latvijas valstiskās neatkarības zaudēšanas un Latvijas inkorporācijas Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) pēc 1940. g. notikušās okupācijas. Pamatā Trešā atmoda bija reakcija uz latviešu nācijas eksistences apdraudējumu Padomju Savienībā, ko izraisīja gan politiski un ekonomiski, gan sociāli un garīgi faktori.⁸³

Izteikti aktīva politiska pretestība pret padomju okupācijas varu LPSR sāka veidoties 1986. gadā, kad Liepājā atklāti tika dibināta cilvēktiesību aizstāvju un īstenotāju grupa „Helsinki 86”. Tās locekļiem, neraugoties uz draudiem tikt arestētiem vai deportētiem, bija drosme sagatavot savu programmu, lai mēģinātu īstenot dzīvē 1975. gada 1. augusta Helsinku deklarāciju (to pieņēma un parakstīja 33 Eiropas valstis, ASV, Kanāda un PSRS⁸⁴).⁸⁵ Grupa

⁸¹ Feldmanis, I., Taurēns, J. (2011). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 13. lpp.

⁸² Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. Rīga: LZA. 227. lpp., 593. lpp.

⁸³ Turpat. 231. lpp.

⁸⁴ Hellenic Resources Network. (1995). *Conference on Security and Co-operation in Europe*. Skatīts 2012. g. 20. maijā. <http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html>

apelēja pie pāvesta Jāņa Pāvila II, Apvienotajām Nācijām un latviešiem ārzemēs, pieprasot anulēt Molotova–Ribentropa 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas pakta slepenos protokolus, kuri noveda pie nelikumīgas Baltijas valstu okupācijas no PSRS puses un lūdzot apturēt Latvijas pārkrievošanu, atzīt latviešu tautas pašnoteikšanās tiesības un palīdzēt saimniecisko un sociālo apstākļu uzlabošanā Latvijā.⁸⁶ Vēsturniece Daina Bleiere ar kolēģiem uzskata, ka tieši „Helsinki 86” darbība deva pirmos triecienus Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (PSKP CK) ģenerālsekretāra Mihaila Gorbačova PSRS politiskā režīma liberalizācijas procesam.⁸⁷ Baltiju Gorbačovs uzskatīja par pārbūves laboratoriju. Taču pretēji viņa iecerēm tieši Baltijas republikās iespēja vairāk vai mazāk brīvi paust savus uzskatus drīz vien noveda pie cīņas par pilnīgu nacionālo neatkarību.⁸⁸

Lūzuma punkts starp liberalizāciju „no augšas” un masu kustību bija 1987. gads. 14. jūnijs, kad grupa „Helsinki 86” noorganizēja ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa 1941. gada deportācijas gadadienā. Tas bija sākums tā dēvētajiem „kalendāra nemieriem”, respektīvi, publiskiem masu pasākumiem, kas bija saistīti ar nozīmīgām atceres dienām Baltijas republikās. Rezultātā, politiskajā elitē sākās šķelšanās jautājumā par to, kādu taktiku Baltijas „savaldīšanai” izvēlēties – konfrontāciju vai dialogu.⁸⁹

Raugoties uz turpmākajiem notikumiem, rodas secinājums, ka 1988. gadā soļi pretī neatkarības atgūšanai kļuva arvien lielāki.

Vēsturniece Meldra Usenko norāda, ka Latvijas Tautas frontes (LTF) loma neatkarības atjaunošanas posmā 1988.–1991. gadā ir īpaši izceļama, jo tolaik Latvija īsā laikā LTF vadībā veica ceļu līdz pilnīgai *de facto* atzītai neatkarībai 1991. gadā.⁹⁰ Tā bija politiskās un patriotiskās iniciatīvas tautas masu kustība ar vairāk nekā 150 000 biedru visā republikā,⁹¹ kas apvienoja cilvēkus ar visdažādākajiem uzskatiem, bet viņus vienoja Latvijas neatkarības atjaunošanas ideja. Tauta masveidīgi iesaistījās šajā kustībā un atbalstīja LTF rīkotās pretpadomju akcijas.⁹² Būtiski, ka savu mērķu sasniegšanai LTF izmantoja nevardarbīgās

---

⁸⁵ 1975. gada 1. augusta Helsinku deklarācija paredzēja, ka tās parakstītājvalstis respektēs savu iedzīvotāju civiltiesības, citu valstu suverenitāti, nacionālo robežu neaizskaramību, kā arī attiecības starp valstīm kārtos miermīlīgā veidā. Vairāk sk.: Vizulis, I. (1992). *Latviešu tautas cīņa par brīvību: (1917–1992)*.

Rīga: Garā Pupa. 95.–97. lpp.; Ahola, J. u.c. (2005). *Baltijas reģions: konflikti un sadarbība. Ceļā no pagātnes uz nākotni*. Tallina: Ilo. 210.–211. lpp.

⁸⁶ Turpat. 101.–103. lpp.

⁸⁷ Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava. 368. lpp.

⁸⁸ Turpat. 369. lpp.

⁸⁹ Turpat. 370.–371. lpp.; Vidiņš, J. (2005). Viņi bija pirmie. Grām.: Škapars, J. (sast.). *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā*. Rīga: Zelta grauds: 89. lpp.

⁹⁰ Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums*. Rīga: Tautas frontes muzejs. 32. lpp.

⁹¹ Turpat. 103. lpp.

⁹² Visiespaidīgākā no akcijām bija „Baltijas ceļš” 1989. g. 23. augustā, kad triju Baltijas valstu iedzīvotāji sadevās rokās un izveidoja dzīvu ķēdi no Tallinas līdz Viļņai. Vairāk sk.: Siliņš, U., Vējiņš, J. (2006). *Latvija. Likteņa gaitās (1918–1991)*. Rīga: Timermanis un Vējiņš.; Taurēns, J. (2009). *Baltijas ceļš un valstiskās*

cīņas stratēģiju un taktiku, kas paredzēja parlamentāro ceļu uz neatkarību.⁹³ Pētnieki Inesis Feldmanis un Jānis Taurēns uzsver, ka tas bija riskants un sarežģīts, daudziem politiskajiem kompromisiem pārbagāts, taču nodrošināja iespēju pieņemt 4. maija deklarāciju, kas noteica pārejas periodu līdz pilnīgai neatkarības atjaunošanai.⁹⁴ Latvijas Komunistiskā partija (LKP) mēģināja panākt, lai LTF veidotos par apolītisku veidojumu, kas apvienotu dažādas sabiedriskās organizācijas un darbotos pastāvošās politiskās iekārtas ietvaros. Taču jau tapšanas stadijā LTF pārvērtās par organizāciju, kas izgāja ārpus oficiālajiem ietvariem.⁹⁵ Par tās vadītāju ievēlēja publicistu Daini Īvānu, un laika gaitā LTF izveidojās par ietekmīgāko un noteicošo politisko spēku LPSR. LTF galvenais mērķis nebija izstāties no PSRS, bet gan veikt pakāpenisku padomju struktūru demontāžu un pāreju uz Rietumu tipa demokrātiju. Lai to izdarītu, bija nepieciešams uzvarēt vietējo padomju un LPSR Augstākās Padomes (AP) vēlēšanās.⁹⁶

3.1.1. Vēlēšanas kā LTF instruments Neatkarības deklarācijas pieņemšanai

1989. gada 26. martā PSRS Tautas deputātu kongresa vēlēšanās LTF atbalstītie kandidāti ieguva vairākumu (80 %) no LPSR piešķirtajiem mandātiem. LTF kandidāti guva arī svarīgu uzvaru 1989. gada decembrī vietējo padomju vēlēšanās. Nākamais un visbūtiskākais solis bija panākt uzvaru AP vēlēšanās. D. Bleiere norāda, ka atbilstoši padomju konstitūcijai AP bija leģitīmas tiesības noteikt Latvijas valsts tiesisko statusu.⁹⁷ I. Feldmanis un J. Taurēns uzsver, ka LTF biedrus vienoja cieša apņemšanās gūt virsroku vēlēšanās un izmantot šo vēsturisko iespēju iekarot valsts varu mierīgā, demokrātiskā un parlamentārā ceļā, lai atjaunotu Latvijas brīvvalsti. Paradoksāli, ka neviens nebija domājis par tālāko notikumu attīstība gadījumā, ja LTF kandidāti vēlēšanās būs uzvarējuši.⁹⁸

---

neatkarības idejas panākumi. Grām.: Bleiere, D., Feldmanis, I. u.c. (sast.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds. 418. lpp.

⁹³ Vairāk par nevardarbīgās pretošanās veidu un paņēmieni daudzveidību neatkarības atjaunošanas laikā sk.: Jundzis, T. Zaļais, R. (2006). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze. Rakstu dokumentu un atmiņu krājums*. Rīga: LZA. 17.–19. lpp.

⁹⁴ Feldmanis, I., Taurēns, J. (2011). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. 14. lpp.

⁹⁵ Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. 372.–373. lpp.

⁹⁶ Turpat. 373., 375. lpp.

⁹⁷ Turpat. 375. lpp.

⁹⁸ Tiesa, Vācijā dzīvojušajam juristam un politologam Edgaram Levitam tomēr bija plāns – viņš kopā ar LTF vadību nonāca līdz secinājumam, ka vajadzētu sastādīt Neatkarības deklarācijas projektu, (...) lai oficiāli konstatētu Latvijas starptautiski tiesisko statusu, un to, ka šī valsts joprojām eksistē kā starptautisko tiesību subjekts un nav leģitīma PSRS sastāvdaļa. Vairāk sk.: Apsītis, R. (2011). 1990. gada 4. maija deklarācijas sagatavošana un pieņemšana. Grām.: Feldmanis, I., Taurēns, J. (sast.). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. 21.–22. lpp.; Jundzis, T. (2000). Vēsturiski politiskā situācija laikā, kad tapa 4. maija

Lai Neatkarības deklarācija iegūtu konstitucionāla ranga juridisku spēku, tā bija jāpieņem vismaz ar divām trešdaļām balsu no visu deputātu kopskaita (201). Tātad bija vajadzīgas ne mazāk kā 134 balsis. Vēsturnieks Ilgvars Butulis stāsta, ka 1990. gada 18. marta vēlēšanās LTF un tās atbalstītie delegāti jau pirmajā vēlēšanu kārtā ieguva 116 mandātus no 170 ievēlēto deputātu vietām. Pēc otrās kārtas kopumā LTF un tās atbalstītie deputāti ieguva 122 deputātu mandātus no 201, turklāt LTF frakcijā iestājās vēl deviņi ievēlētie deputāti.⁹⁹ Viņu papildina politiķis Romāns Apsītis, norādot, ka beigās par Latvijas Republikas (LR) neatkarības atjaunošanu 4. maijā nobalsoja 138 deputāti.¹⁰⁰ Atbilstoši LPSR Konstitūcijai AP 4. maija deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” pieņēma konstitucionālās procedūras ietvaros kā konstitucionāla ranga normu.¹⁰¹ Šajā deklarācijā konstatēts, ka LR 1940. gada vasarā pievienota PSRS, pārkāpjot Satversmes un starptautisko tiesību normas, kā arī tas, ka LR vēl joprojām *de iure* turpina pastāvēt. Pamatojoties uz šo konstatējumu, AP atjaunoja LR neatkarību.¹⁰²

Tiesa, jau 4. maija vakarā Alfrēda Rubika vadītās LKP CK biroja sēdē šī deklarācija tika raksturota kā nepieņemama. Visām LKP struktūrām bija uzdots vērsties pret to, kā arī PSRS prezidents tika lūgts atcelt „nelikumīgo” Neatkarības deklarāciju.¹⁰³ Rezultātā 14. maijā M. Gorbačovs izdeva dekrētu, kurā norādīja, ka šāds neatkarības akts ir vērstis pret PSRS konstitūciju. Pēc mēneša M. Gorbačovs nāca klājā ar ideju izveidot neatkarīgu valstu savienību un aicināja Latviju parakstīt šīs jaunās savienības līgumu, taču AP priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs un Ministru Padomes (MP) priekšsēdētājs Ivars Godmanis šo aicinājumu noraidīja.¹⁰⁴

Sākās laikposms, kurā, no vienas puses, spilgti izpaudās konfrontācijas un ekstrēmisma pieaugums no neatkarības pretinieku puses. Tiesa, Latvijas valdība pūles vēltīja galvenokārt tam, lai panāktu sarunu sākšanu par noteikumiem, ar kādiem Latvija varētu izstāties no PSRS. Būtiska nozīme šajā posmā bija Krievijas AP priekšsēdētāja Borisa Jeļcina atbalstam Baltijas republiku neatkarības centieniem.¹⁰⁵

---

deklarācija. Grām: Jundzis, T. (sast.). *4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture. 36. lpp.

⁹⁹ Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. 376. lpp.

¹⁰⁰ Apsītis, R. (2011). 1990. gada 4. maija deklarācijas sagatavošana un pieņemšana. Grām.:

Feldmanis, I., Taurēns, J. (sast.). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. 26.–27. lpp.

¹⁰¹ Pleps, J. (2011). 1990. gada 4. maija deklarācijas piemērošana. Grām.: Feldmanis, I., Taurēns, J. (sast.). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. 49. lpp.

¹⁰² Turpat.

¹⁰³ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. 382.–383. lpp.

¹⁰⁴ Turpat. 378. lpp.

¹⁰⁵ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš*,

Pārejas periodā pēc 4. maija deklarācijas pieņemšanas ik brīdi bija jāērķinās ar to, ka Latvijas miermīlīgais ceļš uz savas neatkarības atgūšanu var tik vardarbīgi pārtraukts. Pēc samērā mierīgās vasaras 1990. gada rudens atnāca ar politisko provokāciju virkni, kas nepārprotami liecināja par PSRS un iekšējās opozīcijas centieniem situāciju destabilizēt tiktāl, lai būtu formāls pamats PSRS prezidenta tiešās pārvaldes ieviešanai. Tas faktiski nozīmētu jebkuru demokrātisko brīvību pārtraukšanu, politiskas represijas un totalitāra režīma ieviešanu. Politiskajai situācijai strauji saasinoties un politiskajai spriedzei palielinoties, LR jaunās varas pārstāvjiem un atbalstītājiem nācās atkal un atkal konstatēt, ka Latvijas neatkarību nevarēs nosargāt ar militāru spēku. Latvijai nebija nedz savas armijas, nedz citu bruņotu formējumu.¹⁰⁶ Šādā situācijā svarīgākais bija stiprināt tautas psiholoģisko pārliecību par tās tiesībām uz brīvību un neatkarību, savu ideju taisnīgumu un pamatotību. Svarīgi bija vairojot ticību saviem spēkiem un apņēmību nepakļauties jaunai okupācijai un totalitāram režīmam, ja tādu atjaunotu Maskava, uzskata pētnieki Valdis Blūzma un Tālav Jundzis.¹⁰⁷

Latvijas atdalīšanos no PSRS bija iecerēts aizkavēt vai novērst ar jauno Savienības līgumu, kas padomju republikām piedāvāja lielāku patstāvību un brīvību. Šis līgums bija kļuvis par M. Gorbačova stratēģijas pamatu Padomju Savienības reformēšanas procesā. Tas nebija pieņemams Latvijai – to vairs nevarēja apmierināt jebkura veida autonomija PSRS sastāvā. 1991. gada rudenī LTF īsā laikā savāca vairāk nekā 911 000 Latvijas iedzīvotāju parakstu, kuri ar to nepārprotami noraidīja Latvijas pievienošanos šim līgumam.¹⁰⁸ Tauta bija nolēmusi nesamierināties un doties politiskā pretuzbrukumā.

3.1.2. Janvāra barikādes

Neilgi pēc parakstu vākšanas nāca viskritiskākais posms, ko iezīmē speciālo uzdevumu milicijas vienības OMON vardarbība. Pirmais uzbrukums notika 1990. gada. 2. novembrī, kad tika ieņemts un izdemolēts Preses nams. Kad 17. novembrī A. Gorbunovs un I. Godmanis atkārtoti noraidīja M. Gorbačova aicinājumu parakstīt jauno savienības līgumu, ekonomiskās blokādes draudi un militārais spiediens kļuva patiešām reāli. Rezultātā, 1990. gada. 11. decembrī LTF valde sagatavoja un publicēja tā dēvētās „X stundas” darbības plānu, kura stratēģijas pamatā bija nevardarbīgās pretošanās stratēģija reakcionārajam komunistiskajam režīmam.¹⁰⁹

1945–1991. 382.–383. lpp., 378.–380. lpp.

¹⁰⁶ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991.* 505. lpp.

¹⁰⁷ Turpat. 506. lpp.

¹⁰⁸ Turpat. 384. lpp.

¹⁰⁹ Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums.* 35. lpp.

1991. gads atnāca ar situācijas tālāku dramtizēšanos Latvijā. Tas kļuva par posmu Baltijas valstu ceļā uz neatkarību, kad reāli pastāvēja asinsizliešanas un tiešas militāras diktatūras ieviešanas draudi.¹¹⁰ LKP tiešām gatavojās gāzt valdību. 2. janvārī OMON pilnīgi ieņēma Preses namu. LTF gatavoja cilvēkus un resursus, lai apsargātu un aizstāvētu AP, MP, Valsts televīziju un radio, LTF galveno mītni un citus stratēģiski svarīgus objektus. 12. janvārī LTF paziņoja, ka 1991. gada 13. janvārī Rīgā, Daugavmalā notiks Vislatvijas tautas masu protests.¹¹¹

13. janvārī apmēram 500 000 cilvēku no visām Latvijas malām pulcējās uz masu manifestāciju, lai protestētu pret militāro apvērsumu un padomju armijas rīcību Viļņā, kas bija vērsta pret Lietuvas neatkarību. Pēc LTF iniciatīvas un saskaņā ar rūpīgi izstrādāto plānu nekavējoties tika celtas barikādes, un cilvēki no visas Latvijas tās sargāja no 13. līdz 27. janvārim.¹¹² Nozīmīgāko ēku pievedceļus un tiltus nobloķēja ar kravas mašīnām un lauksaimniecības tehniku, kas tika atsūtīta galvenokārt no laukiem. Barikādes Rīgā tika aizstāvētas līdz 27. janvārim. Tiesa, par spīti barikādēm, OMON kaujinieki vairākkārt uzbruka to aizstāvjiem, tika nogalināti arī vairāki cilvēki.¹¹³

Protams, barikādes un kravas mašīnas padomju tankiem nebūtu nekāds šķērslis, bet tām bija būtiska loma divos aspektos. Pirmkārt, tās parādīja Padomju Savienības valdībai un it īpaši cilvēkiem visā pasaulē, ka Latvijas iedzīvotāji ir organizēti un gatavi neatkarības vārdā ziedot savu dzīvību.¹¹⁴

V. Blūzma ar kolēģiem norāda, ka janvāra barikādes Rīgā vērtējamas kā unikāls un neatkārtojams nevardarbīgās cīņas fenomens. Tās iezīmēja pretestības kulmināciju Latvijas ceļā uz savas neatkarības un brīvības atgūšanu.¹¹⁵ Tās kļuva par brīvības simbolu citām pasaules apspiestajām tautām, īpaši tā laika PSRS teritorijā. Turklāt, tās pievērsa pasaules starptautiskās sabiedrības uzmanību, vairojot atbalstu neatkarības aizstāvjiem.¹¹⁶

---

¹¹⁰ Taurēns, J. (2009). Baltijas ceļš un valstiskās neatkarības idejas panākumi. Grām.: Bleiere, D., Feldmanis, I. u.c. (sast.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sējums.* 427. lpp.

¹¹¹ Zīle, L. (2005). Totalitārisma pēdējais cēliens. Grām.: Škapars, J. (sast.). *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā.* 243. lpp.

¹¹² Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums.* 36. lpp.

¹¹³ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991.* 380. lpp.

¹¹⁴ Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts.* 380. lpp.

¹¹⁵ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991.* 546. lpp.

¹¹⁶ Turpat. 547.–549. lpp.

3.1.3. Augusta pučs un pilnīga neatkarības statusa pasludināšana

Pēc 1991. gada janvāra notikumiem kļuva skaidrs, ka Latvijas neatkarības atzīšana izraisa arvien lielākas pasaules valstu simpātijas, ko varētu raksturot kā daļu no LTF īstenotās politikas un „tautas diplomātijas uzvaras” rezultātu.¹¹⁷ M. Gorbačova iespējamie rīcības varianti Latvijas noturēšanai PSRS saruka līdz minimumam. Šeit nozīmīga loma bija arī latviešu tautai, kuras atbalsts AP pēc barikāžu laika notikumiem tikai pastiprinājās, rezultātā 3. martā ļoti daudz cilvēku sabiedriskajā aptaujā aktīvi piedalījās balsošanā, pasakot savu „jā” – 73% – par Latvijas neatkarību.¹¹⁸ Tas bija signāls PSRS virzienā, kas apliecināja, ka tauta nepakļausies Padomju Savienības negodīgajiem nodomiem. Gorbačovs vairs nespēja saglabāt vienotu PSRS, kas viņā radīja satraukumu.¹¹⁹ Pēc barikāžu laika situācija joprojām bija neskaidra. 1991. gada 17. martā tika izsludināts Vissavienības referendums par PSRS saglabāšanu. Baltijas republiku valdības atteicās piedalīties referendumā. Līdz ar to Gorbačovs bija spiests sākt demokrātiskas sarunas ar Baltijas republikām.¹²⁰ 1991. gada 4. augustā M. Gorbačovs trešo reizi aicināja padomju republikas 20. augustā parakstīt savienības līgumu. AP priekšsēdētāja vietnieks Andrejs Krastiņš noraidīja šo piedāvājumu.¹²¹

Notikumu turpmākajā attīstībā Maskavā naktī no 18. uz 19. augustu PSRS galvenie militārie spēki – armija, Valsts drošības komiteja un Iekšlietu ministrija – izveidoja Valsts ārkārtējā stāvokļa komiteju (VĀSK), sagrāba varu un izsludināja PSRS ārkārtas stāvokli, vienlaikus pasludinot Gorbačova atstādināšanu no savu prezidenta pienākumu pildīšanas.¹²² Ziņas par puču jeb valsts apvērsumu Maskavā nonāca Rīgā 19. augusta rītā, un AP pieņēma paziņojumu, kurā „VĀSK uzskata par nelikumīgu veidojumu, un tā nav tiesīga ieviest ārkārtējo stāvokli Latvijā”. Tajā pašā laikā Baltijas kara apgabala virspavēlnieks Fjodors Kuzmins brīdināja A. Gorbunovu, ka pretdarbības gadījumā tiks pielietots spēks.¹²³

Apvērsuma dienās OMON izvērta Latvijā sevišķi agresīvu darbību: kopā ar militāristiem ieņēma Rīgas Televīzijas studiju, to izdemolējot un piekaujot darbiniekus. Viņi arī izdemolēja milicijas skolu, LTF mītni Vecrīgā, vienlaikus no Ādažiem un pa Madonas šoseju uz Rīgu virzījās tanku kolonnas. Tika ieņemta telefoncentrāle, Iekšlietu ministrija,

¹¹⁷ Taurēns, J. (2009). Baltijas ceļš un valstiskās neatkarības idejas panākumi. Grām.: Bleiere, D., Feldmanis, I. u.c. (sast.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sējums.* 428.–429. lpp.

¹¹⁸ Zīle, Ļ. (2005). Totalitārisma pēdējais cēliens. Grām.: Škapars, J. (sast.). *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā.* 243.–244. lpp.

¹¹⁹ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991.* 551. lpp.

¹²⁰ Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts.* 383. lpp.

¹²¹ Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums.* 36. lpp.

¹²² Zīle, Ļ. (2005). Totalitārisma pēdējais cēliens. Grām.: Škapars, J. (sast.). *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā.* 245. lpp.

¹²³ Turpat. 246. lpp.

radiomāja, bloķēti tilti, transporta kustība.¹²⁴ 21. augustā situācija saasinājās vēl krasāk, Doma laukumā parādījās OMON bruņutransportieri, bet tajā pašā laikā, LR AP, izmantojot juku stāvokli pieņēma konstitucionālo likumu par LR konstitucionālo statusu, tādējādi tika atcelts 1989. gadā noteiktais pārejas periods LR atjaunošanai *de facto*. Vēl pēc stundas pučs pēkšņi sāka atslābt, bruņutransportieri aizbrauca no Doma laukuma.¹²⁵

T. Jundzis un kolēģi uzsver, ka Augusta pučs tiek raksturots kā pēdējais reakcionāru mēģinājums gūt revanšu politiskajā konfliktā ar vardarbību un klaju militāra spēka palīdzību. Atšķirībā no janvāra krīzes Latvijas liktenis augustā izšķīrās Maskavā. Latvijas pretestība kļuva par ieguldījumu demokrātisko spēku un Rietumu sabiedrības kopējā frontē pret militārā apvērsuma mēģinājumu Padomju Savienībā.¹²⁶

23. augustā Islande pirmā no ārvalstīm atzina LR valstisko statusu, bet 24. augustā Boriss Jeļcins izdeva dekrētu, ar kuru atzina Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstisko statusu. Līdz 18. septembrim to bija izdarījušas 79 valstis.¹²⁷

Kopumā, 1990. un 1991. gadā Latvijas iedzīvotāji visai pasaulei demonstrēja uzņēmības, neatlaidības, gara spēka un nevardarbīgas pretošanās stratēģijas triumfu pār izmēros un militārā ziņā pārāko PSRS. Šī politiskā uzvara ir viens no Latvijas pastāvēšanas stūrakmeņiem, kas simbolizē jebkuras valsts nepieciešamību un tiesībām uz demokrātiju un neatkarību.

Ziņām par Trešās atmodas notikumu pavērsieniem, pateicoties medijiem, sekoja līdzīgs visa pasaule, tostarp arī trimdas latvieši. Tā kā neatkarības atjaunošanas reprezentāciju pētu tieši trimdas laikrakstā, turpmākajā tekstā sniegšu ieskatu trimdas preses izdevumu apskatā, pēcāk konkrētāk pievērsoties analizējamā laikraksta „Latvija Amerikā” raksturojumam.

3.2. Laikraksti trimdā

Bibliogrāfa Benjamiņa Jēgera bibliogrāfiskajā rādītājā periodā no 1944. līdz 1991. gadam reģistrēti vairāk nekā 500 periodisko izdevumu trimdā. Pēc sava apjoma, izplatības, iznākšanas ilguma un mērķauditorijas tie ir ļoti dažādi. Tiesa, diemžēl ne pilnīgi visi trimdas periodiskie izdevumi vēlākos gados ir nonākuši Latvijā,¹²⁸ kas ir zaudējums latviešu kultūrai

¹²⁴ Zīle, L. (2005). Totalitārisma pēdējais cēliens. Grām.: Škapars, J. (sast.). *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā*. 246. lpp.

¹²⁵ Feldmanis, I., Taurēns, J. (2011). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. 14. lpp.

¹²⁶ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. 553. lpp.

¹²⁷ Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums*. 38. lpp.

¹²⁸ Kinca, V. (2004). Trimdas prese kā ļoti nozīmīgs Latvijas kultūras vēstures avots. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.). *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. Rīga: Nordik. 99. lpp.

un zinātnei, jo nebūtībā gājusi gan vērtīga vēsturiska informācija, gan pētniecības materiāls. Jāatzīmē, ka trimdas periodisko izdevumu lielais skaits liecina ne tikai par latvisko sabiedrisko un kultūras rosmju daudzveidību, bet arī par latviešu izkliecinātību pasaules plašumos.¹²⁹

Sākotnēji trimdas periodika izdota bēgļu nometnēs (kopumā ap 250 izdevumu), galvenokārt Vācijā, Zviedrijā, Dānijā, Austrijā – visbiežāk rotaprintēta uz necila papīra.¹³⁰ Pati pirmā latviešu trimdas avīze, kas 1944. gada 11. novembrī iznāca Zviedrijas bēgļu nometnē, bija „Latvju Vārds”.¹³¹

Trimdas periodikas attīstībā īpaši izceļams 1945. gada 16. decembris, kad Hānavas latviešu bēgļu nometnē netālu no Frankfurtes pie Mainas notika izceļojušo preses darbinieku sanāksme, kas paziņoja par Latviešu preses biedrības (LPB) dibināšanu.¹³² Rezultātā no 1945. līdz 1951. gadam bēgļu nometnēs iznāca ļoti daudz preses izdevumu – aptuveni 200, veltīti dažādām tēmām. Tā kā bēgļu vidū samērā liela daļa bija inteligences pārstāvju, to skaitā arī rakstnieki un agrākie preses darbinieki, viņi pirmie ķērās pie nometņu izdevumu veidošanas, tādā veidā rodot turpinājumu savam iepriekšējam amatam. 20. gs. 40. gadu beigās LPB sadalījās kopās un „izceļoja” uz Kanādu, ASV, Austrāliju, Vāciju, Lielbritāniju un Dienvidameriku.¹³³

LPB biedru „izklišana pa pasauli” ir nozīmīgs atskaites punkts lielāko trimdas laikrakstu izdošanai. Ilustrētais žurnāls „Tilts” (1949–1976, Mineapole) Amerikā iznāk neilgi pēc izceļošanas un solās attaisnot nosaukumu – būt par „saziņas tiltu” starp aizceļojušajiem. Pēc izceļošanas katrā mītnes zemē visai ātri izveidojas viens vai divi lielie laikraksti. Amerikā tie bija „Laiks” (1949–2001, Ņujorka) un „Amerikas Latvietis” (1940–1976, Bostona), Kanādā „Latvija Amerikā” (1951, Toronto) un „Brīvā Balss” (1949–1951, Toronto), bet Austrālijā – „Austrālijas Latvietis” (1949, Melburna). Eiropā ievērojamākie izdevumi bija Vācijas latviešu avīze „Latvija” (1946–1980, Berlīne) un „Latvju Vārds” (1944–1966, Stokholma) un „Latvju Ziņas” (1944–1955, Stokholma) Zviedrijā. (Tiesa, vadošā loma piemita avīzei „Laiks”, kas dēvēta par „latviešu avīzi ASV un

¹²⁹ Dunsdorfs, E. (1984). *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām. 24. sējums. Trimda*. Melburna: PBLA un Kārļa Zariņa fonds. 129. lpp.

¹³⁰ Turpat. 100. lpp.

¹³¹ Jau ar pirmo numuru tā mobilizēja nometnē nokļuvušos radošai dzīvei, un visu norišu centrs kļuva avīzes redakcija. Vairāk sk.: Dunsdorfs, E. (1984). *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām. 24. sējums. Trimda*. 99. lpp.

¹³² Zvirgzdiņš, I. (2004). Latviešu preses biedrība. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.). *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. 86. lpp.

¹³³ LPB aizstāvēja biedru sociālās un ekonomiskās intereses, arī organizēja sabiedrisko dzīvi, turklāt tā bija izteikti nacionāla un konservatīva organizācija. Vairāk sk.: Zvirgzdiņš, I. (2004). Latviešu preses biedrība. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.). *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. 86., 87., 89., 96. lpp.

Kanādai”, pratusi sevi nodrošināt ar korespondentiem un lasītājiem visos kontinentos.)¹³⁴ ¹³⁵ Šie bija 20. gs. nozīmīgākie trimdas laikraksti, kas informēja par trimdas latviešu dzīves norisēm ārzemēs, kā arī par notikumiem Latvijas teritorijā. Iepriekšminētie preses izdevumi papildus ziņām lasītājiem piedāvāja arī ievērojamu klāstu ar sludinājumiem, paziņojumiem, notikumu kalendāriem, deva telpu viedokļu apmaiņai lasītāju vēstulēs, tika sniegta informācija arī par to, kas miris, dzimis, kas beidzis augstskolu. Pa reizei parādījās arī humora dzirksts, bija rubrikas sportam un dzīves „raibumiem”.¹³⁶ Tāpat būtu jāmin, ka dažādās mītnes zemēs izveidojās ļoti daudz biļetenu, žurnālu, periodisku rakstu krājumu, kas veltīti kādai šaurākai nozarei vai atsevišķai cilvēku grupai, konkrētu profesiju pārstāvjiem, piemēram, „Architekts”, „Latvju Māksla”, „Latvju Mūzika”, „Pa Dejas Ceļu”, „Skatuve”, „Technikas apskats”, „Kara Invalīds”, „Akadēmiskā Dzīve”, kuru nosaukumi tiešā veidā norāda uz to saturu.¹³⁷ Tieši saturiskā daudzveidība trimdas izdevumiem mūsdienās piešķir īpaši vērtīgu kultūrvēsturisku nozīmi. Bez tam, žurnālistika un grāmatniecība bija svarīgs līdzeklis pārtautošanās jeb asimilēšanās novēršanai¹³⁸, kas ir drauds jebkuras tautas pārstāvjiem svešumā. Kādā no laikrakstiem bijis lasāms, ka „iespiestais vārds ir latviešu trimdinieku gara spēku, dvēseles rosmju dokumentētājs, tam jāuztur sakari, jāvieno latviešu trimdinieki gara saitēm, kopīgiem mērķiem un ideāliem, jāuztur možs latviešu gars kultūrai un izglītībai.”¹³⁹ Tātad publicistika bija arī viens no spēcīgākajiem līdzekļiem nacionālās identitātes uzturēšanai un apzināšanai.

Gandrīz visi latviešu veidotie periodiskie izdevumi trimdas zemēs tika iespiesti oriģinālvalodā (latviešu), veiksmīgi integrējoties konkrēto valstu preses tirgū.¹⁴⁰

Kopumā, 20. gs. otrajā pusē tā dēvētajā brīvajā pasaulē iznāk vismaz ap 300 latviešu periodisko izdevumu. Tie liecina par lielu sabiedrisko rosmību, un to veidošanā ir ieguldīta milzu enerģija – garīgā un fiziskā – vācot materiālus, sakārtojot tos izdošanai, pavairojot un izsūtot lasītājiem.¹⁴¹

Apkopojot, trimdas latvieši veidotie publicistikas materiāli ne tikai informēja par latviešu aktivitātēm un veikumiem trimdā un Latvijā un izglītoja, bet arī uzturēja nacionālo

¹³⁴ Kince, V. (2004). Trimdas prese kā ļoti nozīmīgs Latvijas kultūras vēstures avots. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.) *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. 103. lpp.

¹³⁵ Veigners, I. (2009). *Latvieši Rietumzemēs*. Rīga: Drukātava. 242., 323., 189. lpp.

¹³⁶ Ķiļauka, T. (1981). Trimdas laikraksti. *Jaunā Gaita*. 132. 24.–27. lpp.

¹³⁷ Kince, V. (2004). Trimdas prese kā ļoti nozīmīgs Latvijas kultūras vēstures avots. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.) *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. 104.–105. lpp.

¹³⁸ Kundrašs, A. (1952). *Latvieši Kanādā*. Toronto: Valtera Ziedīņa izdevniecība. 96. lpp.

¹³⁹ Kince, V. (2004). Trimdas prese kā ļoti nozīmīgs Latvijas kultūras vēstures avots. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.) *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. 101. lpp.

¹⁴⁰ Izņēmums bija laikraksts „Austrālijas Latvietis”, jo Austrālijā, kur preses tiesības un pamatnostādnes atbilda demokrātijas pamatprincipiem, 20. gs. vidū tomēr izpaudusies salinieciskas norobežotības ievirze un iestāžu neuzticība. Tādēļ šim laikrakstam, lai pierādītu savu lojalitāti, pirmo piecu gadu laikā ceturto daļu teksta nācās iespiest angļu valodā. Vairāk sk.: Veigners, I. (2009). *Latvieši Rietumzemēs*. 189. lpp.

¹⁴¹ Dunsdorfs, E. (1984). *Archīvs. Brīvās pasaules latviešu periodika. 10. sējums. Trimda*. Melburna: PBLA un Kārļa Zariņa fonds. 89. lpp.

pašapziņu un vienoja tautiešus arī trimdā. Turklāt, tā bija teju vienīgā iespēja, lai 20. gs. beigu posmā uzzinātu par Trešās atmodas notikumu pavērsieniem, kā rezultātā, iespējams, lolotu cerības par atgriešanos Latvijā.

3.2.1. Laikraksta „Latvija Amerikā” raksturojums 1990.–1991. gadā

Laikraksts „Latvija Amerikā” (no 1949. līdz 1951. gadam „Brīvā Balss”¹⁴²) iznāk kopš 1951. gada 6. oktobra (Toronto, Kanādā), sākotnēji divas reizes nedēļā (trešdienās un sestdienās). Tolaik laikraksts sastāvēja no 6–8 lappusēm. Tā izdevējs jau no pašiem pirmsākumiem ir organizācijas „Daugavas Vanagi” (DV) izdevēju kompānija „Latvija Amerikā Publishing Company”, līdz ar to šī avīze klasificējama kā privātais medijs. Sākotnēji galvenais redaktors bija Hugo Vītols, tad viņu nomainīja Kārlis Sidars, vēlākos gados Aleksandrs Kunderats un Alfrēds Vinčels, bet šobrīd – 2012. gadā – redkolēģiju vada Ingrīda Vīksna un Vita Gaiķe. Iespējams, ka redaktoru maiņai sekojušas arī pārmaiņas gan laikraksta ārējā izskatā, gan saturā. Sākuma gados laikrakstu virsraksti bija emocionālāki, „skaļāki”, vēlāk to tonis kļuvis piezemētāks un racionālāks.

1990.–1991. gadā laikraksts iznāk reizi nedēļā (sestdienās), tam ir 20 lapaspuses, katra no tām veltīta kādai konkrētai tematikai. Tā kā informācijas izkārtojums ir diezgan raibs un haotisks, minot konkrētas lapas, sargrupēšu notikumus pa tēmām. **1. lpp.** galvenokārt publicētas jaunākās ziņas par aktuālākajiem notikumiem gan Kanādā (pārsvārā saistībā ar latviešiem), gan citviet pasaulē (protams, arī Latvijā). **2. lpp.** lasāms kāda eksperta komentārs par svarīgākajiem politiskajiem notikumiem pasaulē, kā arī lasītāju vēstules, kur tie izsaka savas domas par iepriekšējā laikraksta numurā publicētajiem rakstiem. **3., 15. un 20. lpp.** veltīta informācijai par kultūras pasākumiem Kanādā. Savukārt **4., 5., 9., 10. un 19. lpp.** vēsta lielākoties par politiska satura notikumiem Latvijā neatkarības atjaunošanas notikumu ietvaros. **6. un 7. lpp.** parasti ievietoti kādu literāru darbu fragmenti, bet **8. lpp.** atvēlēta ziņām par notikumiem Toronto un citviet Kanādā. Šim pētījumam visvērtīgākā informācija publicēta **11. un 12. lpp.** rubrikā „Raibā Nedēļā”, kur aprakstīti un analizēti nozīmīgākie aizvadītās nedēļas politiskie notikumi pasaulē. Šeit liels uzsvars likts uz Latvijas cīņu par neatkarību PSRS politiskajā arēnā. **13. un 18. lpp.** zīmīga ar nekroloģiem un dažāda veida reklāmām un sludinājumiem. Turpretī **17. lpp.** iespējams lasīt par sporta aktualitātēm. Jāpiebilst, ka šāds tematiskais izkārtojums pa lapām nav monumentāls, un katrā laikraksta numurā iespējamās variācijas.

---

¹⁴² Kince, V. (2004). Trimdas prese kā ļoti nozīmīgs Latvijas kultūras vēstures avots. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.) *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. 103. lpp.

Savā ziņā „Latviju Amerikā” varētu raksturot kā pa pusei žurnālu, pa pusei laikrakstu, jo tajā bez aktuālāko notikumu pārstāstiem un analīzes iespējams lasīt arī dažāda veida diskusijas, teorētiskus rakstus, referātu pārspriedumus un apcerējumus.

Publicists Tāļivaldis Ķiķauka žurnālā „Jaunā Gaita”, komentējot trimdā iznākušos laikrakstus, izsakās, ka laikraksts „Latvija Amerikā” lielā mērā kalpo kā organizācijas DV politisko mērķu sasniegšanas instruments. Sākotnēji par notikumiem Latvijā laikraksts centās rakstīt pēc iespējas drūmākās krāsās, netika arī pieminētas kultūras izpausmes un sasniegumi tālaika LPSR.¹⁴³ Tiesa, 1990.–1991. gada publikācijās DV radikālā klātbūtne laikraksta saturā nav manāma.

Var secināt, ka 1990.–1991. gadā trimdas laikraksts „Latvija Amerikā” pildīja Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumiem lojāla rupora funkciju, piedāvājot lasītājiem diezgan plašu, detalizētu un analītisku informāciju par Trešās atmodas norisēm.

Izvēlējos pētīt laikrakstu „Latvija Amerikā”, jo tik detalizēti pētījumi, aptverot konkrēto vēstures periodu un notikumu kontekstu, saistībā ar šo laikrakstu pagaidām veikti nav. Līdz ar to, iegūtie rezultāti varētu būt nozīmīgs piensesums Latvijas komunikācijas zinātnes un žurnālistikas studiju laukumam, un, iespējams, atsaucoties uz iegūto informāciju, nākotnē būs iespējams veikt vēl plašākus pētījumus par, piemēram, neatkarības atjaunošanas procesa reprezentācijas salīdzinājumu vairākos trimdas laikrakstos. Tāpat tas būs ieguvums arī Latvijas kultūras vēstures aspektā, kas ir viena no komunikācijas zinātnes dimensijām. Turklāt man pašam liels skaits radu trīs paaudzēs dzīvo Kanādā, līdz ar to vēlos iegūt detalizētāku informāciju par tā laika informācijas piensesumu trimdā. Man radās interese izpētīt, kā par neatkarības atjaunošanas notikumiem tiek informēti tautieši trimdā – kādā veidā informāciju piedāvāja trimdas laikraksta redakcija Turklāt, paralēli žurnālam „Tilts” un laikrakstam „Laiks” un lokāliem lielāko pilsētu informatīviem, latviešu veidotiem, biļeteniem, „Latvija Amerikā” bija viena no nedaudzajām avīzēm, kas piedāvāja visplašāko un tematiski dažādāko informāciju par dzimteni.

---

¹⁴³ Ķiķauka, T. (1981). Trimdas laikraksti. *Jaunā Gaita*, 132. 26. lpp.

4. PĒTĪJUMA METODES UN DIZAINS

Lai izpētītu Latvijas neatkarības atjaunošanas reprezentāciju trimdas laikraksta „Latvija Amerikā” publikācijās, izmantošu divas pētniecības metodes – kvantitatīvo kontentanalīzi un diskursa vēsturisko analīzi. Vispirms sniegšu ieskatu kontentanalīzes raksturojumā. Ar to, izmantojot iepriekš izveidotu pētījuma kategoriju sistēmu, fiksēšu pētāmā materiāla tekstā iekodētās nozīmes. Pēc tam skaidrošu, kādus objektīvi saskaitāmus datus sniedz analizētie teksti, un kas no tiem secināms.

4.1. Kvantitatīvā kontentanalīze

Masu komunikācijas līdzekļu pētniecības laukā kontentanalīzi uzskata par vienu no visātrāk „augošajām” (tendēta uz nepārtrauktu attīstību un pilnveidošanos) un visbiežāk lietotajām informācijas materiālu izpētes pieejām pēdējo 30 gadu laikā,¹⁴⁴ kuras viens no būtiskākajiem uzdevumiem ir nodrošināt noderīgu pārskatu pār to, kādā veidā un cik daudz konkrēts jautājums, tēma, objekts u.tml. tiek reprezentēts lielā teksta apjomā.¹⁴⁵ Konspektīvā skaidrojumā to varētu definēt kā izpētes metodi, ar kuru sistemātiski identificēt drukāta, verbāla vai vizuāla veida informācijas materiāla vienības.¹⁴⁶

Pētnieks Viljams Nīmans (*Neuman*) raksta, ka kontentanalīze jeb satura analīze ir teksta satura vākšanas un analizēšanas pētniecības tehnika. *Saturis* šajā gadījumā attiecas uz vārdiem, nozīmēm, attēliem, simboliem, idejām, tematiem un jebkāda cita veida ziņojumiem tekstā. Savukārt *teksts* attiecināms uz jebko rakstītu, vizuālu vai runātu, kas pilda komunikācijas kanāla funkciju. Tas ietver, piemēram, grāmatas, preses izdevumu rakstus, reklāmas, runas, oficiālus dokumentus, filmas, video ierakstus, fotogrāfijas, dziesmu vārdus un pat mākslas darbus.¹⁴⁷ Savukārt pētnieks Artūrs Asa Bergers (*Berger*) kontentanalīzi skaidro kā pētniecības metodi, kas balstīta uz kaut kā mērīšanu (skaitīšanu) (piemēram, vardarbības gadījumu pieminēšanu tekstā), atlasot kādu konkrētu komunikācijas tekstu formu, veidu (komiksi, situāciju komēdijas, ziepju operas, ziņu raidījumi u.tml.). Galvenais pieņēmums attiecībā uz kontentanalīzi ir tāds, ka ziņojumu un komunikācijas pētīšana sniedz ieskatu vai rada priekšstatu par pētāmās informācijas satura nozīmi.¹⁴⁸ Šeit jāatzīmē, ka analizējamie dati jāsadala sīkākās vienībās, lai atklātu to raksturojošos elementus un struktūru.

¹⁴⁴ Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: SAGE Publications. P. 1.

¹⁴⁵ McKee, A. (2003). *Textual Analysis*. London: SAGE Publications. P. 128.

¹⁴⁶ Jones, A. R. (1996). *Research Methods in the Social and Behavioral Sciences*. Sunderland: Sinauer Associates. P. 122.

¹⁴⁷ Neuman, L. W. (2003). *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education. P. 311.

¹⁴⁸ Berger, A., A. (2005). *Media Analysis Techniques. Third edition*. London: SAGE Publications. P. 133.

Sadalot datus to sastāvdaļās un vērojot saikni starp šiem konceptiem, rodas pamats jaunu teksta nozīmju un raksturojumu radīšanai.¹⁴⁹

A. Bergers arī pauž, ka šī metode dod visuzskatāmākos rezultātus, ja pētījums ietver vēsturisko vai salīdzinošo dimensiju. Kaut arī varētu būt interesanti uzzināt, piemēram, cik daudz vardarbības tiek atspoguļots ikdienas laikraksta komisku lappusēs, viņaprāt, vēl intriģējošāk būtu noskaidrot, cik daudz vardarbības šāda veida laikrakstos tika reprezentēts 10, 20 vai 30 gadus senā pagātnē.¹⁵⁰ Ja pētījums tiek veikts no vēsturiskā skatupunkta, pētnieks var saskatīt, konstatēt kādas konkrētas tematiskās tendences un noteikt, vai, salīdzinot ar mūsdienām, konkrētajā pētāmajā materiālā ir būtiskas atšķirības.

Politologs Ole Rūdolfs Holsti (*Holsti*) piedāvā šādus kvantitatīvās kontentanalīzes galvenos uzdevumus:

- Raksturot komunikācijas satura tendences;
- Apzināt teksta izveidotās vai tajā ieprogrammētās nozīmes, īpašības un attieksmes;
- Aprakstīt un izanalizēt komunikācijas materiāla stilu un teksta materiāla formu;
- Saistīt un salīdzināt jau zināmās attieksmes, nozīmes, atribūtus un simbolus par auditoriju un notikumiem, ar to informāciju, ko iespējams iegūt no teksta.¹⁵¹

Sociologs Kenets Beilijs (*Bailey*) kvantitatīvo kontentanalīzi raksturo kā strukturētu dokumentu analīzes tehniku, kurā pētnieks vispirms konstruē savstarpēji izslēdzošas un izsmeļošas pētījuma kategorijas. Tās tiek izmantotas, lai analizētu informācijas materiālu un pēc tam noteiktu biežumu, kādā konkrētās kategorijas tekstā uzrādās (arī tajās iekļautie elementi), un pēc tam par to veiktu, izdarītu secinājumus.¹⁵² O. Holsti rezumē un skaidro, ka kategorijām jāatspoguļo pētījuma mērķi un jābūt neatkarīgām. Ar „neatkarīgumu” jāsaprot, ka no vienas kategorijas vērtības nevar noteikt vērtību citā kategorijā.¹⁵³ Pēc tam, kad kategorijas ir skaidri un precīzi definētas, jālasa teksts un jāpieraksta, cik bieži konkrētajai kategorijai atbilstošās teksta vienības atkārtojas. Iegūtie rezultāti un izdarītie secinājumi ir atkarīgi no izveidotās kategoriju sistēmas precizitātes un sākumā izvirzītās hipotēzes vai pētnieciskās problēmas.¹⁵⁴

A. A. Bergers norāda, ka kontentanalīzei piemīt dažādas lietošanas priekšrocības. Piemēram, šīs metodes izmantošana nav saistīta ar lielām izmaksām, pētāmais materiāls

¹⁴⁹ Grey, D. (2004). *Doing Research in the Real World*. London: SAGE Publications. P. 327.

¹⁵⁰ Turpat. 134.–135. lpp.

¹⁵¹ Holsti, R. O. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading: Addison Wesley Publishing Company. P. 43.

¹⁵² Bailey, D. K. (1982). *Methods of Social Research*. London: Collier Macmillan. P. 313.

¹⁵³ Holsti, O. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. P. 95.

¹⁵⁴ Jones, A. R. (1996). *Research Methods in the Social and Behavioral Sciences*. P. 127–128.

vairumā gadījumu ir viegli pieejams, turklāt šī pieeja nav „uzbāzīga” (*unobtrusive*), proti, tā neietekmē pētāmos elementus un pētījuma gaitu. Tāpat tā sniedz kvalitatīvus jeb saskaitāmus datus, un to var izmantot, lai izpētītu gan tagadnē, gan pagātnē, gan abos laikposmos aktuālus notikumus.¹⁵⁵ Taču šai pētniecības tehnikai piemīt arī trūkumi. Kā vienu no būtiskākajiem A. Bergers norāda to, ka ir grūti pārliecināties, ka iegūtie rezultāti ir pilnībā pētāmo tematu vai problēmu reprezentējoši un objektīvi.¹⁵⁶

Rezumējot, pētījuma, kas veikts ar kvantitatīvo kontentanalīzi, mērķis ir analizēt dažāda veida un formas teksta struktūru, vienības un pētniecības objektu visdažādākajās tā izpausmēs. Beigās iegūtie dati jāinterpretē – jāskaidro to savstarpējās likumsakarības un nozīmes un pārskatāmības labad jāatveido tie diagrammu veidā. Pētniekam šāda veida pētījumā jācenšas analizēt atsevišķas teksta sastāvdaļas, neskatot to (tekstu) vairs kopumā, taču nezaudējot saikni un izpratni ar/par kontekstu.

4.2. Diskurss un diskursa analīze

Diskursa analīzi varētu raksturot kā daudzdimensionālu pētniecības metodi, jo nozaru lauks, kurā tā var tikt izmantota, ir ļoti plašs. Galvenokārt tās ir tādas nozares kā komunikācijas zinātne, antropoloģija, kultūras studijas, psiholoģija, socioloģija un sociālpsiholoģija u.c.¹⁵⁷ Kaut arī diskursa pētniecības lauks ir ļoti apjomīgs, centrālie jautājumi un temati, ko diskursa kontekstā aplūko pētnieki, ir lingvistiskās struktūras un elementi un dažāda veida tekstu nozīmju interpretācijas. Tiesa, uzmanība tiek pievērsta arī starpdisciplinārām tēmām – sociālās lomas un attiecības, sociālā realitāte, komunikācija un identitāte.¹⁵⁸

4.2.1. Diskurss

Šajā apakšnodaļā vispirms uzskaitīšu dažus no populārākajiem diskursa koncepta skaidrojumiem jeb atainojumiem.

Lai arī diskursa jēdzienam pastāv daudz un dažādas nozīmes, galvenokārt tas tiek attiecināts uz savstarpēji saistītiem tekstiem, to vienībām un paradumiem, kādos tie ir radīti, izplatīti un uztverti. Turklāt, diskurss ir lingvistisks instruments, ar kura palīdzību tiek veidota un „padarīta reāla” sociālā realitāte. Būtiski, ka sociālā mijiedarbība nevar tikt pilnībā saprasta

---

¹⁵⁵ Berger, A., A. (2005). *Media Analysis Techniques. Third edition.* P. 134.

¹⁵⁶ Turpat.

¹⁵⁷ Johnstone, B. (2008). *Discourse Analysis.* UK: Blackwell Publishing. P. 7.

¹⁵⁸ Turpat. 6. lpp.

un izprasta bez atsaucēs uz diskursu, kas piešķir tai nozīmi.¹⁵⁹ Pastāv uzskats, ka diskursi ir iemiesoti dažādos tekstos, lai arī tie eksistē „aiz tekstiem”, kas tos veido.¹⁶⁰ Diskursa studiju pētniece R. Vodaka raksta, ka jēdziens „diskurss” ikdienas un filozofiskajā lietojumā sevī ietver virkni pretrunīgu un savstarpēji noliedzozo jeb izslēdzozo nozīmju. Šis termins tiek lietots (un parādās, atainojas) dažādās formās un situācijās, piemēram, runāto dialogu paraugos, kas kontrastē ar uzrakstītajiem tekstiem, mutvārdu un rakstu valodā, valodas situatīvā lietojuma kontekstā, mijiedarbībā starp lasītāju/rakstītāju un tekstu, kā arī dažādu žanru tekstos (piemēram, laikrakstu diskurss).¹⁶¹ Taču vēlākos gados kopā ar pētnieku Martinu Reizīglu (*Reisigl*) R. Vodaka vienu no iespējamām diskursa definīcijām konkretizējusi, to (diskursu) skaidrojot kā valodas jeb lingvistisko aktu kopumu (*complex bundle*). Tie (akti) ir savstarpēji saistīti un mēdz izpausties kā savstarpējā korelācijā esošas rakstveida vai semiotiskas zīmes, taču pārsvarā kā specifiskiem semiotiskiem tipiem vai žanriem piederīgi teksti.¹⁶² Savukārt pētnieks Stefans Tišers (*Titscher*) izdalījis astoņus diskursa jēdzienu raksturojošus un paskaidrojošus punktus. Apkopojot to svarīgākās atziņas, var secināt, ka diskursi izpaužas kā sociālas uzvedības forma, tie ir vēsturiski un tos var izprast tikai kopā ar to kontekstu. Turklāt, tie vienmēr intertekstuālā veidā ir saistīti arī ar citiem diskursiem.¹⁶³

Valodas un lingvistisko struktūru pētnieks Normens Fērklovs (*Fairclough*) diskursu raksturo kā abstraktu jēdzienu. Viņš diskursus aplūko kā lingvistiskus instrumentus, ar kuriem reprezentēt dažādus pasaules (realitātes) aspektus – materiālās pasaules procesus, sociālās attiecības un struktūras, kā arī mentālās pasaules aspektus, piemēram, domas, sajūtas, uzskatus un arī pašu sociālo pasauli kopumā.¹⁶⁴ Tā kā starp dažādiem diskursiem pastāv atšķirīgas attiecības, konkrēti realitātes aspekti (jeb pasaules redzējumi) var tik atspoguļoti individuālos veidos. Viņaprāt, dažādie diskursi tiek asociēti ar cilvēku atšķirīgajām attieksmēm pret pasauli, kas ir atkarīgas no to pozīcijām pasaulē, sociālajām un personīgajām identitātēm un sociālajām attiecībām, kurās tie ir iesaistīti ar citiem cilvēkiem. Turklāt, diskursi ne tikai reprezentē pasauli, kāda tā ir (vai arī kāda tā tiek iztēlota par reālu esam) – tie ir arī projektīvi jeb tādi, kam piemīt šķietamības aspekts. Respektīvi, diskursi reprezentē arī

---

¹⁵⁹ Phillips, N., Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. London: SAGE Publications. P. 3.

¹⁶⁰ Phillips, N., Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. P. 4.

¹⁶¹ Wodak, R. (1997). *Gender and Discourse*. London: SAGE Publications. P. 4.

¹⁶² Reisigl, M., Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge. P. 36.

¹⁶³ Titscher, S., Jenner, B. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: SAGE Publications. P. 146.

¹⁶⁴ Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge. P. 124.

iespējamās pasaules, kuras atšķiras no īstās, aktuālās pasaules, un cenšas to izmainīt.¹⁶⁵ Pētniece Sāra Milza (*Mills*) grāmatā „Michael Foucault” raksta, ka diskursa analīzes teorētiskis klasiķis Mišels Fuko (*Foucault*) diskursu definē kā sociālās attiecības caurvijošu nozīmju kopumu. Viņaprāt, diskurss jāaplūko kā sistēma, kas strukturē veidu, kādā cilvēki uztver apkārtējo pasauli. Kaut arī tas ir saistīts ar valodu un realitātes uztveri, viņaprāt, diskurss nepārveido realitāti valodā.¹⁶⁶ Tikmēr diskursa analīzes pētnieks Teuns van Daiks (*van Dijk*) diskursam piedēvē divas formas. Vienlaicīgi tas var iemiesot kā specifiska valodas lietojuma, tā specifiskas sociālās mijiedarbības veidolu. Jebkura no šīm formām diskursa ietvaros var izpausties kā noteikts komunikatīvs notikums sociālā situācijā.¹⁶⁷ Turpretī pētnieks Jans Bluammaers (*Blommaert*) uzskata, ka diskurss ietver visa veida, formas jēgpilnas cilvēka semiotiskās aktivitātes sociālā, kultūras un vēstures konteksta ietvaros. Viņš domā, ka diskurss ir valoda darbībā (*language-in-action*), un tā pētniecībā tekstos jāpievērš uzmanība gan valodai, gan darbībai.¹⁶⁸

4.2.2. Diskursa analīze

Pievērosies konkrēti diskursa analīzes aspektam un definīcijām, N. Fērklouvs raksta, ka teksta analīze ir būtiska diskursa analīzes daļa, taču viņš uzsver, ka nebūtu korekti diskursa analīzi attiecināt tikai uz teksta lingvistisko izpausmju analīzes veikšanu. Pētnieks diskursa analīzi uzlūko kā fokusēšanos uz teksta, valodas struktūru un sociālās realitātes savstarpējo attiecību un ietekmju svārstību (*oscillating*) pētīšanu,¹⁶⁹ kas, pēc viņa domām, arī ir tās galvenais uzdevums. Tikmēr pētniece Barbara Džonstone (*Johnstone*) diskursa analīzes procesā izceļ tieši lingvistisko jeb valodas nozīmi. Viņasprāt, ar šo analīzi iespējams atklāt teksta naratīvu un nozīmju dziļākos slāņus, pētījumu tekstus aplūkojot no tāda skatupunkta, ka ar valodu apzīmēta nevis tikai abstraktu simbolu sistēma, bet arī dažādu formu komunikācija, runa, cilvēku atmiņas un teksti, ko tie kādreiz teikuši, redzējuši, dzirdējuši vai rakstījuši.¹⁷⁰ Pētnieki Nelsons Filips (*Phillips*) un Sintija Hardija (*Hardy*) pauž uzskatu, ka diskursa analīze pēta, kā teksti tiek radīti jēgpilni caur teksta radīšanas, uztveršanas un patērēšanas procesiem un arī kā tie ietekmē sociālās realitātes struktūras.¹⁷¹ Viņi norāda, ka diskursa analīze nav tikai pētniecības metode, bet arī perspektīva, kādā izpaužas valodas daba un tās saistība ar

¹⁶⁵ Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. P. 124.

¹⁶⁶ Mills, S. (2003). *Michael Foucault*. London: Routledge. P. 53–55.

¹⁶⁷ Van Dijk, T. (1990). *Social Cognition and Discourse*. Skatīts 2012. gada 5. maijā.
<http://www.discourses.org/OldArticles/Social%20cognition%20and%20discourse.pdf>

¹⁶⁸ Blommaert, J. (2005). *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 2–3.

¹⁶⁹ Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. P. 3.

¹⁷⁰ Johnstone, B. (2008). *Discourse Analysis*. P. 2–3.

¹⁷¹ Phillips, N., Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. P. 4.

centrālajiem sociālo zinātņu konceptiem. Vēl specifiskāk – diskursa analīze jāaplūko kā savstarpēji radniecīgu metateorētisku un teorētisku pieņēmumu kopums par padziļinātu teksta struktūru izpēti.¹⁷²

S. Tišers ar kolēģiem raksta, ka diskursa analīze ir saistīta ar sociālo un kulturālo procesu un struktūru lingvistisko raksturlielumu izpēti. Viņš norāda, ka diskursa analīzi raksturo interpretatīvisms, subjektīvisms un izskaidrojamība. Tā netieši norāda uz sistemātisku metodoloģiju un attiecībām starp tekstu un tā sociālajiem apstākļiem, ideoloģijām un varas attiecībām.¹⁷³

Ņemot vērā valodas acīmredzamo saistību ar sociālo realitāti, kultūru, vēsturi un ar šīm tēmām saistītiem procesiem, ko apliecina gan ikdienas empīriskie novērojumi, gan diskursa pētnieku teorētiskās atziņas, pētot Latvijas neatkarības atgūšanas notikumu reprezentāciju un nacionālās identitātes iezīmes šo notikumu atainojumā trimdas laikraksta „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada publikācijās, izmantoju diskursa vēsturisko analīzi. Tā ir viena no kritiskās diskursa analīzes pieejām. Lai secīgi nonāktu līdz diskursa vēsturiskās analīzes skaidrojumam, iesākumā sniegšu nelielu ieskatu kritiskās diskursa analīzes raksturojumā.

4.2.2.1. Kritiskā diskursa analīze

Kritiskā diskursa analīze (KDA) ieņem nozīmīgu lomu valodas un varas attiecībās, to atspoguļojumā. (Uzmanība tiek pievērsta vienlaicīgi neskaidrajām un caurspīdīgajām strukturālajām attiecībām starp dominanci, diskrimināciju, varu un kontroli, kas pausta valodā.¹⁷⁴) R. Vodaka skaidro, ka mūsdienās KDA termins tiek attiecināts uz kritiski lingvistisko zinātnisko pieeju, ar kuras palīdzību lielas, diskursīvas teksta vienības tiek uzlūkotas kā komunikācijas pamats. Šie pētījumi sevišķi iztīrā galvenokārt institucionālos, politiskos, dzimtes un mediju diskursus, kuri iemanto acīmredzamas savstarpējās cīņas un konflikta attiecības.¹⁷⁵

Salīdzinot ar citām diskursa un teksta lingvistisko analīžu paradigmām, KDA fokusējas ne tikai uz runātiem vai rakstītiem tekstiem. Pilnībā kritiska diskursa analīze aplūko sociālo procesu un struktūru teoretizāciju un aprakstīšanu, kas izraisa teksta radīšanu, kā arī tās sociālās struktūras un procesus, kuros indivīdi vai grupas kā sociāli vēsturiski subjekti rada

¹⁷² Phillips, N., Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. P. 5.

¹⁷³ Titscher, S., Jenner, B. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. P. 146–147.

¹⁷⁴ Blommaert, J. (2005). *Discourse*. P. 24–25.

¹⁷⁵ Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London. SAGE Publications. P. 1–2.

nozīmes mijiedarbībā ar tekstiem. Rezultātā, visās KDA obligāti pastāv šie trīs koncepti: varas koncepts, vēstures koncepts un ideoloģijas koncepts,¹⁷⁶ un tiek aplūkota to mijiedarbība.

T. van Daiks raksta, ka KDA aplūko reāliem un parasti paplašinātiem sociālo mijiedarbību gadījumiem, kuri ieņem pilnībā vai daļēju lingvistisko formu. Šī pieeja pastiprinātu uzmanību pievērš a) attiecībām starp valodu un sabiedrību un b) attiecībām starp analizēm un analizētajām sociālajām praksēm, paradumiem.¹⁷⁷ Viņš arī uzsver, ka KDA aplūko diskursa un sabiedrības kā sociāla aktora attiecības (ietverot sociālo izziņu, politiku un kultūru).¹⁷⁸

Viens no KDA teorētisko nostādņu pamatlicējiem N. Fērklavs raksta, ka KDA analīzi izdala divos veidos – 1) komunikatīva notikuma analīze un 2) teksta analīze, lai gan šie abi veidi ir saistīti ar teksta pētīšanu (tiesa, otrs to dara padziļinātāk). Komunikatīva notikuma analīze skaidrojama kā attiecību starp trim konkrētā notikuma dimensijām vai šķautnēm (teksts, diskursīvā prakse, sociokulturālā prakse) analīze. Teksti šajā gadījumā var būt gan rakstīti, gan runāti jeb mutvārdu. Mutvārdu teksti var tikt pausti tikai mutiski (radio), gan arī vizuāli un mutiski (televīzija). Ar diskursīvo praksi Fērklavs apzīmē teksta radīšanas un patērēšanas procesu. Savukārt sociālkulturālās prakses dimensiju viņš skaidro kā sociālos un kulturālus notikumus, kuru ietvaros norisinās konkrētais komunikatīvais notikums. Turpretī teksta analīze saistāma ar informācijas lingvistisko – teikumu, vārdu, semantisko elementu, teksta nozīmju – analīzi. Taču tā ietver arī tekstu veidojošo elementu organizācijas analīzi. Liels uzsvars liekams uz teksta nozīmju un to formu pētīšanu.¹⁷⁹

Rezumējot, ar KDA iespējams izpētīt tekstu sociālpolitiskos aspektus, pievēršot uzmanību ideoloģiju lomai un attiecībām ar valodu. Tā kā Latvijas neatkarības atgūšanas reprezentācija un šo notikumu nacionālās identitātes atainojums ir vēstures konteksta temats, turpinājumā aprakstīšu diskursa vēsturisko analīzi.

4.2.2.2. Diskursa vēsturiskā analīze

Paralēli dažādām lingvistika un komunikācijas teorijas subdisciplīnām, diskursa vēsturiskā analīze (DVA) pārstāv kritiskās teorijas sociālfilozofisko orientāciju. Pētot vēsturiska un politiska satura tematikas tekstus, DVA iegūt lielu daudzumu pieejamo zināšanu par sociālā, politiskā un vēsturiskā lauka vēsturiskajiem avotiem un fonu, kurā ir iekļauti diskursīvie elementi. Pastiprināta uzmanība tiek pievērsta konkrēto tekstu radīšanas

¹⁷⁶ Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. P. 2–3.

¹⁷⁷ Van Dijk, T. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London: SAGE Publications. P. 258.

¹⁷⁸ Van Dijk, T. (1995). *Aims of Critical Discourse Analysis*. Skatīts 2012. gada 5. maijā:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Aims%20of%20Critical%20Discourse%20Analysis.pdf>

¹⁷⁹ Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Arnold. P. 57–58

apstākļiem un struktūras elementiem.¹⁸⁰ R. Vodaka un M. Reizīgls raksta, ka, izmantojot savas fona un kontekstuālās zināšanas, analītiskis komunikatīvās un interaktīvās diskursa struktūras ievieto plašākā sociālo un politisko attiecību, procesu un apstākļu rāmī. Raugoties no šāda skatupunkta, diskursīvās prakses jāuzlūko kā sociālo prakšu specifiskas formas, kas ir saistītas ar citām sociālo aktivitāšu formām.¹⁸¹

S. Tišers un R. Vodaka norāda, ka DVA metodes procedūra tiek aplūkota kā heremeneitiska un interpretatīva, ar nelielu kognitīvo zinātņu ietekmes klātbūtni. Šo pieeju vajadzētu saprast nevis kā secīgus, atsevišķus analītiskas operācijas soļus, bet gan kā ciklu, kurā trīs analītiskās dimensijas ir sistemātiski un rekursīvi (*recursively*) piesaistītas kontekstuālu zināšanu kopumam.¹⁸² Lai DVA izmantoto pētāmā materiāla analīzē, jāievēro iepriekšminētās trīs dimensijas. Respektīvi, pirmkārt, jākonstatē konkrētā diskursa konkrētais saturs vai temati. Otrkārt, jāizpēta diskursīvā stratēģijas, un treškārt – jāpēta lingvistiskās nozīmes un specifiskas, no satura atkarīgas, lingvistiskās realizācijas iezīmes.¹⁸³

Politologi Pols Čiltons (*Chilton*) un Kristīna Šafnere (*Schaffner*) pauž uzskatu, ka DVA cenšas integrēt visu iespējamo informāciju par teksta vēsturisko fonu un oriģinālajiem avotiem (no kuriem tas radīts), kuros ir ietverti diskursīvie notikumi.¹⁸⁴

Kā raksta R. Vodaka un Maikls Meijers (*Meyer*), par DVA raksturīgākajām un svarīgākajām iezīmēm uzskatāmas šādas:

1. Pieeja ir starpdisciplināra. Starpdisciplināritāte ir izvietota dažādos līmeņos: teorijā, tekstā, metodoloģijā un praktiskajā lietojumā;
2. Pieeja ir problēmorientēta, nevis fokusēta uz atsevišķiem lingvistiskiem aspektiem;
3. Teorija tāpat kā metodoloģija ir eklektiska. Respektīvi, teorija un metodes ir apvienotas, kombinētas, kas ir noderīgi, kad jāsaprot un jāizskaidro pētniecības objektu;
4. Pētniecība vienmēr iekļauj izpētes lauka un etnogrāfijas studijas, lai atklātu priekšnosacījumus pētāmā objekta padziļinātai analīzei un teoretizēšanai;
5. Pieejai raksturīga konstanta kustība starp teoriju un empīriskajiem datiem ar mērķi izpausties;
6. Izpētei pakļauti dažādi žanri un publiskās telpas, kā arī intertekstuālās un interdiskursīvās attiecības;

¹⁸⁰ Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. P. 64–65.

¹⁸¹ Reigl, M., Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. P. 32., 33.

¹⁸² Titscher, S., Jenner, B. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. P. 149.

¹⁸³ Reigl, M., Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. P. 44.

¹⁸⁴ Chilton, P., Schaffner, C. (2002). *Politics as Text and Talk. Analytic Approaches to Political Discourse*. USA: John Benjamins Publishing Company. P. 149.

7. Interpretējot diskursu un tekstu, vienmēr tiek analizēts vēsturiskais konteksts;
8. Analīzes kategorijas un instrumenti tiek noteikti, balstoties uz katra pētījuma specifisko izpētes problēmu;
9. „Lielās teorijas” pilda pamatojuma funkciju. Tiesa, bieži vien izrādās, ka „vidējās klases teorijām” šis process izdodas labāk;
10. Analīzes mērķis ir iegūt lietderīgus rezultātus. Tiem jābūt pieejamiem dažādu nozaru ekspertiem, kā arī jāspēj izmainīt konkrētas diskursīvās un sociālās prakses.¹⁸⁵

Būtiski pieminēt arī R. Vodakas un M. Meijera sastādītos jautājumus, kuri definē DVA būtību. Tos, kā raksta pētnieki, ir iespējams izmantot teju jebkurā DVA pētījumā.

1. Kā personas, notikumi, darbības, parādības un objekti tiek nosaukti un attiecināti lingvistiski?
2. Kādas raksturojošas iezīmes personām, notikumiem, darbībām, parādībām un objektiem tiek piedēvētas?
3. Kādi argumentācijas paņēmieni tiek izmantoti diskursā?
4. No kādas perspektīvas vai skatupunkta šī apzīmēšana, piedēvēšana un argumenti tiek pausti?
5. Vai konkrētās izpausmes ir atklātas, neslēptas? Vai tās ir pastiprinātas vai mīkstinātas?¹⁸⁶

Kopumā DVA varētu raksturot kā pētniecības tehniku, kas pastiprinātu uzmanību pievērš teksta lingvistiskajai realizācijai un tam piemītošo daudzdimensionālo nozīmju interpretatīvam skaidrojumam.

Nākamajā apakšnodaļā sniegšu pētījuma dizaina izklāstu.

4.3. Pētījuma dizains

Bakalaura darba pētījumā analizēju laikraksta „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gadā iznākušos 89 numurus (no 1990. gada 1. janvāra līdz 1991. gada 14. septembrim), kopumā izskatot 189 publikācijas. Šāds laika periods izvēlēts tāpēc, ka tā ietvaros preses izdevumā „Latvija Amerikā” vispilnīgāk iespējams fiksēt neatkarības atgūšanas jeb Trešā atmodas procesa reprezentāciju. Konkrēti šajā laikposmā īpaša nozīme jāpiešķir Augstākās Padomes vēlēšanām, 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācijas pieņemšanai, barikāžu laikam un 21. augusta Latvijas atzīšanai *de facto*.

Izmantojot kvantitatīvo kontentanalīzi, pēc ziņu rakstu, interviju, viedokļu komentāru, aprakstu un situācijas analīžu satura noteicu, cik daudz, kādā veidā (saturiski) un ar kādiem

¹⁸⁵ Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. P. 69–70.

¹⁸⁶ Turpat. 72.-73. lpp.

izteiksmes līdzekļiem publikācijas tika reprezentēti Latvijas neatkarības atjaunošanas procesa notikumi, ar tiem saistītās personas. Rakstus izvēlēšos izlases kārtībā, ietverot publikācijas (galvenokārt politiskas ievirzes), kurās atspoguļotā informācija reprezentē Trešās atmodas notikumus. Publicēto materiālu izlases kopumā neiekļāvu tādus datus, kas balstīti uz subjektīvām pārdomām, piemēram, lasītāju vēstules, jo to autori, kā novēroju pilotpētījumā, bieži vien neatkarības atjaunošanas notikumu gaitu interpretē tā, kā paši uzskata par pareizu, turklāt vēstulēs novērojami arī faktu sajaukšanas vai neizprašanas gadījumi. Neizmantoju arī tekstus, kas neattiecas uz pētāmo tēmu (literāro darbu fragmenti, kultūras ziņas, sporta aktualitātes, reklāmas, sludinājumi, nekrologi, kā arī raksti par notikumiem ārzemēs). Analizējamo rubriku nosaukumi katrā numurā nav pastāvīgi, kas liedz veikt konkrētu pētāmo rubriku uzskaitījumu.

Ar šāda izlases kopuma izveidi ieguvu reprezentatīvu informāciju sekmīgas kvantitatīvās kontentanalīzes veikšanai un iegūto datu interpretācijai.

Kvantitatīvās kontentanalīzes kategoriju sarakstā katram laikrakstā publicētajam materiālam, kas atbilst pētnieciskajiem uzstādījumiem, atzīmēšu atbilstošāko kategorijas vienību (iespējams, vairākas). Kvantitatīvās kontentanalīzes kategorijas skatīt *1. pielikumā*.

Savukārt, lai būtu iespējams analizēt publikācijas, izmantojot DVA, sākotnēji izveidoju DVA shēmu (skatīt *2. pielikuma 4.3. att.*), kurai par paraugu izmantoju R. Vodakas un M. Reizīgla piedāvāto shēmas modeli. Shēmas pamatā ir piecas diskursīvās stratēģijas (nosaukšana, apgalvošana, argumentēšana, perspektivizācija, rāmējums vai diskursa reprezentācija, intensifikācija (pastiprināšana) vai mīkstināšana), kurām pievienoju pētījuma tematikai atbilstošus apakšpunktus. Piemēram, lai analizētu dažādu diskursīvo aktoru, procesu un notikumu dažādos apzīmēšanas gadījumus, nosaukšanas stratēģijas sadaļā ievietoju tādas vienības kā „Neatkarības atjaunošana”, „Latvieši”, „Trimda”, „Latvija”, „PSRS”, savukārt apgalvošanas un argumentēšanas stratēģiju sadaļās ietvēru šīs pašas vienības, pievienojot arī jautājumus par „Dzīvošanu Latvijā un dzīves līmeni”, kā arī „Brīvības nozīmi”. Izvēlētas tieši šādas stratēģiju vienības, jo tās, manuprāt, vispilnīgāk atspoguļo Latvijas neatkarības atjaunošanas reprezentāciju, esot tās sastāvdaļas. Lasot tekstus un ņemot vērā stratēģiju mērķus un lingvistiskās realizācijas līdzekļus, fiksēju konkrētus piemērus, ar kādiem stratēģiju apakšpunktu elementi apzīmēti rakstos, un ko no tā iespējams secināt.

Ar DVA, analizējot notikumu reprezentāciju laikrakstā Latvijas teritorijā bakalaura darba nosaukumā definētajā laikposmā un tematikas ietvaros, no laikraksta tekstiem iegūšu dažādus apgalvojumus un argumentus par, piemēram, jau minētās neatkarības atjaunošanas, latviešu, trimdas un dzīves apstākļu Latvijā reprezentāciju, ko šie teksti ietver, kā arī daudzveidīgus diskursīvo fenomenu lingvistiskos apzīmējumus.

Rezultātā būšu ieguvis kvantitatīvus un kvalitatīvus datus, kas ļaus spriest par Latvijas neatkarības atgūšanas reprezentāciju laikrakstā „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gadā.

Nākamajā nodaļā pievērsīšos pētījuma rezultātu izklāstam un to interpretācijai.

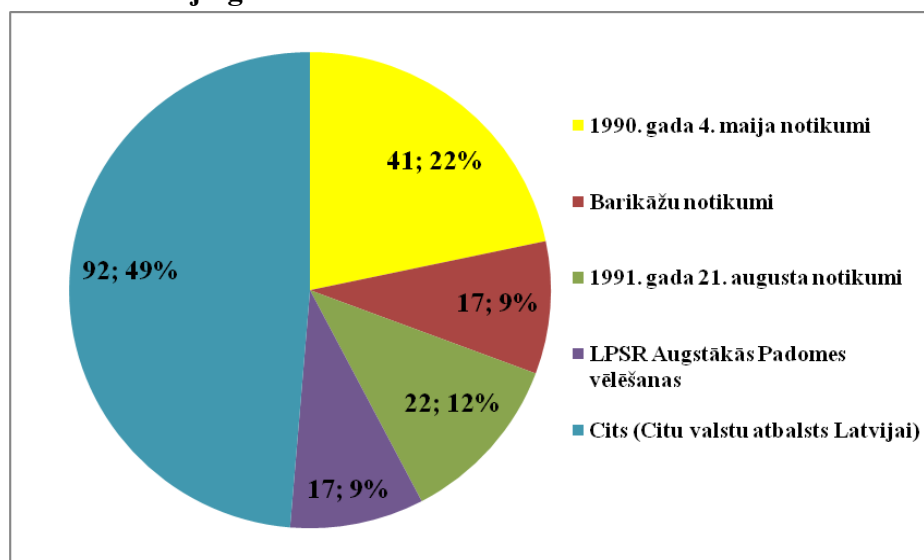
5. LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS REPREZENTĀCIJA LAIKRAKSTĀ „LATVIJA AMERIKĀ” (1990–1991)

Šajā nodaļā apkopoti kvantitatīvās kontentanalīzes un DVA pētījuma rezultāti, kas uzrāda konkrētas tendences Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumu reprezentācijā laikrakstā „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gadā. Kopumā izpētīju 89 laikraksta numurus, no kuriem atlasīju 189 publikācijas, kas tiešā vai netiešā veidā norāda uz Trešās atmodas notikumiem, to gaitu. No tām, savukārt, atlasīju zīmīgākos citātus, frāzes un izteicienus, ar kuriem pamatoju kontentanalīzes un DVA rezultātus, izdarot atbilstošus secinājumus.

Ar kontentanalīzi skaidroju, cik reižu un, manuprāt, kāpēc konkrētās kategoriju vienības jeb elementi (rezultātu ziņā visnozīmīgākās) atzīmētas. Turpretī ar diskursa vēsturisko analīzi skaidroju teksta piemērus, kuros ar dažādiem lingvistiskās realizācijas līdzekļiem konstruēti diskursīvo stratēģiju fenomeni.

Turpinājumā iepazīstināšu ar pētījuma rezultātiem, skaidrojot tādu informāciju kā visvairāk aprakstītā rakstu tematika, neatkarības atjaunošanas notikumu kontekstuālais atspoguļojums, kā arī Latvijas, latviešu, trimdas u.c. diskursīvie skatījumi. Nodaļas beigās pieejam skaitliskā fona informācija, kas liecina, kādi bija visbiežāk sastopamie neatkarības atjaunošanas publikāciju apjomi un skaits vienā numurā.

5.1. Publikāciju galvenā tematika

5.1. att. Diagramma Nr. 1. Publikāciju galvenā tematika laikrakstā kopumā (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

1990. un 1991. gadā „Latvija Amerikā”, rakstot par Latviju, galvenokārt pievērsās neatkarības atjaunošanas centienu reprezentācijai, tematus sadalot četros blokos (**1990. gada**

4. maijs, barikāžu laiks, 1991. gada 21. augusts un AP vēlēšanas), kas hronoloģiski sekoja viens otram. Piemēram, divas pirms un divas nedēļas pēc 1990. gada 4. maija notikumiem, laikraksts koncentrējās uz šo notikumu aprakstu. Tiesa, arī vēlākos mēnešos nereti šie notikumi tika pieminēti, uzsverot to nozīmību. Notikumus, kas tieši nav saistīti ar tematiskajām kopām, atzīmēju pie kategorijas vienības „**Cits**” (**citu valstu atbalsts Latvijai, neatkarības atjaunošanas notikumu gaita**).

92 publikācijās fiksēju lielākoties jaunāko notikumu izklāstu, kas lasāms četru galveno notikumu bloku starplaikos. Tajā minēta ārvalstu politiķu nostāja Latvijas pastāvēšanai izšķirīgajā laikā, aprakstītas dažādu politisko un sabiedrisko organizāciju pārstāvju aktivitātes un vizītes ārzemēs, kas norāda, ka neatkarības atgūšanas notikumi un sarunas par tiem norisinās nepārtraukti:

„Ar Somijas ārlietu ministru tika pārrunāti Baltijas valstu mēģinājumi piedalīties Eiropas Drošības un sadarbības konferencē. Ministrs sacīja, ka pagaidām Baltijas valstu lūgums piedalīties konferencē varētu radīt tikai Pad. Savienības dusmas, kas nogrieztu baltiešiem tālākceļu. Viņš domā, ka, lai tiktu pie sarunu uzsākšanas ar Maskavu, baltiešiem nevajadzētu likt uzvaru uz Baltijas valstu nelegālo aneksiju.”¹⁸⁷

„Politiskais sasprindzinājums Latvijā ar katru dienu turpina pieaugt, jo Mihails Gorbačovs draud pakļaut tieši savai valdīšanai visas tās republikas, kas līdz 30. decembrim nebūs parakstījušas jauno Vissavienības līgumu. Šis līgums nozīmētu, ka Baltijas republikās tiktu apturēta Augstāko padomju un valdību darbība, lai varu varētu pārņemt prezidenta Gorbačova pilnvarotie.”¹⁸⁸

Lai arī PSRS prezidents Mihails Gorbačovs Latvijas pārstāvjus „aicināja” parakstīt šo līgumu trīs reizes AP priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs, viņa vietnieks Andrejs Krastiņš un Ministru Padomes priekšsēdētājs Ivars Godmanis noraidīja šo piedāvājumu.¹⁸⁹

Pirmais tēmu bloks, kas tekstos pieminēts visbiežāk (**41 rakstā**) ir 1990. gada 4. maijs un ar to saistītie notikumi. Šāds rezultāts pamatojams ar to, ka konkrētais datums un tajā pieņemtā Neatkarības deklarācija ir viens no politiskajiem instrumentiem vai pamatakmeņiem, viens no pirmajiem soļiem pretī sekmīgai brīvības iegūšanai starptautiskā līmenī, tāpēc nav pārsteigums, ka tas kļuvis par vienu no laikraksta tendencēm, kas izpaužas statistiskas likumsakarības formā 1990. un 1991. gadā:

„LPSR AP 4. maijā pieņēmusi deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Ar to Latvija seko Lietuvai un Igaunijai. [...] Deklarācija, pat ja to pieņem okupētas valsts vēlētas iestādes, ir sava nozīme [...] - propagandas laukā pastiprināt interesi par Baltijas problēmām starptautiskā forumā.”¹⁹⁰

¹⁸⁷ [B. a.]. (1990, 6. okt.). Raibā Nedēļa. Beidzot mēs runājam arī ar somiem. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

¹⁸⁸ [B. a.] (1990, 15. dec.). Raibā Nedēļa. Draudi Baltijas valstīm. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

¹⁸⁹ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. 378. lpp.; Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums*. 36. lpp.

¹⁹⁰ Labsvīrs, J. (1990, 9. jūn.). Vārdi un darbi. *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

Dati liecina, ka otrs publikācijās visvairāk aprakstītais bloks posmā līdz 1991. gada 14. septembrim (**22 raksti**) ir par 1991. gada 21. augusta notikumiem. Šis datums neatkarības atjaunošanas procesā ir iepriekšminētā datuma (1990. gada 4. maija) iesāktā notikumu ritējuma rezultāts. Tā ievērojamais pieminēšanas skaits rakstos skaidrojams ar neatkarības iegūšanas faktu, ko okupētās Latvijas iedzīvotāji un trimdinieki gaidīja 50 gadus. Tā bija 1991. gada visaktuālākā tēma, ar kuras detalizētu atspoguļojumu laikraksts kārtējo reizi apliecināja, ka ir nacionālo vērtību sargs un Trešās atmodas notikumu svarīgākais vēstnesis Ziemeļamerikas kontinenta trimdas sabiedrībā:

„Ir 21. augusta rīts Toronto, kad visa trimda ir burtiski pienagloti pie televīzijas ekrāniem. Haotiska situācija Maskavā liekas maināmiem ikkatras 30 sekundes. Vēl iepriekšējo nakti brīvajai pasaulei bija iemesls baiļoties par Jeļcinu, kuru, ieslēgušos Krievijas parlamenta ēkā, apdraudēja militārā apvērsuma vadībai lojālu tanku aplenkums. Un tad negaidītais pagrieziena – padomju tanki atstāj Maskavu. Pirmās pazīmes, ka militārais apvērsums nav izdevies. Un tad ziņojumi, ka Latvijā pasludināta valsts neatkarība.”¹⁹¹

Jāpiezīmē, ka 24. augustā Krievijas AP priekšsēdētājs Boriss Jeļcins izdeva dekrētu, ar kuru atzina Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstisko statusu. Līdz 18. septembrim to bija izdarījušas 79 valstis.¹⁹²

Kaut arī barikāžu notikumi un AP vēlēšanas arī bija izšķirīgi notikumi Latvijas vēsturē un cīņā par deokupāciju, šie tematu bloki rakstu skaita ziņā (**katram 17**), salīdzinot ar iepriekšminētajām tēmu kopām, ir novietoti otrajā plānā.

Interesanti, ka ļoti maz rakstos atainots barikāžu tehniskais risinājums un atmosfēra to sargāšanas laikā, par to vēsta tikai fotogrāfijas ar īsiem parakstiem. Pārsvārā minēts tikai barikāžu fakta konstatējums. Iespējams, informācijas trūkums skaidrojams ar īpaši saspringto situāciju, kuras laikā svarīgākais mērķis bija aizsargāt stratēģiski svarīgos objektus. Šis ir viens no retajiem barikāžu laiku plašāk raksturojošiem citātiem, kas ieskicē situāciju, konspektīvi paužot tās aprakstu:

„Šobrīd mūsu tauta pulcējas Doma baznīcas laukumā, Daugavmalā un pie AP nama. Visu vecpilsētu ieskauj barikāžu krāvumi, taču mēs šaubas, vai tiem būs izturības spēka atsist tanku un bruņoto mašīnu ierindas.”¹⁹³

Turpretī AP vēlēšanas, kas iezīmē pirmās pretestības izrādīšanu PSRS varai un vēlmi no tās atbrīvoties, laikrakstā paliek 4. maija Neatkarības deklarācijas ēnā, kas ir to iznākums. Tā kā šo vēlēšanu process ir diezgan sarežģīts, turklāt tas ietver daudz skaitlisku datu, „Latvija Amerikā” tā norisi izskaidroja detalizēti, iezīmējot gan vēlēšanu gaitu, gan vadošos politiķus, gan nepieciešamo iznākumu, tādējādi izglītojot lasītāju:

¹⁹¹ Neimanis, V. (1991, 14. sept.). Divdesmit pirmais augusts pie televīzijas ekrāna. *Latvija Amerikā*. 2. lpp.

¹⁹² Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums*. 38. lpp.

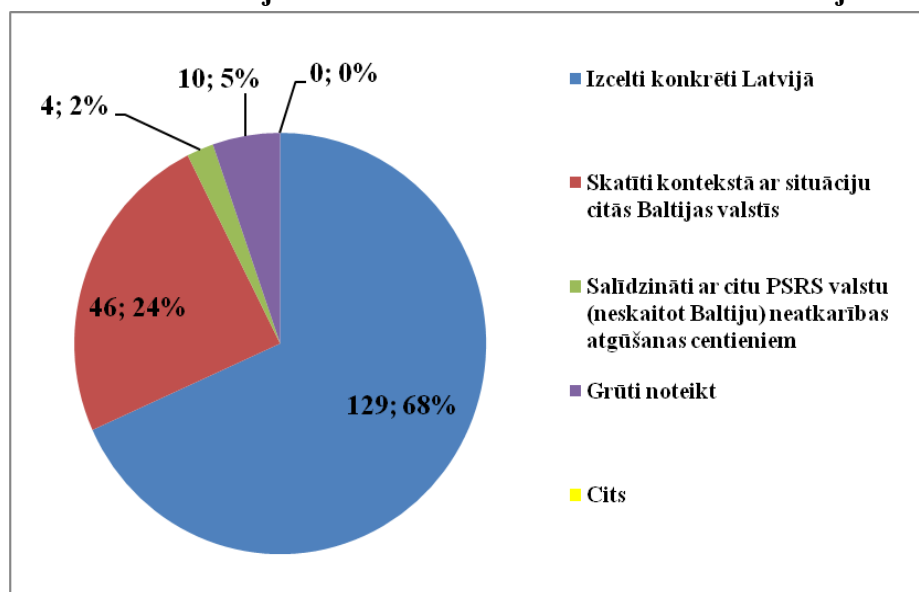
¹⁹³ [B. a.]. (1991, 19. janv.). Tautas pārbaudes brīdī. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

„Uz 1. aprīli LTF kandidātiem pieder 121 mandāts LPSR AP, kurā pavisam paredzēts 201 deputāts. 29. aprīlī notiks vēlreizējas vēlēšanas, kur tiks izvirzīti kandidāti, „kuriem ir vārds” – Ilmārs Bišers, Dainis Īvāns, Mavriks Vulfsons – ar cerībām tomēr panākt 2/3 neatkarības atbalstītāju vairākumu, lai varētu sākt attiecīgi rīkoties Latvijas atbrīvošanai no Maskavas. Lai sasniegtu 2/3 vairākumu, pavisam vajadzīgi 134 mandāti, tātad no atlikušajām 17 vietām neatkarības atbalstītājiem būtu jāizcīna 13.”¹⁹⁴

Apkopojot iepriekšminēto, laikraksts lielāko uzmanību pievērta 1990. gada 4. maija un 1991. gada 21. augusta notikumiem, kas, pēc redakcijas domām, bija visizšķirošākie no Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas notikumiem, un par tiem bija pieejams visvairāk informācijas. Taču pētījuma rezultāti rosina secināt par redakcijas pārstāvju mērķi veicināt lasītāja informētību ne tikai par galvenajiem četriem tematiem, bet arī fona notikumiem, tādā veidā apzinoties konkrēto četru procesu cēloņsakarības un savstarpējās saistības jeb kopsakarības.

Turpinot, aprakstīšu rezultātus, kādā kontekstā laikrakstā „Latvija Amerikā” tika reprezentēts neatkarības atjaunošanas process Latvijā.

5.2. Neatkarības atjaunošanas notikumu kontekstuālais skatījums

5.2. att. Diagramma Nr. 2. Neatkarības atjaunošanas notikumu kontekstuālais skatījums (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

Tā kā laikraksts „Latvija Amerikā” bija Kanādas latviešu izdevums, pastiprināta uzmanība tika pievērsta neatkarības atjaunošanas procesam tieši Latvijas teritorijā (**129 reizes**), raksturojot tur valdošo gaisotni, notikumu attīstības gaitu, pavērsienus. Laikraksts,

¹⁹⁴ [B. a]. (1990, 21. apr.). Vai neatkarīgās Latvijas atbalstītāji iegūs vairākumu? *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

raksturīgi ziņu mediju specifikai, sākotnēji izceļ Latvijā esošās spraiģās situācijas būtiskākos un kritiskākos aspektus, norādot uz stāvokļa saspringumu, kas var izraisīt masu nekārtības un pat asins izliešanu:

„Ārēji situācija Latvijā izskatās it kā mierīga, bet īstenībā stāvoklis ir stipri saspīlēts. Jebkurā brīdī var sākties streiki lielākajos rūpniecības uzņēmumos, satiksmē un vēl citās nozarēs. Streikiem var sekot demonstrācijas, grautiņi, pat demolēšana un laupīšana, iespējama arī asins izliešana.”¹⁹⁵

„Kā ziņo no Rīgas, Latvijā tā sauktās melnās beretes apsargā gan prokuratūras ēku, gan preses namu. Nolūks – lai prokuratūra paliktu vecā, Maskavai lojālā prokurora pakļautībā, un lai Preses nams paliktu Latvijas komunistiskās partijas pakļautībā. Kārtējo reizi, kopš Latvijas AP pieņēma 4. maija Neatkarības deklarāciju, situācija atkal saasinājusies.”¹⁹⁶

Taču ir arī daudz rakstu (46), kuros Trešās atmodas notikumi skatīti kontekstā ar situāciju pārējās Baltijas valstīs, jo cīņa par brīvību tolaik norisinājās gan visā Baltijā, gan citās PSRS republikās. Neatkarības atgūšanas gaita arī Lietuvā un Igaunijā notika līdzīgā ceļā, notikumi bija savstarpēji atkarīgi un to starpā vērojama mijiedarbība. No vienas puses, iespējams, pasniedzot informāciju šādā veidā, laikraksta veidotāji vēlējās paplašināt savu auditoriju un iegūt lielāku popularitāti, jo trimdas valstīs dzīvoja arī bēgļi no Lietuvas un Igaunijas, kuriem latvieši varēja pastāstīt, ko par viņu dzimteni raksta „Latvija Amerikā”. No otras puses, laikraksts, iespējams, centās latviešos „ieaudzināt nacionālo stāju”, nacionālo pašapziņu, lai trimdas latvieši sajustu radniecību ar visiem baltiešiem:

„Decembra vidū Rīgā, Viļņā un Tallinā sākās čekas triecienvienību – melno berešu – un arī sarkanarmijas tanku vienību aktivitāte. Tagadējā Latvijas valdība bija jau laikus izstrādājusi plānus, kā pretoties jaunai Kremļa agresijai. Pie valsts iestādēm norīkoja sardzes, iesaistot tajās arī sievietes, jo pieņēma, ka agresors neiedrošināsies uz sievietēm šaut. Šādu stratēģiju turpināja arī brālīgās tautas Lietuvā un Igaunijā.”¹⁹⁷

„Lietuvas neatkarības pasludināšanas dienu laikā uzstājās Kanādas ārlietu ministrs Klarks, stingri norādot, ka Lietuvas un tāpat Latvijas un Igaunijas tautu prasības pēc brīvības ir jārespektē. Šonedēļ AP vēlēšanas notiek arī Latvijā, kur nacionālisti cer dot smagu triecienu komunistu kandidātiem. Jāpiezīmē, ka Gorbačovs, runājot par Viļņā pieņemto lietuviešu deklarāciju, piemetināja, lai līdzīgas nelikumīgas un bezvērtīgas prasības neuzpeldētu arī pārējās Baltijas valstīs.”¹⁹⁸

10 rakstos neatkarības atjaunošanas notikumu centrējumu jeb fokusu noteikt bija grūti, jo tajos netika speciāli izcelts nedz Latvijas gadījums, nedz pārējo Baltijas valstu vai citu PSRS republiku neatkarības atgūšanas centieni. Par tiem tika runāts, spriests, neidentificējot tos ar kādu konkrētu valsti. Tiesa, tā kā konkrētie notikumi Latvijā bija laikraksta tā laika centrālais temats, izlasot šāda veida citātu: „Pašreizējie atbrīvošanas

¹⁹⁵ Berklavs, E. (1990, 9. jūn.). Stāvoklis ir stipri saspīlēts. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

¹⁹⁶ [B. a.]. (1990, 3. nov.). Raibā Nedēļa. Melnās beretes. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

¹⁹⁷ Ķegumnieks, A. (1991, 12. janv.). Melnās beretes, tanki un izpletņlēcēju divīzijas pie Baltijas valstīm. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

¹⁹⁸ Ķegumnieks, A. (1990, 17. marts). Vai Gorbačovam izdosies apklusināt baltiešu brīvības prasības? *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

*politikas veidotāji par daudz runā, par maz pievēršas praktiski darbu organizācijai. Dod kilometriem garas intervijas un runā tālāk, bez vezums nekustas. Sarkanais režīms ārdās, un zemes izlaupīšana, tautas sviedru izmantošana impērijas interesēs turpinās,*¹⁹⁹ visticamāk, nebija sarežģīti izsecināt, ka izdevums „Latvija Amerikā” reprezentē situāciju Latvijā.

Izdevums „Latvija Amerikā” centās sniegt daudzpusīgu aktuālāko notikumu izklāstu, nekoncentrējoties tikai uz neatkarības atjaunošanas pasākumiem Latvijā, jo neatkarības atgūšanas cīņas bija aktuāls temats arī pārējās Baltijas valstīs.

Nākamajā apakšnodaļā pievēršīšos skaidrojuma, kāda bija neatkarības atjaunošanas un brīvības nozīmes diskursa reprezentācija laikraksta publikācijās.

5.2.1. Neatkarības atjaunošanas un brīvības nozīmes diskurss

Tā kā laikraksta „Latvija Amerikā” teksti par Trešās atmodas procesu ir galvenokārt politiska satura, neatkarības atjaunošanas fenomena (kas ietver un pauž arī brīvības nozīmi) – kas ir viens no šī bakalaura darba centrālajiem jēdzieniem – reprezentācija neietver plašu māksliniecisko izteiksmes līdzekļu klāstu. Sastopami vien dažī salīdzinājumi, kas liecina par šī norises būtisko nozīmi tieši Latvijā. Tā, piemēram, rakstīts, ka „*Latvijas neatkarības atjaunošanas cīņa, paralēli pārējo Baltijas valstu tieksmēm pēc brīvības, būs visgrūtāk atšķetināmais mezgls, jo divas neaizsalstošas ostas Liepājā un Ventspilī vienmēr būs stratēģiski svarīgas starptautiskai tirdzniecībai*”.²⁰⁰ Svarīgi, cik žurnālists, analizējot šo procesu, lielu emocionālo svaru piešķir vārdam „cīņa”, jo, pamatojoties uz apgalvojumu, ka tā būs sarežģīta, un argumentu, ka tā ir stratēģiski svarīgs punkts, šis vārds vairs neapzīmē tikai politisko cīņu, bet norāda arī uz militāru sadursmju iespējamību. Nereti neatkarības atjaunošana tiek reprezentēta kā brīvības atgūšana, izmantojot vēl spēcīgāku apzīmējumu, kas, iespējams, sasaucas ar 1918.–1920. gada Latvijas Brīvības cīņām. Norādot, ka „*politiskās pārmaiņas Padomju Savienībā devušas mums [...] reālas iespējas atgūt Latvijas brīvību un neatkarību*,”²⁰¹ raksta autore šo procesu, izmantojot apgalvojumu, konstruē kā kādu notikumu Padomju Savienībā iespējamo rezultātu. Tā kā Baltijas valstīs M. Gorbačovs bija sācis politiskās un sociālās liberalizācijas procesu, iespēja vairāk vai mazāk brīvi paust savus uzskatus sabiedrību drīz vien noveda pie cīņas par pilnīgu nacionālo neatkarību, kas, savukārt, bija iemesls politiskās elites šķelšanās procesam.²⁰² Atgriežoties pie iepriekšējā citāta, jāpievērš uzmanība tam, ka žurnāliste sevi identificē ar latviešiem Latvijā, izmantojot piederības vārdu „mums”, kas, nenoliedzami, lasītājos rada kopības sajūtu. Pēcāk gan

¹⁹⁹ Eglītis, A. (1990, 13. okt.). Tā tur dzīvo. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²⁰⁰ Ķegumnieks, A. (1990, 6. janv.). Pārsteigumu pilnais gads. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²⁰¹ Trapāne, M. (1990, 13. janv.). Jāstrādā kā vēl nekad Latvijas brīvībai. *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

²⁰² Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture*. 20. gadsimts. 369. lpp.

pamācoši tiek argumentēts, ka „*tā (neatkarība) mums neiekritīs klēpī, bet būs jāizcīna pašiem. Lai šai cīņai būtu sekmes, mums sava neatkarības politika jāpielāgo rietumu politikai,*”²⁰³ tādējādi norādot, ka brīvības atgūšanā Latvijai jāņem paraugs no citu zemju pieredzes.

Savukārt žurnālists Māris Lorbergs, reprezentējot neatkarības atjaunošanu, lieto vēl dramatiskākus un situācijas nopietnību pastiprinošākus izteiksmes līdzekļus, apelējot pie cilvēku jūtām un vērtībām, iespējams, cerot psiholoģiski šiem notikumiem pievērst vēl lielāku lasītāju un, domājams, arī politiķu uzmanību. Tas ir kā triks nacionālās mobilizācijas sekmēšanai cilvēku prātos – gara stiprināšanai un cerību nezaudēšanai: „*Ir sācies izšķirīgais posms cīņā par Latvijas Republikas valsts varas atjaunošanu. Iespējams, jau rīt izšķirsies mūsu zemes un tautas liktenis. [...] Mūsu pretinieks nav citas valstis un tautas, bet gan PSRS valdošais aparāts. [...] Tāpēc tieši šobrīd katram no mums jāizlemj par savu piederību LR un attieksmi gaidāmajās vēlēšanās.*”²⁰⁴ Tiek pausts apgalvojums iespējamības izteiksmē un, konkrēti nosaucot tautas „ienaidnieku”, argumentēts pret ko un kādā veidā jācenšas cīnīties. Arī šeit, lietojot piederības formu „mums” laikraksts norāda uz trimdas un Latvijas latviešu vienotību un dzimtenes saistībām.

Arī galvenā redaktora palīgs Aleksandrs Ķegumnieks izvēlas diezgan ekspresīvu valodas lietojumu, rakstot, ka „*šī cīņa ir liktenīga latviešu tautai*”.²⁰⁵ Vērtējot lingvistisko izpaušmi, šķiet, ka „liktenības” apgalvojums ir pārspīlēts, jo autors nevarēja paredzēt notikumu gaitu. Tas ir ļoti spēcīgs un satraucošs pieņēmums, ko viņš pamato, sakot, ka „*tā jāturpina līdz iecerētā mērķa sasniegšanai, vienalga, kas notiktu Maskavā. Mums nav citas izejas kā cīnīties vai mirt. Mēs gribam dzīvot, un tādēļ mēs nešaubāties par savu uzvaru*”.²⁰⁶ A. Ķegumnieks izvēlas cīņu (kas vainagojas ar uzvaru) kā šī neatkarības atgūšanas procesa loģisku turpinājumu, izslēdzot tās zaudēšanu. Tādā veidā viņš noskaņo lasītājus domāt tikai par pozitīvu iznākumu. Autors izmanto arī tādu procesa apzīmējumu kā „*nolaupītās brīvības atgūšana*”²⁰⁷ konstruējot to caur AP vēlēšanām, kas „*apliecināja pasaulei latviešu tautas cīņas gatavību*”.²⁰⁸ Viņa skatupunkts šajā apgalvojumā ir latviešu apņēmību slavējošs. Turpinājumā parādās arī arguments, ka „*padomē tagad vairākums ir tiem ievēlētiem pārstāvjiem, kas prasa Kremļa nelikumīgās okupācijas izbeigšanu*”.²⁰⁹ Tas, savukārt, liecina par latviešu politiskās ietekmes kāpumu, kam A. Ķegumnieks neatkarības atjaunošanas reprezentācijā piešķir nākotnes perspektīvas nozīmi ceļā uz brīvības atgūšanu.

²⁰³ Trapāne, M. (1990, 13. janv.). Jāstrādā kā vēl nekad Latvijas brīvībai. *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

²⁰⁴ Lorbergs, M. (1990, 20. janv.). Aicinājums. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²⁰⁵ Ķegumnieks, A. (1990, 10. febr.). Raibā Nedēļa. Cīnīties vai mirt. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁰⁶ Turpat.

²⁰⁷ Ķegumnieks, A. (1990, 24. marts). Mums cīņa jāturpina. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²⁰⁸ Turpat.

²⁰⁹ Ķegumnieks, A. (1990, 24. marts). Mums cīņa jāturpina. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

Bez apgalvojumu un argumentu klātbūtnes tekstos parādās arī tādi neatkarības atjaunošanas nosaukšanas gadījumi kā „*Latvijas valstiskuma atjaunošana*”²¹⁰ un „*Latvijas valsts atgūšana*”²¹¹ – pirmais apzīmējums ir formāls, veidots no diplomātiskā aspekta, kas vērojams lielākajā daļā tekstu, savukārt otrs pauž zemtekstu, ka valsts ir „nozagta” vai „atņemta” un latviešiem gan trimdā, gan Latvijā jādara viss, lai atgūtu to, „kas tiem pienākas”. Tiesa, nākamajā citātā reprezentētais diplomātiskais neatkarības atjaunošanas nosaukšanas variants ir saplūdis kopā ar apgalvojumu: „*Tautai pieder tiesības uz neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanu*,”²¹² ar ko žurnālists analītiski šo tiesību piederību attiecina uz tautu, pauzdam, ka viņš atrodas „taisnības cīnītāju” – tautas pusē. To pastiprina arguments: „*Ar Latvijas Neatkarības deklarāciju latviešu tauta ir tiesīga prasīt izbeigt nelikumīgo Pad. Savienības okupāciju, kas radās Hitlera un Staļina slepenā nolīguma rezultātā*,”²¹³ kas ar personifikācijas palīdzību tautu nostāda rīcībspējīga sociāla aktora lomā. Šāda reprezentācija latviešu tautu starptautiskajā politikas arēnā padara ievērojamāku.

Kopumā neatkarības atjaunošanas reprezentācija atainota no skatupunkta, ka suverenitātes atgūšana – tā ir cīņa – gan diplomātiska, gan, iespējams, militāra. Lietojot „mēs” formu, rakstītāji vieno tautu, stiprina tās nacionālās identitātes apziņu un iedrošina nepadoties. Tāpat viņi necenšas uzsvērt, ka ir autori, bet gan identificējas ar tautu, parāda, ka ir tādi paši kā tie cilvēki, kas lasa avīzi un tie, par kuriem raksta avīzē, un ka viņiem (autoriem) ir tādas pašas cerības par tautas atjaunošanu.

Pievēršoties neatkarības atjaunošanas notikumu detalizētākai reprezentācijai, nākamajā apakšnodaļā aprakstīšu, kā laikrakstā diskursīvi tika atainoti 1990. gada 4. maijs, kas gan bija viens no centrālajiem, gan visvairāk aprakstītajiem neatkarības atgūšanas notikumiem laikrakstā „Latvija Amerikā”.

5.2.2. 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas diskurs

Analizējot 4. maija neatkarības deklarācijas diskursa reprezentāciju ar DVA, iespējams secināt, ka „Latvija Amerikā” par neatkarības deklarāciju raksta salīdzinoši daudz. Taču, lai arī pastāv izņēmumi, pārsvarā dominē tādi teksta materiāli, kuros šīs deklarācijas fakts ir tikai konstatēts, pieminēts, neieslīgstot plašos vērtējumos un neizmantojot teju nekādus atšķirīgus nosaukšanas variantus.

²¹⁰ Bukalders, G. (1990, 24. marts). Valstiskās neatkarības ilūzija. *Latvija Amerikā*. 12. lpp.

²¹¹ Počs, J. (1990, 7. apr.). Kanādas Vanagi spriež. *Latvija Amerikā*. 19. lpp.

²¹² Ķegumnieks, A. (1990, 5. maijs). Raibā Nedēļa. Izšķirīga nedēļa latviešu tautas nākotnē. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²¹³ Turpat.

Žurnālists Kārlis Vanags, rakstot par deklarāciju, ar laikraksta starpniecību izteikti pauž savu subjektīvo viedokli, neatkarības atjaunošanas manifesta diskursu konstruējot apgalvojuma formā tiešās runas veidā: „*Manas domas ir, ka 4. maijā notikušais Latvijas Republikas „atjaunošanas akts” ir tikai papīra lapas.*”²¹⁴ Svarīgu dokumentu salīdzinot ar parastām papīra lapām, autors norāda uz tā, viņaprāt, bezvērtību, „*jo tam nepastāv starptautiska sankcija (lasīt: piekrišana, atzīšana)*”.²¹⁵ Šādi izsakoties, viņš, iespējams, vēlas, lai trimdinieki uz šo dokumentu lūkotos piesardzīgi un nesteigtos ar pārsteidzīgiem, jūsmīgiem secinājumiem par neatkarības tuvo klātbūtni. Neapdomāti secinājumi un izteikumi nākotnē varēja radīt arī problēmas. Šis uzskats tiek reizē apgalvots un argumentēts, norādot, ka „*par neatkarības atjaunošanas deklarācijas notikumiem var runāt tikai tik ilgi, kamēr Gorbačovs negatavoja veikt krasus represīvus pasākumus, atklājot savu nostāju šajā jautājumā*”.²¹⁶ Jāpiemin, ka šī piesardzīgā apstākļu vērtējuma bažas bija pamatotas, jo neilgi pēc deklarācijas pieņemšanas – 14. maijā – M. Gorbačovs izdeva dekrētu, kurā norādīja, ka šāds neatkarības akts ir vērst pret PSRS konstitūciju. Turklāt, jau pēc mēneša viņš nāca klājā ar ideju izveidot neatkarīgu valstu savienību un aicināja Latviju parakstīt šīs jaunās savienības līgumu.²¹⁷ Šiem notikumiem sekoja sarežģīts laikposms, kurā spilgti izpaudās konfrontācijas un ekstrēmisma pieaugums no neatkarības pretinieku puses.²¹⁸

Laikrakstā arī konstatēts, ka trimdas sabiedrībā, runājot par neatkarības deklarāciju, dominē apgalvojums, ka 4. maijā tika īstenota neatkarības atjaunošana. Šo kļūdainību apstiprina un argumentē fakts, ka „*bieži runās un rakstos trimdā apzinīgi vai neapzinīgi izkritis [izlaists – A. Z.] vārds deklarācija,*”²¹⁹ taču laikraksts fiksē visus nekorektos izteikumus un ar autoru starpniecību tos nosoda.

Interesanti pievērst uzmanību tam, kā neatkarības deklarācija diskursīvi reprezentēta no viena autora skatupunkta 1990. un 1991. gadā. 1990. gadā K. Vanags deklarāciju raksturoja kā bezvērtīgas papīra lapas, bet 1991. gadā viņa apgalvojums nedaudz, bet tomēr mainās: „*Kaut arī 4. maija deklarācija stiprināja tautas morāliskos spēkus atbrīvoties no padomju jūga, tiesiski tā nedeva itin neko.*”²²⁰ Tās šķietamo bezjēdzību vēl vairāk pastiprina partikulas „itin” lietojums. (Teikumam ar konkrēto partikulu ir spēcīgāk formulēts vēstījums.)

²¹⁴ Vanags, K. (1990, 25. aug.). Gorbunova mistiskā gultne. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²¹⁵ Turpat.

²¹⁶ Binendīks, H. (1990, 20. janv.). Baltijas neatkarības stratēģiskie aspekti. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²¹⁷ Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. 378. lpp.

²¹⁸ Turpat. 382.–383. lpp.

²¹⁹ Labsvīrs, J. (1990, 16. jūn.). Pārdomas par neatkarības deklarāciju. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

²²⁰ Vanags, K. (1991, 4. maijs). Neprātīgās republikas. *Latvija Amerikā*. 2. lpp.

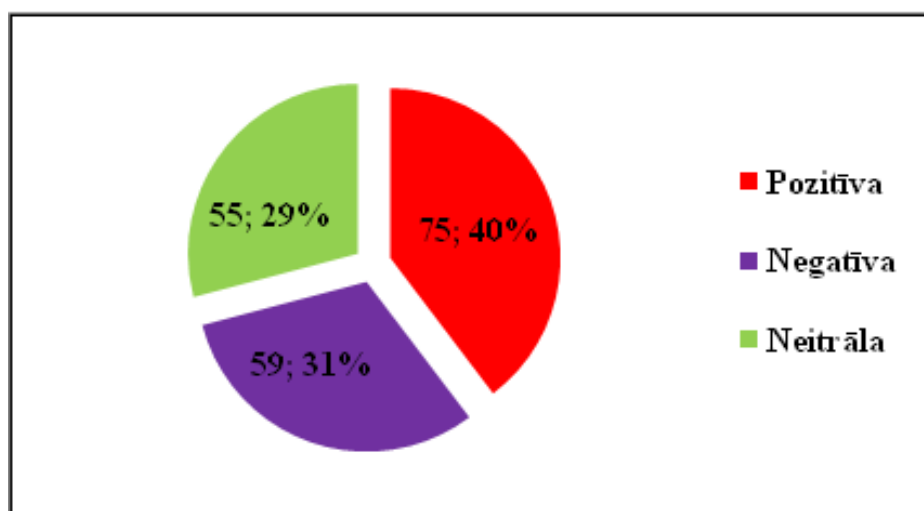
Šo apgalvojumu autors argumentē, rakstot, ka „*padomju tiesiskā sistēma pēc deklarācijas pieņemšanas Latvijā palika spēkā*”.²²¹ K. Vanags no savas perspektīvas to nosoda.

Secinot, Latvijas Neatkarības deklarācijas diskurss reprezentēts neviennozīmīgi un raksturots kā „necaurspīdīgs” dokuments. Iespējams, tas skaidrojams ar trimdinieku vēlmi par kādu konkrētu faktu uzzināt pilnīgi visas detaļas, tikai tad spējot to uzlūkot no tāda skatupunkta, kāds varētu būt raksturīgs Latvijā dzīvojošajiem. Jāņem vērā fakts, ka trimdinieki vēlējās radīt teju identisku konstitucionālo sistēmu tai, kas Latvijā tika juridiski apstiprināta 1918. gadā, savukārt neatkarības akta pieņēmēji Latvijā vēlējās „būvēt jaunu valsti”.²²²

Turpinājumā aprakstīšu, kāda bija rakstu satura kopējā noskaņa attiecībā uz notikumiem Latvijā un pēc kā tā secināma.

5.3. Rakstu noskaņa, vērtējot notikumus Latvijā

Vērtējot rakstu satura noskaņu, pievērsu uzmanību, vai tā ir 1) **pozitīva** (aprakstīta neatkarības atjaunošanas procesa veiksmīga virzības priekšpanākumiem); 2) **negatīva** (attēlota izteikta PSRS un tai lojālo cilvēku pretestība neatkarības atjaunošanas centieniem vai grūtības, kādu priekšā Latvijas valsts nonāca, cīnoties par brīvību); 3) **neitrāla** (piedāvāts vienkāršs aktuālāko notikumu apraksts). Tiesa, jāņem vērā, ka teksta satura noskaņu veido ne tikai konkrēti notikumi un darbības, bet arī autora attieksme, emocionalitāte.

5.3. att. Diagramma Nr. 3. Raksta satura kopējā noskaņa par notikumiem Latvijā (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

²²¹ Vanags, K. (1991, 4. maijs). Neprātīgās republikas. *Latvija Amerikā*. 2. lpp.

²²² [B. a.]. (1990, 27. janv.). Par kādu Latviju. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

Galvenokārt rakstu **noskaņa ir pozitīva** – tā vērojama **75 materiālos**. Piemēram, šajos citātos trimdas latvieši uzmundrina tautiešus Latvijā, uzteicot, piemēram, jau gūtos panākumus AP vēlēšanās, tautas nobalsošanā par izstāšanos no Padomju Savienības un izturību. Šādā veidā laikraksts ļoti sekmīgi reprezentē trimdinieku „līdzī jušanu” latviešiem dzimtenē. Izmantojot dažādus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un spēcīgus lingvistiskās izpausmes paņēmienus kā „nesatricināma apņēmība”, saliedētības paraugs”, „brīvība”, „iespaidīga munīcija”, autors vēl vairāk izceļ latviešu tautas neatlaidību un degsmi atgūt neatkarību un pauž atzinību šiem centieniem:

„Sekojo t līdzī Latvijas spraiġajiem notikumiem, var tikai apbrīnot latviešu tautu, kas ar nelokāmu pārliecību un nesatricināmu apņēmību strauji tuvojas ilgotajam brīdim – Latvijas valsts neatkarības atjaunošanai un pasludināšanai. [...] Dažādu latviešu demokrātisko kustību un nogrupējumu ciešā saslēgšanās kopā ir lieliskas saliedētības paraugs. [...] Mēs apsolum jums nākt palīgā, un ticam, ka līdzīgi 1918. gada piemēram latviešu tauta atgūs sev atņemto brīvību un neatkarīgi Latvijas valsts ieņems savu taisnīgo vietu Eiropas brīvo valstu vidū.”²²³

„17. marta tautas nobalsošanā 74% Latvijas iedzīvotāju nobalsoja par neatkarīgu un demokrātisku valsti. Šie skaitļi pārliecinoši atspēko maskaviešu baltos melus, ka baltiešu tautas neatdalāmi ieaugušas padomju suverēno republiku kopsaimē. Godīġie skaitļi tagad būs īsti iespaidīga munīcija mūsu cīņai par neierobežotu valstisku neatkarības atjaunošanas pastiprināšanu.”²²⁴

Par pozitīvo noskaņu šajos citātos, manuprāt, liecina apġalvojums, ka latvieši ar lielu neatlaidību un noteiktību virzījās pretī neatkarībai, kas padomju sistēmas ietvaros nebija vienkārši. Šādi tiek reprezentēti latviešu cīņas spars un kopības izjūta, kas demonstrē nacionālās identitātes nesatricināmību.

Savukārt **negatīva satura noskaņa** konstatējama **59 rakstos**. Īpaši izteikti tā manāma krīzes situācijās, piemēram, barikāžu vai Augusta puča notikumu laikā, kas radīja pamatotas bažas par iespējamo brīvības atgūšanas centienu apslāpēšanu:

„Padomju impērijas okupācijas armijas bruņotās vienības Latvijā uzsākušas brutālu darbību pret demokrātiski izvēlētiem pārvaldes un likumdošanas orgāniem, kā arī miermīlīgiem iedzīvotājiem, nolūkā apslāpēt nacionālo atmodas kustību, kuras deklarētais mērķis ir pilnīgi neatkarīgas, demokrātiskas un brīvas valstis. [...] Uzbrukumi Latvijas valdībai kļūst ar katru dienu brutālāki. Melnās beretes šauj uz neapbruņotiem cilvēkiem. Mēs varam sagaidīt, ka brutālā vara pret latviešu tautas demokrātiski ievēlēto valdību kļūs vēl nežēlīgāka.”²²⁵

„Latvijā atkal iestāties krīzes stāvoklis sakarā ar apvērsumu Maskavā. Okupācijas spēki jau sākuši lietot brutālu varu, lai apspiestu brīvības centienus mūsu dzimtenē.”²²⁶

Rakstot, ka uzsākta brutāla vardarbība pret valdošajām institūcijām un iedzīvotājiem, autors nepārprotami ataino nedemokrātisko pretestību „brīvības cīnītāju” aktivitātēm,

²²³ [B. a.]. (1990, 21. apr.). Latviešu tauta atgūs brīvību. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²²⁴ Ķegumnieks, A. (1991, 16. maijs). Vētra pār Kremli. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²²⁵ Vanags, K. (1991, 26. janv.). Par Baltijas valstu brīvību. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²²⁶ Zariņš, V. (1991, 24. aug.). Stājieties atkal brīvības sardzē. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

piešķirot tekstam drūmu pieskaņu. Tiek reprezentēta neatkarības atjaunošanas cīņas procesa pasliktināšanās, kas rada bažas par tā pretēju (nevēlamu) iznākumu.

Tikai nedaudz mazāk – **55 rakstos** – noskaņu definēju kā **neitrālu**, jo tās saturā nebija vērojamas dramatisku izpausmju vai emocionālas teksta nokrāsas pazīmes. Neatkarības atjaunošanas notikumus varētu raksturot kā viļņveidīgus, sākot no ieplakas (krīzes situācija) līdz pacēlumam (pozitīva notikumu attīstība). Starp šiem abiem „gala punktiem” paustā informācija uzskatāma par ikdienas, iknedēļas notikumu apskatu, sekošanu līdz situācijai. Šajā piemērā sniegts vienkāršs vēlēšanu rezultātu atspoguļojums, kas kalpo kā orientieris aktuālo politisko notikumu virknē:

„Pēdējie vēlēšanu rezultāti rāda, ka no ievēlamiem 201 Latvijas AP deputātiem jau ievēlēti 170. Trūkstošo 31 deputātu ievēlēšanai bija paredzēta vēlreizēja balsošana. Domājams, ka LTF frakcijai piesliesies arī neatkarīgi deputāti, tomēr LTF grib sev panākt 2/3 vairākumu jaunajā AP. Valda pārliecība, ka LTF jādarbos arī turpmāk kā Latvijas izšķirējam politiskam spēkam, arī pēc AP sanāksšanas, līdz pašai faktiskās Latvijas neatkarības atjaunošanai.”²²⁷

Kopumā raksta satura noskaņu veido, par to signalizē neatkarības atjaunošanas procesa situācija, kas rakstam piešķir emocionālo nokrāsu. Rakstu noskaņa liecina par Trešās atmodas reprezentācijas iespējamo dažādību laikrakstā, kas atkarīga no notikumu gaitas, latviešu veiksmēm un neveiksmēm to procesā.

Nākamajā apakšnodaļā skaidrošu, kādi atšķirīgi apzīmējumi, nosaukšanas veidi Latvijas valstij piešķirti laikraksta tekstos.

5.4. Latvijas Neatkarības atjaunošanas diskursi laikrakstā „Latvija Amerikā” (1990 – 1991)

5.4.1. Latvijas diskurss

Šo kontentanalīzes rezultātu apakšnodaļu apvienoju ar DVA nosaukšanas stratēģijas elementu „Latvija”. Tā kā raksti lielākoties ir politiska satura, žurnālisti un citi autori centušies ieturēt lietišķu un formālu rakstības stilu, tādējādi arī Latvija vairumā rakstu (**109**) apzīmēta vienkārši valsts nosaukumā – **Latvija**. Turpretī **48** rakstos valsts nosaukumam pievienots kāds apzīmētājs, kas vēl vairāk uzsvēra Latvijas statusu PSRS sastāvā, piemēram, okupētā, nebrīvā, nozagtā vai sagūstītā Latvija:

„Pēdējās ziņas no okupētās Latvijas liecina par nopietnu politisku krīzi, kuras aizsegā Gorbačovs mēģina Latvijai ar brutālu varu uzspiest savas diktatūras režīmu. [...] Katra diena, pat katra stunda var būt izšķirēja mūsu nozagtās Latvijas laupītās brīvības atgūšanai.”²²⁸

²²⁷ Kundrats, A. (1990, 21. apr.). Pēdējie Augstākās Padomes vēlēšanu rezultāti. *Latvija Amerikā*. 19. lpp.

²²⁸ [B.a.]. (1991, 2. febr.). Raibā Nedēļa. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

Šādi apzīmētāji, iespējams, rakstu dramatisēja un teju nepārtraukti lasītājam atgādināja, ka valsts ir okupēta, un tās atbrīvošanā ikvienam jāsniedz ieguldījums. Bez apzīmētāju pievienošanas jāpiemin arī tādi varianti kā „Latvijas Republika”²²⁹, „LPSR”²³⁰, kas vienkārši norādīja uz tā brīža valsts statusu. Domājams, šāds apzīmējumu klāsts tika izmantots, lai vienkārši tekstu „atsvaidzinātu” un piešķirtu tam dažādību. Interesants šķita arī nievājošais apzīmējums „Padlatvija”, ar kuru gan it kā norādītas tikai valsts „oficiālās saistības” ar PSRS, taču tajā pašā laikā šī nosaukuma lietošana, iespējams, liecina par laikraksta attieksmi pret Padomju Savienības pagrimumu un posmu, kura izpausmes un sekas vērojamas arī Latvijā. Šo apzīmējumu tekstos fiksēju tikai vienu reizi, ko paudis trimdas žurnālists, tādējādi kritiski un noniecinoši uzsverot morālo un materiālo atpalcību dzimtenē un, iespējams, vēloties, iespējams, distancēt „trimdas Latviju” no padomju Latvijas:

„Jākonstatē, ka nekas tai Padlatvijā nav mainījies uz saules pusi. Brīvība, par kādu tur tauta sajūsmā iekliedzās, vēl vienmēr ir bezgalīgi sagūstīta mocekļa. Medicīniskā aprūpe, kādu to pazīstam rietumos, nav. Iegādāties jaunu auto, mēbeles, televīziju, ledusskapi, mazgājamo mašīnu, lampu vai gludekli nav iespējams. Sāk trūkt benzīna un skolas burtnīcas.”²³¹

13 rakstos Latvija nosaukta kā **tēvzeme**, tādējādi atgādinot trimdiniekiem par viņu tēvu zemi, par piederības zemi, par mūžīgo saistību ar šo valsti, kā arī trimdas saistību ar Latviju kopumā. (Šeit svarīgi izcelt sociologa un nacionālisma pētnieka Entonija Smita uzskatu, ka bez kopīgas kultūras, tradīcijām, mītiem, likumu sistēmas un vēstures, arī vēsturiskā teritorija, tēvzeme jeb dzimtene ir viena no būtiskākajām nācijas un nacionālās identitātes pamatiezīmēm.²³²) Savukārt izmantojot deminutīvu „tēvzemīte”, laikraksts pastiprina gan šī vārda, gan citāta emocionālo nokrāsu, tādējādi dzimtenes konceptu padarot vēl personiskāku:

„Mūsu tēvzeme vēl nav brīva un neatkarīga, jo Latvijas zemi turpina okupēt Padomju Savienības bruņotie spēki. Mums trimdā un tautai Latvijā vēl priekšā stāv pārbaudījumu laiks, kas prasīs apņēmīgu darbu, iecietību un par visām lietām vienprātību. [...] Tēvzemītei vēl tāls priekšā stāv ceļš līdz Latvijas brīves rītam, bet kopēji strādājot un kopsolī ejot, to sagaidīsim.”²³³

Tiesa, iespējams, atsevišķiem tekstu autoriem šāds apzīmējums pašiem šķitis svētīgāks, tuvāks, mīļāks, pazīstamāks vai arī cieņu un bijību iedvesošs, jo tas saistāms ar uzrakstu „Tēvzemei un brīvībai” uz Brīvības pieminekļa. Šāds simbolizējums lieku reizi atgādina par valsts neatkarības cīņu un modina nacionālās identitātes apziņu. Līdzīgu skaidrojumu varētu attiecināt uz apzīmējumiem „**dzimtene**” (**12 rakstos**) un „**tēvija**” (**7 rakstos**):

²²⁹ [B. a.]. (1990, 22./29. dec.). Raibā Nedēļa. Drūmi Ziemassvētki okupētajā Latvijā. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²³⁰ Brants, A., Leiškalns, P. (1990, 3. febr.). Neko mazāk par Latviju! *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²³¹ Eglītis, A. (1990, 13. okt.). Tā tur dzīvo. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²³² Smits, E. D. (1997). *Nacionālā identitāte*. 22. lpp.

²³³ Kalupnieks, A. (1990, 26. maijs). Centrālā valde spriež. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

„4. maija neatkarības deklarācija radījusi savijņojumu un gaviles gan trimdā, gan mīļajā dzimtenē. Sevišķi uzkrīt, ka kā trimdā, tā dzimtenē bieži runās un rakstos apzinīgi vai neapzinīgi izkritis vārds deklarācija un rodas iespaids, ka īstenota neatkarības atjaunošana.”²³⁴

Rezumējot, trimdas laikraksta rakstu autori, lai arī galvenokārt izmantojuši formālo Latvijas valsts apzīmējumu, labprāt Latvijas vārdu pauž, apzīmējot to arī ar nostalgiju izraisošiem, piederības apzināšanos veicinošiem vārdiem. Lietojot, piemēram, tādus vārdus kā tēvzeme un dzimtene, laikraksts, iespējams, centās mazināt plaisu starp trimdiniekiem un Latviju. (Skatīt 3. pielikumu, 5.4.1. att., **diagrammu Nr. 4**).

Turpmākajā tekstā skaidrošu, kādi nosaukšanas gadījumi fiksēti latviešu diskursīvajā reprezentācijā.

5.4.2. Latviešu diskurss

Latviešu reprezentācijā vairumā gadījumu vērojams formālas valodas izmantojums. Bieži vien tiek norādīts uz latviešu tautas neapskaužamo diplomātisko stāvokli, kurai „svešu kungu verdzībā pazemotai un pie iznīcības robežas nonākušai beidzot pavērusies iespēja pašai lemt savu likteni”.²³⁵ Šeit autors vērtējums it kā transformējas trimdas kā aktora vērtējošajā skatupunktā. Šajā izteikumā trimdas latvieši, šķiet, tiek distancēti no Latvijas latviešiem, kas reprezentēti negatīvā gaisotnē. To kļiedē tūlīt sekojošais apgalvojums un arguments, ka „latviešu tauta nepārprotami izteica savu gribu pēc brīvības un neatkarīgas valsts,”²³⁶ izmantojot neatkarības jēdzienu, kas trimdiniekiem, laikrakstā ir atainots kā tuvs un svarīgs: „Nemot vērā aprīlī izdarīto aptauju, 92% latviešu ir par neatkarīgu republiku.”²³⁷

Īpaši krāšņs un metaforisks latviešu diskurss konstruēts ar salīdzinājuma palīdzību, raksturojot apgalvojumu par Latvijas pozitīvajā gultnē esošo ceļu uz neatkarību: „Latvija pakāpeniski kļūst neatkarīga – mazais jēriņš – latvieši – liekas veseli, bet lielais vilks – Padomju Savienība – paēdis.”²³⁸

Tautiešiem piešķirts arī saimnieka nosaukums, apgalvojot, ka „latviešiem jābūt saimniekiem, kungiem savā tēvzemē”.²³⁹ Izmantotais tēvzemes jēdziens pastiprina šī citāta nozīmi, iespējams, ietver domu, ka latvieši Latvijā (neesot savas zemes „saimnieki”) nedrīkst pievilt savus tēvus un vectēvus, kas senāk cīnījušies par Latvijas valsts dibināšanu. Neatkarību, pēc autora domām, var panākt, izmantojot „savas tautas aktivitāti, izturību un

²³⁴ Labsvīrs, J. (1990, 16. jūn.). Pārdomas par neatkarības deklarāciju. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

²³⁵ Kalniņš, V. (1990, 26. maijs). Par otru republiku domājot. *Latvija Amerikā*. 2. lpp.

²³⁶ Turpat.

²³⁷ Turpat.

²³⁸ [B. a.]. (1990, 3. febr.). Baltija un Savienotās Valstis. *Latvija Amerikā*. 19. lpp.

²³⁹ Berkļavs, E. (1990, 9. jūn.). Stāvoklis ir stipri saspīlēts. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

nelokāmību Latvijā un trimdā”.²⁴⁰ Šis arguments tiek pastiprināts ar vārdu „savas”, liekot apzināties, ka Latvijā un trimdā dzīvo vienas tautas pārstāvji.

Nosaucot tekstā latviešus par „latviešiem”, kam seko savdabīgs apgalvojums, ka tie „*nekad nespēs integrēt padomju svešķermeņus savā brīvā valstī*”,²⁴¹ autors pauž domu, ka latvieši nekad nepieņems uzspiestu varu un imigrantus. Kādā rakstā latviešu diskurss konstruēts, izmantojot, šķiet, neatkarību iemiesojošus apzīmējumus „*eiropieši un brīvās pasaules brīvie pilsoņi*”²⁴², ko tūlīt nonivelē apgalvojums, ka „*ar šādiem saukļiem latvieši mēģina aizmirst sāpīgo patiesību, ka viņi savā dzimtenē ir mazākumā*”.²⁴³ Šajā citātā manāms autora nosodījums tam, ka tautieši Latvijā par neatkarību pārlietu sapņo, nekā tās iegūšanas labā kaut ko reāli dara. Šeit iederas laikrakstā publicētais arguments, kas pauž: „*Brīva Latvija un latvieši var būt tikai tad, kad visi krievi un cittautieši, kā arī to pēcnācēji ir ārā no Latvijas*”,²⁴⁴ tādējādi attaisnojot apgalvojuma patiesību.

Rezumējot, latvieši reprezentēti ar ikdienas lietojumā ierastiem nosaukšanas līdzekļiem, kas, iespējams, norāda, ka trimdas autori vairāk koncentrējās uz konkrētu faktu pasniegšanu, nepievēršot lielu uzmanību tam, kā apzīmēti konkrēto faktu elementi.

Trimdinieki, vērojot neatkarības atjaunošanas centienus sociālekonomiski novājinātajā Latvijā, brīžiem skeptiski vērtējuši šī mērķa sasniegšanas iespējamību, to attiecīgi reprezentējot arī laikrakstā. Lai atainotu un pamatotu trimdas pārstāvju bažas, nākamajā nodaļā izklāstīšu dzīves apstākļu un līmeņa reprezentāciju Latvijā.

5.4.3. Diskurss „dzīve Latvijā 1990. un 1991. gadā”

Izteikti drūma ir dzīves Latvijā un tur valdošo sociālo apstākļu, dzīves līmeņa (kas ir ekonomiski novājinātā padomju režīma rezultāts) diskursīvā reprezentācija. Žurnālisti pārsvarā ietur kritisku novērotāju pozīciju, un šķiet, ka Latvijā esošās situācijas raksturojumam izmanto apgalvojumu ar nedaudz manāmu nožēlas sajūtu, tajā pašā laikā neaizmirstot, lietot piederības „mūsu” formu, lai, piešķirot pilsētas izskatam negatīvas iezīmes, neradītu pārāk lielu plaisu starp pārtikušajiem trimdas latviešiem un dzīves skarbumu izjutošajiem Latvijas latviešiem: „*Mūsu zemes galvaspilsētā dzīvošana nepārtraukti pasliktinoties. Vecrīgā sevišķi bēdīgs stāvoklis, [...] visur rēgojas sovjetu nevarēšanas virskundzība*.”²⁴⁵ Kaut arī vārds „sovjeti” ir atvasināts no angļu valodas vārda „soviet – padomju”, tādējādi apzīmējot Padomju Savienībai piederīgos galvenokārt slāvu un citu bijušo

²⁴⁰ Berklavs, E. (1990, 9. jūn.). Stāvoklis ir stipri saspīlēts. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

²⁴¹ Balodis, A. (1990, 30. jūn./7. jūl.). Kas un kā lems par Latvijas nākotni? *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²⁴² Cerbulis, J. (1990, 25. aug.). Domāsim un rīkosimies reāli. *Latvija Amerikā*. 4. lpp.

²⁴³ Vanags, K. (1990, 25. aug.). Gorbunova mistiskā gultne. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²⁴⁴ Cerbulis, J. (1990, 25. aug.). Domāsim un rīkosimies reāli. *Latvija Amerikā*. 4. lpp.

²⁴⁵ Eglītis, A. (1990, 28. jūl.). Tā tur dzīvo. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

padomju republiku tautību pārstāvjus (šajā gadījumā – izņemot latviešus), konkrētajā situācijā šim vārdam ir nicinoša pieskaņa, ar ko tiek norādīts uz trimdas laikraksta negatīvo nostāju, nepatiku pret „svešo” tautu iedzīvotājiem, kas tolaik bija ieceļojuši Latvijā. Savukārt pamatojot savus secinājumus par neapskauzamo Rīgas pilsētvides stāvokli, autors argumentē, ka: „*Daudzām ēkām nepieciešams kapitālremonts, [...] vakaros vecpilsēta tukša, naktīs vairojoties noziedzība. [...] Visapkārt netīrība, nekārtība. Ielas, kāpņu telpas piemēslotas.*”²⁴⁶

Arī žurnālists Kārlis Streips, pēc Latvijas apmeklējuma tur valdošos dzīves apstākļus reprezentē negatīvā gaismā, taču nenosoda tos. Viņš drīzāk konstatē, ka kritiskā situācija ir drauds valsts nākotnei, nākamajā paaudzēm: „*Trūkst mācību līdzekļu, grāmatu. Cilvēks, kas neprot latviešu valodu, nebūs derīgs Latvijas nākotnei.*”²⁴⁷ Tiesa, viņš izmanto ļoti kodolīgu un subjektīvu argumentu, kas norāda, ka tautu no ekonomiskā pagrimuma spēs glābt tikai inteliģenti cilvēki: „*Izglītība ir mūsu Latvijas nākotne.*”²⁴⁸ Arī K. Streips apelē pie kopības apziņas, iespējams, uzskatot, ka Latvijā pastāvošā krīze neietekmēs tikai šīs valsts iedzīvotāju nākotni, bet visas tautas (lai kurā pasaules malā tā būtu) nākotni un nacionālo identitāti.

Trimdas latvieši sniedza ievērojamu materiālu atbalstu sociālā līmeņa uzlabošanai Latvijā. To reprezentē arī Ērika Jēkabsona apgalvojums, ka „*palīdzība Latvijai no dažādām iestādēm un organizācijām beidzamo divu gadu laikā ir sasniegusi ievērojamus apmērus*”.²⁴⁹ Tomēr laikrakstā tiek atzīts, ka joprojām „*slimnīcu ēkas un iekārta daudzos gadījumos vēl joprojām ir tik sliktā stāvoklī, ka nav iespējams nodrošināt normālu slimnieku kopšanu un ārstēšanu*”.²⁵⁰ Aprūpes sistēmas raksturojumā izmantoti konkrēti fakti un negatīvs novērtējums.

Kopumā vērtējot dzīves apstākļus Latvijā, laikraksts reprezentē ekonomiskās sistēmas sagruvumu, krīzi un sovjetizācijas rezultātā „iegūto” morālo un garīgo pagrimumu. Par to liecina dominējošais negatīvais izglītības līmeņa, pilsētvides un medicīniskās aprūpes novērtējums, kā rezultātā šie trīs aspekti arī valsti kopumā raksturo lejupslīdes „gaismā”.

Tā kā latviskās sabiedrības un nācijas daļa ir arī trimdas pārstāvji un šī pētījuma objekts ir neatkarības atjaunošanas reprezentācija trimdas laikrakstā, (turklāt vērtīgi noskaidrot, kā trimdas pārstāvji paši sevi redz neatkarības atjaunošanas procesā), turpinājumā pievērsīšos trimdas diskursa atainojumam.

²⁴⁶ Eglītis, A. (1990, 28. jūl.). Tā tur dzīvo. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²⁴⁷ Zaube, A. (1990, 1. sept.). Rīgā apgaismotais Streips nosoda labo spārnu. *Latvija Amerikā*. 18. lpp.

²⁴⁸ Turpat.

²⁴⁹ Jēkabsons, Ē. (1991, 20. apr.). Latviešu tauta grib brīvību – bet kādu? *Latvija Amerikā*. 4. lpp.

²⁵⁰ Turpat.

5.4.4. Trimdas diskurss

Trimdas kā atsevišķa aktora nosaukšana laikraksta publikācijās parādās ļoti reti, reizēm to var izsecināt tikai no konteksta. Būtībā visu notikumu atspoguļotājs ir kāds autors (vai vairāki) trimdas personā. Piemēram, Alberts Eglītis nosodoši apgalvo un argumentē, ka „*trimdiniekiem jāpiedzīvo arī sarūgtinājumi – Latvijas komunistu rakstos, intervijās nevar ieraudzīt, ka tie ar karstu degsmi cīnītos par Latvijas neatkarību, vienīgi runā par principiāliem federācijas uzbūves aspektiem,*”²⁵¹ tādā veidā paužot negatīvu latviešu komunistu (piemēram, D. Īvāna) diskursīvo novērtējumu. Šajā gadījumā var noprast, ka trimda un trimdinieki reprezentēti kā neatlaidīgi brīvība cīnītāji, it kā pretēji tiem cilvēkiem, kas dzīvo Latvijā.

Turpretī žurnāliste Māra Soikāne trimdu tēlaini salīdzina ar lielu skatuvi, „*kurā latvieši pasaules auditorijas priekšā 50 gadus ir sekmīgi atgādinājuši brīvas, neatkarīgas Latvijas likteņstāstu,*”²⁵² izceļot trimdas nepārvērtējamo nozīmi latvietības saglabāšanā un cīņā par suverenitāti. Viņa trimdas lomu konstruē caur latviskuma un neatkarības propagandēšanas diskursu, to papildinot ar argumentu, ka „*mēs [trimda – A. Z.] nekad nepieļāvām citu valstu nostājā iesakņoties iespaidam, ka esam brīvprātīgi pievienojušies PSRS, [...] un neatkāpāmies no fakta, ka Latvija zaudēja savu neatkarību padomju okupācijas rezultātā*”.²⁵³ Šis arguments ir veidots no „mēs” pozīcijas, tādējādi slavējot trimdas kopienas darbību, tiesa, tajā pašā laikā it kā distancējoties no Latvijas latviešiem, kas šīs publikācijas reprezentācijā par neatkarību necīnās nemaz. Trimdas pārstāvju augstās domas par sevi var vērot arī apgalvojumā, kurā teikts, ka „*neesam tie, kuri savā cīņā par svētu lietu skatītos vienīgi mākoņu gleznās*”.²⁵⁴ Tam seko arguments: „*Risinot okupētās Latvijas ekonomiskās un politiskās problēmas, visādā ziņā ievērojamā mūsu trimdinieku saime rietumos, var kļūt izšķirīgs rīcības kapitāls neatkarības jaunizbūvē.*”²⁵⁵ Laikraksts publikācijās bieži vien slavējis trimdiniekus, izceļot viņus uz neatkarības atjaunošanas notikumu fona, lai gan tiešā veidā notikumus Latvijā viņi ietekmēt nevarēja. Paužot, ka trimda var pildīt izšķirīga rīcības kapitāla funkciju neatkarības atjaunošanā, trimdas latviešu loma laikrakstā ir pat heroizēta, glificēta. Šis fakts parādās arī apgalvojumā, ka „*tieši trimda bija tā, kas visus drūmos gadus palīdzēja saglabāt Latvijas valsts tiesisko statusu un palīdzēja nezaudēt orientāciju pretošanās kustības cīnītājiem Latvijā*”.²⁵⁶

²⁵¹ Eglītis, A. (1990, 3. marts). Tas jāpasaka, lai viņi to neaizmirst. *Latvija Amerikā*. 14. lpp.

²⁵² [B. a.]. (1990, 10. marts). Māra runā Detroitā. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

²⁵³ Turpat.

²⁵⁴ Eglītis, A. (1990, 14. apr.). Balss, kurai jābūt dzīvai. *Latvija Amerikā*. 7. lpp.

²⁵⁵ Turpat.

²⁵⁶ Jirgens, A. (1991, 13. jūl.). Tautieši brīvajā pasaulē. *Latvija Amerikā*. 15. lpp.

Pārsvarā trimda avīzes tekstos uzrādās kā rakstītāja vai runātāja viedokļa perspektīva un/vai līdzeklis līdzdalības vai distances paušanai, izceļot šī aktora nozīmīgumu, nekļūdību un piedēvējot tam īstenā latvietības un neatkarības cīnītāja īpašības.

Analizējot trimdas diskursu, interesanti arī paraudzīties, kā Trešās atmodas periodā trimdas latviešu uzskati par „abu pasaulu” tautiešiem reprezentēti laikrakstos, kas iznāca Latvijas teritorijā. Pētnieces Klinta Ločmele un Evija Ziemele raksta, ka sākotnēji – 1989. gadā – preses izdevumu saturā trimdinieki akcentē tautas „izkaisītību” pasaulē un *aicina latviešus turēties kopā, lai apvienotu spēkus un pieredzi pārmaiņu procesu veiksmīgai realizācijai. Vēlāk, 1990. gada vidū un 1991. gada sākumā, pozitīvi sakāpināto pacēlumu jau papildina daudzi jautājumi. Piemēram: „Vai tiešām esam vienoti Latvijai?”, [...] „Vai pa daudzajiem šķirtības gadiem nav notikusi pārāk liela atsvešināšanās?” u.c.* Jāpiebilst, ka konkrēti laikrakstā „Atmoda” trimdas latvieši raksturoti kā īpaši kritiski, tie nebaidās norādīt uz reālām problēmām un idealizēto latviešu identitātes izpratni.²⁵⁷ Gan Latvijas avīzēs, gan Kanādas presē emigrējušie tautas pārstāvji reprezentēti kā ļoti tieši un nacionāli noskaņoti cilvēki, tajā pašā laikā tiem piemīt diezgan kritiska attieksme pret notikumiem Latvijā. Iezīmējas arī savdabīga pretruna – izdevums „Latvija Amerikā” ļoti izceļ trimdas nacionālās identitātes izpratni, bet intervijās ar latviešu avīzēm trimdinieki uzskata, ka identitātes izpratnes jautājums ir idealizēts. Iespējams, „Latvija Amerikā” trimdas sabiedrību pārāk daudz centās reprezentēt kā nacionālo īpašību kopumu iemiesojošu paraugu Latvijas latviešiem.

Turpinot, pievērsīšos pētījuma rezultātu aprakstam par viena no Latvijas neatkarības atjaunošanas procesa virzītājspēka – Latvijas Tautas frontes – diskursīvo reprezentāciju.

5.4.5. Latvijas Tautas frontes diskurss

Laikraksta „Latvija Amerikā” autori LTF vērtē neviennozīmīgi. Pamatā pastāv uzskats, ka tā ir komunistu organizāciju, jo vairāki tās dalībnieki ir/bija komunistiskās partijas biedri. (Lai arī publikācijās attiecībā uz LTF tikpat kā nepastāv jauni nosaukšanas veidi, iespējams fiksēt apgalvojums un arguments, kas pozitīvi vai negatīvi reprezentē tās darbību.) Balstoties uz šo faktu, kādā rakstā izvirzīts apgalvojums, ka „*LTF dezinformē pasaules sabiedrisko domu, runājot tautas vārdā un apgalvojot, ka tauta nemaz nevēlas izstāties no PSRS*”.²⁵⁸ Raksta autori reprezentē LTF caur nosodījumu, iespējams, apgalvojot, ka arī citu

²⁵⁷ Ločmele, K., Ziemele, E. (2012). Nacionālās identitātes (pār)adījums preses izdevumos trešās Atmodas periodā Latvijā. Grām: Lāms, E. (sast.). *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: Nacionālās identitātes meklējumi Baltijas literatūrā un kultūrā: Stabils, mainīgais, zaudētais*. 17. sēj. Liepāja: LiePA. 214.–215. lpp.

²⁵⁸ Brants, A., Leiškalns, P. (1990, 3. febr.). Neko mazāk par Latviju! *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

valstu plašsaziņas līdzekļos LTF viedoklis tiek pozicionēts kā visas tautas viedoklis, kas ir aplami. Tekstā parādās arī arguments: „*Rodas secinājums, ka LTF ir PSRS valsts drošības aģentūras radīta. LTF darbība ir bīstama, jo tā, izmantojot tautai tuvus un dārgus jēdzienus, iegūst tautas uzticību, bet vēlāk, nepiepildot ilgoto brīvības sapni, novedīs tautu depresijā, kura izrādīsies tai liktenīga.*”²⁵⁹ Nomelnojot LTF, iespējams, raksta autori pildīja arī „nacionālo sargsuņu” funkciju, norādot, kuri nav Latvijai lojāli un atbalstāmi politiskie spēki. Identisks viedoklis pausts, nosaucot Tautas fronti par „gaišajiem tautas spēkiem”, kas, slēpjoties aiz nacionālas retorikas un izmantojot LR simbolus, vēlas radīt iespaidu, ka viņi vedīs latviešu tautu pretim neatkarībai. Laikraksts lasītājiem apgalvo, ka tā ir apzināta maldināšana, jo „*LTF, noziedzīgās politikas realizētāji, vēlēšanu platformā nav nekur skaidri teikuši, ka Latvijai jāklūst pilnīgi neatkarīgai no PSRS.*”²⁶⁰ Izmantojot metaforu un pat apvainojošu apzīmējumu, autors, reprezentējot LTF, to pasniedz, šķiet, jau pārlietu kritiski, vēl vairāk trimdas lasītājos iedzīvinot savu subjektīvo skatījumu. Savukārt klaja LTF salīdzināšana ar LKP parādās uzskatā (izmantojot suverenitātes atjaunošanas diskursu), ka „*Tautas frontes galvenais uzdevums ir iznīcināt LKP varas monopoli un nodrošināt neatkarību valstī.*”²⁶¹ Šeit būtu jāpievērš uzmanība diviem spēcīgiem darbības vārdiem – „iznīcināt” un „nodrošināt”, kas trimdas darbību it kā glorificē. Tiesa, trimdas žurnālistiem ir kritisks arguments, kāpēc LTF darbība ir nevēlama: „*Tas nozīmētu, ka viens monolītisks veidojums ir nomainījis otru.*”²⁶²

Vienīgajā samērā pozitīvajā LTF reprezentācijā apgalvojumā, kas mijas ar argumentu, pausts, ka „*ļoti sekmīgi rit LTF uzsāktā parakstu vākšanas kampaņa pret Pad. Savienības līguma uzspiešanu Latvijai. Jau līdz 12. decembra vakaram LTF aicinājumam bija sekojuši 920 000 protesta parakstītāju.*”²⁶³ Raksta autors pauž labvēlīgu vērtējumu LTF darbībai, taču, manuprāt, šāds viens spriedums neatspēko pārsvarā esošos LTF negatīvos novērtējumus.

Kopumā trimdas laikraksta autori LTF piedāvā neglaimojošus salīdzinājumus, noskaņojot sabiedrību pret šo apvienību. Ļoti izteikti iezīmējas rakstītāja nelabvēlīga vērtējuma, skatupunkta paušana.

Padomju Savienību varētu dēvēt par Latvijas valsts „niknāko” un nepiekāpīgāko politiskais oponentu, kas gadu desmitiem to pakļāvis savā varā. Tā kā PSRS bija Latvijas okupācijas realizētāja, arī Republiku Savienībai bija ļoti būtiska loma Latvijas neatkarības atjaunošanas procesā. Šī iemesla dēļ nākamajā apakšnodaļā skaidrošu, ar kādiem lingvistiskās

²⁵⁹ Brants, A., Leiškalns, P. (1990, 3. febr.). Neko mazāk par Latviju! *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²⁶⁰ Balodis, A. (1990, 3. marts). Vai mēs ejam uz brīvību? *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²⁶¹ Ķegumnieks, A. (1990, 17. febr.). Raibā Nedēļa. Veidojas jaunā Eiropas seja. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁶² Turpat.

²⁶³ [B. a.]. (1990, 22./29. dec.). Raibā Nedēļa. Drūmi Ziemassvētki okupētajā Latvijā. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

realizācijas līdzekļiem laikraksta publikācijās nosaukta PSRS, un kādi par to izmantoti apgalvojumi un argumenti.

5.4.6. PSRS diskurss

Šķiet, ka PSRS ikvienā rakstā piešķirts negatīvs diskursīvais novērtējums, kas galvenokārt argumentēts ar tās despotisko attieksmi pret Latvijas valstiskās patstāvības atgūšanas tieksmēm. Tiesa, no diskursīvā viedokļa nav vērojama liela dažādība PSRS apzīmēšanā. Pārsvārā savienība tekstos vienkārši pieminēta kā aktors, taču saistībā ar to apgalvojumu un argumentu tikpat kā nav.

Bieži vien Padomju Savienībai piešķirts Kremļa – Krievijas valstiskuma simbola – nosaukums, kuru pārvalda M. Gorbačovs. Rakstot, ka „*Kremlis ar labu neatstās mūsu tēvzemi*,”²⁶⁴ apgalvojuma formā tiek pamatos negatīvisma diskurss, kas argumentēts ar faktu: „*Gorbačova runas par demokrātiju bijušas tikai skaļas propagandas bungas, lai glābtu Pad. Savienību no saimnieciskas un politiskas iziršanas procesa.*”²⁶⁵ Šeit būtiski pieminēt, ka arī Gorbačova vārds, kā reizēm noprotams, attiecināts uz PSRS. Metaforiskais salīdzinājums ar bungām norāda uz PSRS pārdrošajiem un maldinošajiem izteikumiem, kas to visbiežāk arī raksturo, tādējādi radot neuzticību.

Citkārt PSRS poētiski apzīmēta kā padomju vara, kas reizēm „*noslēpusi vilka kažoku, paver savu jēra dvēseli*”.²⁶⁶ Šis salīdzinājums demonstrē žurnālista domas par tās mainīgo, viltīgo un mānīgo dabu. Turpretī salīdzinājums ar saniknoto krievu lāci²⁶⁷ un padomju impēriju²⁶⁸ reprezentē varenību un spēku pasaules politiskajā arēnā.

Uzlūkojot Padomju Savienības diskursīvo konstrukciju caur neatkarības iegūšanas faktu, tai piešķirts okupantu statuss, kuras (PSRS) ekonomiskajā lejupslīdē vainojama arī Latvija: „*Okupācijas turpinātāji brēc, ka baltieši ignorējoš USSR konstitūciju. Baltiešiem vispirms jāsamaksā „matušķai” parādi simtos miljardos.*”²⁶⁹ Tiek apgalvots, ka baltieši, tai skaitā, protams, latvieši, nepakļaujas PSRS likumiem, vēloties kļūt diplomātiski patstāvīgi, taču parādās arguments, kas liecina, ka tas vēl ilgi nebūs iespējams, balstoties uz ekonomiskajiem „pāridarījumiem” pret PSRS. Padomju Savienība apzīmēta angļiskajā nosaukumā „USSR” (*Union of Soviet Socialist Republics*), kas, iespējams, tuvāks ir asimilāciju izjutošajiem Kanādas latviešiem, kā arī PSRS piedēvēts māmuļas jeb „matušķas”

²⁶⁴ [B. a.]. (1991, 5. janv.). Raibā Nedēļa. Maskava Latvijai brīvību nedos. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁶⁵ Turpat.

²⁶⁶ [B. a.]. (1990, 3. febr.). Latvija un kompartija. *Latvija Amerikā*. 15. lpp.

²⁶⁷ Vanags, K. (1990, 13. okt.). Ar skaidrāku skatu nākotnē. *Latvija Amerikā*. 4. lpp.

²⁶⁸ Kalniņš, V. (1991, 5. janv.). Padomju impērijas sabrukuma haoss. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

²⁶⁹ Eglītis, A. (1990, 30. jūn./7. jūl.). Atrodies uzdrīkstēšanās ceļā. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

(*матышка*) vārds (kas, tulkots latviski, iemanto žargonu formu), ironiski simbolizējot tās mātišķo statusu attiecībā pret padomju republikām.

Savukārt komentējot interviju ar politiķi Eduardu Berklavu, M. Soikāne Padomju Savienību apzīmē vien ar Maskavas nosaukumu, jo tā ir Krievijas varas centrs – galvaspilsēta. Viņa izmanto apgalvojumu: „*Maskava visiem spēkiem mums grib uzspiest, lai mēs izveidojam speciālu konstitūcijas uzraudzības komiteju,*”²⁷⁰ tādējādi ar „mums” formu paužot, ka spiediens ir uz visiem latviešiem – arī trimdā esošajiem. Šo faktu viņa tēlaini argumentē, sakot, ka „*tie ir skaidri iemaukti, skaidras važas, lai, izmantojot komiteju, visus lēmumus, kas nav Maskavai pieņemami, apmainītu pret „atbilstošākiem”*”.²⁷¹ Šeit parādās arī gramatisko *pēdiņu* lietojums („”), lai veidotu pārnestu nozīmi.

Apkopojot iepriekšminēto, laikraksta „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada publikācijās PSRS jebkurā gadījumā, jebkurā pozicionējumā bija Latvijas ienaidnieks, bet tās dažādie nosaukšanas gadījumi šo faktu atsevišķās situācijās izceļas vēl vairāk Tiesa, izmantojot dažādus spilgtus apzīmējumus, piemēram, saniknotais krievu lācis un (varenā) padomju impērija, iespējams, autori vēlējās, lai lasītājiem būtu viennozīmīgi skaidrs, ka Padomju Savienība jāidentificē kā politiskais oponents.

Turpinot, skaidrošu, cik bieži laikraksta tekstos bija fiksējama atsaukšanās uz dažādu personu viedokļiem.

5.5. Personu viedokļi publikācijās

Tā kā gandrīz ikkatrā avīzes rakstā par Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumiem minēta kāda politiskā, kultūras vai citu nozari pārstāvoša persona, vairumā gadījumā tā ir paudusi arī savu viedokli, kurš vai nu tekstā pārcitēts vai arī netieši pārstāstīts, reizēm arī ņemts par pamatu kādu politisko notikumu likumsakarību fiksēšanai un skaidrošanai. Tiesa, pārsvarā formālajos ziņu rakstos un/vai ekspertu komentāros **(111) netika novērota atsaukšanās uz kādu viedokli**, tika piedāvāts tikai jaunāko notikumu secīgs un reizēm detalizēts izklāsts. Pieņemu – lai atsauktos uz kādu viedokli, žurnālistiem vajadzēja būt pilnībā pārliecinātiem par tā autentiskumu, bet ne vienmēr tas bija iespējams, ja žurnālists konkrēto viedokli nebija dzirdējis pats vai ieguvis no drošiem avotiem.

Būtiski pieminēt, ka **66 rakstos** vērojama atsauce uz **politiķu viedokļiem**, kas bija galvenie Trešās atmodas notikumu virzītāji un situācijas noteicēji. Šādi raksti avīzei piešķīra

---

²⁷⁰ Soikāne, M. (1990, 3. febr.). Saruna ar Eduardu Berklavu par Konstitūcijas uzraudzības komiteju. *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

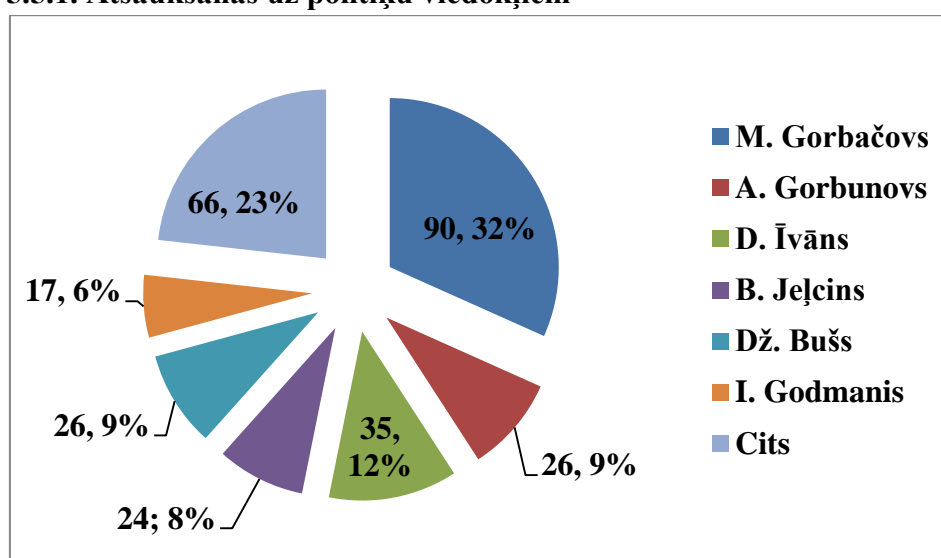
²⁷¹ Turpat.

lielāku vērtību, jo tajos fiksējama atsaukšanās uz centrālo politiķu (Gorbačovs, Bušs, Īvāns, Gorbunovs u.c.) uzskatiem un plāniem.

Atsaukšanās uz pārējiem kategorijā uzskaitītajiem „viedokļu nesējiem” notikusi ievērojami mazāk, kas liecina, ka laikraksts, piemēram, kultūras un sabiedrisko darbinieku viedokļu paušanu, iespējams, neuzskatīja par pietiekoši uzskatāmu, izšķirīgu, kā tas ir arī politiķu uzskatiem. (Skatīt 3. pielikumu, 5.5. att., **diagrammu Nr. 5**).

Tā kā rezultāti liecina, ka ievērojamā skaitā gadījumu reprezentēti tieši dažādu politiķu viedokļi, nākamajā apakšnodaļā skaidrošu, kuri bija laikrakstā visbiežāk pieminētie politiķi.

5.5.1. Atsaukšanās uz politiķu viedokļiem

5.5.1. att. Diagramma Nr. 6. Publikācijās visbiežāk pieminētie politiķi un sabiedrības darbinieki (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

Pētījuma rezultāti liecina, ka laikraksts „Latvija Amerikā”, rakstot par Latvijas neatkarības atjaunošanas procesu, publikācijās demonstrējis, ka tajā (neatkarības atjaunošanas procesā) bija iesaistījusies teju visa tā laika pasaules politiskā elite.

Tekstos šīs personas, piemēram, Māgareta Tečere un Džordžs Bušs, galvenokārt nosoda Latvijas nelegitīmo inkorporāciju Padomju Savienībā, tiek reprezentētas arī viņu savstarpējās tikšanās un lemsana par to, kā diplomātiskā ceļā iespēju robežās veicināt Latvijas neatkarības atjaunošanu.

Galvenā 1990. un 1991. gada notikumu politiskā personība, kas tolaik ieņēma PSRS prezidenta posteni, bija **Mihails Gorbačovs**. Viņš pieminēts gandrīz pusē (90) no pētīto publikāciju kopapjoma. Laikrakstā viņam piedēvēti dažādi izdomas bagāti apzīmējumi

(piemēram, *modernais cars*²⁷² un *Kremļa imperators*²⁷³), pārsvarā neglaimojoši, tādā veidā demonstrējot avīzes negatīvo nostāju attiecībā pret šo personu un tās negodīgajām rīcībām pret Latviju.

Turpretī **66 rakstos** nosauktās personas atzīmēju pie kategorijas „**Cits**” (piemēram, bijusī Lielbritānijas premjerministre *Mārgareta Tečere*²⁷⁴, politiķis *Mavriks Vulfsons*²⁷⁵, bijušais ASV ārlietu ministrs *Džordžs Beikers*²⁷⁶), jo to pieminēšana bija ļoti neregulāra, salīdzinot ar pārējiem manis izvirzītajiem politiķiem, turklāt šīs personas būtiski neatkarības atjaunošanas procesa gaitu neietekmēja, tikai to reizēm komentēja, piešķirot viedokļu klāstam rakstos daudzveidību. Tādā veidā laikraksts, iespējams, vēlējās paaugstināt savu kvalitāti.

Viens no latviešu ievērojamākajiem tā laika politiskajiem darbiniekiem bija LTF priekšsēdētājs Dainis Īvāns, kura vadītā politiskā apvienība AP vēlēšanas ieguva balsu vairākumu, tādā veidā nokļūstot par soli tuvāk 1990. gada 4. maija deklarācijas pieņemšanai. Tiesa, trimdas autoriem D. Īvāns nesimpatizēja, jo sākotnēji viņš bija Latvijas Komunistiskās partijas biedrs, turklāt viņa ideja par „jaunas valsts celšanu” nesaskanēja ar trimdinieku uzskatiem. Šo iemeslu dēļ viņš laikraksta publikācijas (**kopumā 35 reizes**) minēts negatīvā kontekstā:

*„Vai Tautas fronte ir mūsu tautas cerība? Vai D. Īvānam izdosies gaišos spēkus apvienot? Pats viņš ir komunistu partijas biedrs. [...] Nav saprotami arī viņa izteicieni ārzemju žurnālistiem, ka Latvijas valsts vairs neesot un LTF jāceļ jauna valsts ar jaunu konstitūciju. Šāds apgalvojums runā pretī trimdas vienotai nostājai par Latvijas valsts atjaunošanu un starptautiskām tiesībām. 1918. g. 18. nov. dibinātā Latvijas valsts pastāv vēl šodien un pastāvēs uz visiem laikiem, bet šobrīd vienīgi ir svešas varas okupēta.”*²⁷⁷

Vienādā skaitā rakstu (**katrs 26**) pieminēts gan LR AP priekšsēdētājs **Anatolijs Gorbunovs**, gan ASV prezidents **Džordžs Bušs**. Taču radās iespaids, ka A. Gorbunova vārds tekstos atrodams tikai it kā „garāmejojot”, neko sīkāk par viņu un viņa darbībām neskaidrojot. Iespējams, laikraksta darbiniekiem informācija par viņu nezināmu iemeslu dēļ nebija pieejama vai arī tie uzskatīja, ka A. Gorbunovs, lai arī ieņēma svarīgu amatu, nebija centrālā persona. To nevarētu teikt par ASV prezidentu Bušu, kura daudzkārtējās tikšanās ar Gorbačova avīze aprakstīja ļoti regulāri un detalizēti. Bušs asi nosodīja Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā, un tieši šādi citāti tekstos ir izcelti visvairāk, kas ļauj secināt, ka bija konkrēti izteikumi, kurus laikraksta pārstāvjiem un lasītājiem dzirdēt neskaitāmas reizes bija patīkami, un, iespējams, šie izteikumi viņus mierināja par situācijas stabilizēšanos Latvijā:

²⁷² Vanags, K. (1991, 9. marts). Viņā pusē – bez pārmaiņām. *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

²⁷³ Vanags, K. (1991, 13. jūl.). Tautas apspiedējs – biljonu izspiedējs. *Latvija Amerikā*. 5. lpp.

²⁷⁴ Ķegumnieks, A. (1991, 20. apr.). Raibā Nedēļa. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁷⁵ Ķegumnieks, A. (1990, 10. febr.). Raibā Nedēļa. Cīnīties vai mirt. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁷⁶ Ķegumnieks, A. (1991, 20. apr.). Raibā Nedēļa. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁷⁷ [B. a.]. (1990, 27. janv.). Par kādu Latviju. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

„ASV prezidents Bušs norāda, ka ASV neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju PSRS un uzskata, ka Baltijas republikām ir īpašs statuss attiecībā pret PSRS savienotajām republikām, resp., ar pilnīgām tiesībām atjaunot valstiskumu, pilnībā kļūstot par starptautisko tiesību subjektu de facto.”²⁷⁸

Savukārt Krievijas Federācijas prezidents **Boriss Jeļcins** un Latvijas Ministru prezidents **Ivars Godmanis** publikācijās fiksēti attiecīgi **24** un **17 reizes**. Bieži vien laikrakstā izcelti Jeļcina citāti par atbalstu Latvijai, uzsverot, ka viņš, būdams Krievijas pārstāvis un Gorbačova kolēģis, tomēr viņa darbības nosoda. Šo it kā pretrunīgo viedokļu reprezentācija, domājams, pauda laikraksta vēlmi stiprināt trimdas latviešu pārliecību par neatkarības atgūšanas pozitīvo iznākumu:

„Krievijas republikas prezidents Jeļcins barikāžu dienās nostājas baltiešu pusē. Viņš aicina krievu zaldātus sarkanarmijas rindās atteikties piedalīties jaunā invāzijā Baltijas valstīs. Pie Latvijas robežām viena sarkanarmijas vienība jau atteicās paklausīt Kremļa pavēlēm un neiebruka Latvijā, tā ellīgi saniknojot Gorbačovu.”²⁷⁹

Bet Godmaņa personība izcelta, jo viņš regulāri devies ārvalstu vizītēs, lai starptautiski apspriestu Baltijas valstu problēmjaudājumu un iegūtu politiskos atbalstītājus arī ārzemēs. Tiesa, pēc konkrētā citāta laikraksts viņu asi kritizēja, jo šis izteikums nesaskan ar trimdinieku nacionālajām cerībām, jūtām un apziņu:

„Ziņa par tagadējās Latvijas valdības ministru prezidenta Godmaņa ASV apmeklējumā kādā intervijā izteikto prognozi „Es neticu, ka manas paaudzes laikā Latvija iegūs pilnīgu neatkarību” radīja izbrīnu, sašutumu un pat dažādus minējums. Ar savu pesimistisko vērtējumu Godmanis radīja pārsteigumu amerikāņu žurnālistu starpā un uzlēja aukstu ūdeni latviešu patriotiem, it īpaši jauniešiem, kas jau uzkāpuši uz barikādām un sauc „Brīvību Latvijai!”.”²⁸⁰

Kopumā iespējams secināt, ka politiķu pieminēšana un reprezentācija preses izdevumā piešķir rakstiem pievienoto vērtību, jo tie bija galvenie politisko notikumu virzītāji, to pavērsieni ietekmētāji, mainītāji, kuru pārziņā bija konkrēti dati un informācija par neatkarības atjaunošanas notikumu gaitu.

Nākamajās apakšnodaļās pievērsīšos pētījuma fona informācijai, proti, iegūto skaitlisko datu izklāstam, vispirms aprakstot, kāds bija rakstu izvietojums, apjoms un skaits vienā laikraksta numurā, un kas no tā secināms.

5.6. Rakstu izvietojums, apjoms un skaits vienā numurā

Pētot **raksta atrašanās vietu** (skatīt *3. pielikumu, 5.6. att., diagrammu Nr. 7*), pievērsu uzmanību šādām lapaspusēm – 1., 2. un 3., 11. un 12. Turpmākajā tekstā pamatošu šo lappušu izvēli un ievietošanu kontentanalīzes kategorijā.

²⁷⁸ [B. a.]. (1990, 2. jūn.). Bušs tiek ar latviešu diplomātiem. *Latvija Amerikā*. 6. lpp.

²⁷⁹ Ķegumnieks, A. (1991, 19. janv.). Raibā Nedēļa. Kremļa tanki pret brīvības aizstāvjiem. *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

²⁸⁰ [B. a.]. (1991, 27. jūl./3. aug.). Raibā Nedēļa. Vai Godmanis vajadzētu runāt? *Latvija Amerikā*. 11. lpp.

Kā skaidroju nodaļā par laikraksta „Latvija Amerikā” raksturojumu, 1. lpp. pieejams jaunāko ziņu apskats par aktuālākajiem notikumiem galvenokārt Kanādā un Latvijā, savukārt 2. un 3. lpp. galvenokārt veltīta kāda eksperta viedokļu komentāriem par svarīgākajiem politiskajiem notikumiem pasaulē. 11. un 12. lpp. rubrikā „Raibā Nedēļa” aprakstīti aizvadītās nedēļas vissvarīgākie notikumi pasaulē, lielu uzmanību veltot Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumiem.

Izpētot laikraksta numurus, secināju, ka **1. lpp.** par Trešās atmodas norisi rakstīts **37 reizes**, tādā veidā izceļot visievērojamākās un jaunākās ziņas un ar tām, iespējams, pievilinot arī lasītāju. Taču neatkarības atjaunošanas tematam atbilstoši viedokļu komentāri **2. un 3. lpp.** publicēti **23 reizes**, kas norāda uz to būtiskumu politisko notikumu izprašanas procesā. Reizēm pat vērojama tāda tendence, ka pirmajā lapā ievietota kādā stilistiski sarežģītā valodā rakstīta ziņa, kas sastāv no daudziem faktiem, terminiem un datiem, taču nākamajās divās lapās komentētājs šo ziņu skaidro jeb „tulko” saprotamāk.

Visvairāk – **68 reizes** – materiāli par brīvības atgūšanas notikumiem izvietoti **11. un 12. lpp.** Tāpat pašās avīzes viduslapās speciālas rubrikas ietvaros. Tās nozīmību izceļ liels publikāciju skaits. Ja no, piemēram, 4. līdz 10. lpp. varēja lasīt par kultūras aktualitātēm un citām apolitiskām norisēm, tad **11. un 12. lpp.** atkal pievērsa lasītāju politikai.

Jāatzīmē, ka arī **raksta apjoms** (skatīt 3. pielikumu, 5.6. att., **diagrammu Nr. 8**), noprotams, demonstrē tā satura svarīgumu, kā arī to, cik liela uzmanība pievērsta Trešās atmodas reprezentācijai izdevumā. Visvairāk – **63 rakstu** – **apjoms ir bijis viena lapa**, pēc kā spriežams, ka konkrētā informācija laikraksta redakcijai šķitusi neatkarības atjaunošanas notikumus daudzpusīgi reprezentējoša, tik liela publikācijas laukuma aizpildīšanas vērtā. Savukārt **50 rakstiem** atvēlēts **aptuveni 1/2 lapas izmērs**. Vairumā gadījumā vienā lapā tika ievietoti divi puslapas izmēra raksti. Rezultāti arī uzrāda, ka **aptuveni 1/3 lapas** ar neatkarības atjaunošanas informācijas reprezentāciju konstatējama **25 gadījumos**, bet **21 reizi** raksti bijuši gan **aptuveni 1/4 lapas izmērā**, gan ierobežotajam apjomam „**No aptuveni 1/2 lapas līdz vienai lapai**” atbilstoši. Raksti veidoti šajos apjomos, ja vienas lapas ietvaros, iespējams, bijis nepieciešams koncentrēti sniegt vairāku aktualitāšu apskatu, neizvēršot to plašā skaidrojumā. Tikai **4 gadījumos** raksts bijis **viena atvēruma izmērā** (rubrikas „Raibā Nedēļa” jaunumu izklāstā), kur ļoti detalizēti skaidrota jaunāko notikumu attīstības gaita saistībā ar neatkarības atjaunošanu Latvijā, un nākotnes iespējamie scenāriji.

Par Latvijas neatkarības atjaunošanas procesa reprezentāciju liecina arī šai tēmai veltītais rakstu skaits vienā laikraksta numurā. (skatīt 3. pielikumu, 5.6. att., **diagrammu Nr. 9**). **27 numuros** fiksēju **2 rakstus** (katrā), kas ir diezgan maz, ja ņem vērā, ka neatkarības atgūšana bija daudzslāņains process. Turpretī **25 numuros** avīzē bijuši no **4 līdz pat 6**

rakstiem par konkrētajiem notikumiem. **21 izdevumā** bijis **1 raksts**, taču **16 reizes** fiksēti **3 raksti**. Šie dati galvenokārt sniedz fona informāciju par tā laika situācijas aktualitāti un cik daudz prese veltī tai uzmanību.

Nākamajā apakšnodaļā skaidrošu, kādi bija laikrakstā visbiežāk sastopamie publikāciju žanri.

5.7. Publikāciju žanri

Laikraksta „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada numuros par neatkarības atjaunošanas notikumiem Latvijā visvairāk publikāciju – **103** – veidotas kā **ziņu raksti**, kas sniedz izsmēlošu un faktos balstītu jaunākās informācijas izklāstu. Galvenokārt tas papildināts ar dažāda veida datiem un viedokļiem. Ziņu rakstu pārsvars pār cita žanra materiāliem, iespējams, skaidrojams ar to, ka preses izdevuma „Latvija Amerikā” mērķis jeb misija ir sniegt informatīvu un analītisku pārskatu par dažāda veida galvenokārt politiska un sociāla rakstura aktualitātēm Latvijā un Ziemeļamerikas kontinentā (Kanādā).

Savukārt **42** publikācijas klasificējamas kā **viedokļu komentāri**, kur kādas specifiskas jomas (pārsvarā politikas) eksperts analītiski pauž subjektīvu, bet izskaidrojošu viedokli (balstītu faktos) par būtiskākajiem notikumu pavērsieniem pasaules politikas un ekonomikas „arēnās”. Šādi raksti ir teju katrā avīzes numurā, un tie palīdz lasītājam izprast sarežģītas tēmas un procesus. Viedokļu komentāros, piemēram, skaidrota LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu norises kārtība un prognozētas to iespējamās sekas.

Turpretī **25** publikācijas bija veidotas subjektīva **apraksta** formātā. Šajos materiālos vērojamas to autoru pārdomas, interpretācijas, cerības, vēlmes vai nosodījums attiecībā uz Trešās atmodas notikumiem. Ja formālie ziņu raksti žurnālistus atturēja no sava viedokļa un komentāru paušanas (tiesa, reizēm arī ziņu rakstos vērojamas kādas personīgās piezīmes attiecībā uz tematu), tad aprakstos autori (ne tikai žurnālisti, bet arī dažādu organizāciju pārstāvji, sabiedrības un kultūras aktīvisti un pat politiķi) varēja paust savu nostāju, neierobežojot to teju nekādos žurnālistikas kanonos, rāmjos. Jāatzīst, ka šajos materiālos faktu trūkuma, sagrozīšanas vai politiskās situācijas neizprašanas dēļ to radītāji nereti sniedza ļoti neuzticamu informāciju.

Par spīti lielajam publikāciju apjomam teksta materiālu kopumā konstatēju tikai **2 intervijas**, ko varētu skaidrot ar svarīgāko politisko figūru nerasniedzamību (attāluma ziņā) un, iespējams, to nevēlēšanos iesaistīties atklātā sarunā ar žurnālistiem, tāpēc galvenokārt politiķu un citu sabiedriski aktīvu personu sacītais ticis fiksēts preses konferencēs, pēc tam papildināts ar rakstu autoru komentāriem (kas piešķir materiālam noskaņu, attieksmi un nozīmi) un pārakkstīts kā ziņu raksts, vai arī pārpublicēts no cita laikraksta.

17 publikācijām žanrs bija nenosakāms, tāpēc tās iekļāvu kategorijā „**Cits (grūti noteikt)**”. Iespējams, šajos rakstos žanrs variēja starp ziņu rakstu, aprakstu vai komentāru. (Skatīt 3. pielikumu, 5.7. att., **diagrammu Nr. 10**).

Pēdējā apakšnodaļā minēšu, kādu valstu un nozaru pārstāvji bija preses izdevuma rakstu veidotāji.

5.8. Publikāciju autori

Pētījuma gaitā pievērsu uzmanību arī tam, kas bija Laikraksta „Latvija Amerikā” **publikāciju autori** (skatīt 3. pielikumu, 5.8. att., **diagrammu Nr. 11**). Galvenokārt tie bija avīzes mītnes zemes – **Kanādas – žurnālisti**. (Gadījumos, kad autors bija citas valsts pārstāvis, tas tika norādīts pie viņa vārda.) Kanādas autori kopumā publicējuši **120 rakstus**. Taču tikai **5 materiālu autori bija žurnālisti no Latvijas, bet 4 informācijas sniedzēji bija žurnālisti citviet trimdā**. To varētu skaidrot ar faktu, ka tolaik no PSRS varasiestāžu puses „drošības nolūkos” vēl pastāvēja izteikta informācijas pārraides kontrole savienības ietvaros. Savukārt **41 publikācijas autori bijuši rakstnieki, sabiedrības un kultūras aktīvisti vai kādas organizācijas dalībnieki**. Tas norāda gan uz laikraksta pretimnākšanu ne tikai žurnālistiem, bet arī citu profesiju pārstāvjiem, kas varēja piedāvāt rakstus, gan uz šo cilvēku (sabiedrības aktīvistu un kultūras darbinieku) iesaistīšanos publiskās telpas procesos (piemēram, uzstājoties mītiņos, organizējot demonstrācijas u.tml.), tādējādi pastiprinot preses interesei par savām (viņu) idejām. **19 gadījumos tekstu sagatavojusi laikraksta redakcija vai autors, kurš nav vēlējies publiski paust savu vārdu**.

Rezumējot, Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumi laikraksta „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada publikācijās no trimdas skatupunkta reprezentēti neviennozīmīgi. Konkrēto notikumu diskursīvais novērtējums – no klaja nosodījums līdz teiksmainām uzslavām – mainās līdz ar to attīstības gaitu. Laikraksta pārstāvji aktīvi seko līdzi Trešās atmodas pavērsieniem, pildot nacionālās identitātes apziņas uzturēšanas un „abu pasaulu” latviešu tuvināšanas funkciju, lai gan reizēm šī mērķa sasniegšanai tiek izmantoti maldīgi un subjektīvi uzskati. Vislielākā uzmanība tiek pievērsta valsts pastāvēšanas izšķirošiem notikumiem, piemēram, 4. maija Neatkarības deklarācijai un Augstākās Padomes vēlēšanām, taču paralēli tiešo neatkarības notikumu reprezentācijai daudz tiek uzsvēra trimdas kā aktora nozīme Trešās atmodas procesa skaidrojumos, uzskatu paušanā un trimdas sabiedrības kā nepagurstoša šo notikumu līdzjutēja lomas uzsvēršanā. Būtiski pieminēt arī nacionālās identitātes aspekta parādīšanos tekstos par neatkarības atjaunošanu, uzsverot trimdinieku sociālo un emocionālo piesaisti Latvijai, trimdas latviešu vai viņu vecāku dzimtenei (tur

notiekošajiem procesiem) un tautai, piemēram, izmantojot tādus par piederību konkrētai valstij signalizējošus vārdu salikumus kā „mūsu dzimtene, „mūsu Latvija” u.c. Tiesa, laikraksts reprezentē, ka nācijas piederības sajūtai vairāk ir simbolisks spēks nekā juridiska nozīme, kas norāda, ka nacionālās identitātes uzsvērums sasaistē ar neatkarības atjaunošanas procesa reprezentāciju vairāk „paredzēta” latvietības uzturēšanai ārzemēs.

SECINĀJUMI

Laikrakstā „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gadā par neatkarības atjaunošanas reprezentāciju liecina daudzi aspekti – piemēram, Latvijas, trimdas, latviešu, neatkarības atjaunošanas procesa un PSRS diskursīvā reprezentācija, rakstu skaits par Trešās atmodas notikumiem vienā avīzes numurā, to apjoms un žanri, u.c. Rerezentējot neatkarības atjaunošanas procesa pavērsienus Latvijā un pastarpināti vai tieši ietverot atsauces uz latviešu nāciju un nacionālo identitāti, laikraksts pildīja nacionālo vērtību sarga un Kanādas trimdas latviešu kopienas informatora funkciju.

Turpmākajā tekstā uzskaitīšu būtiskākos pētījuma secinājumus.

1. Laikraksts „Latvija Amerikā” bija aktuālākos politiskos un sociālos notikumus atainojošs trimdas preses izdevums (iznāca reizi nedēļā), kas 1990. un 1991. gadā īpašu uzmanību pievērta detalizētai un analītiskai Latvijas neatkarības atjaunošanas notikumu reprezentācijai.
2. Izdevums „Latvija Amerikā” centās pildīt ziņu rupora funkciju ne tikai par neatkarības atgūšanas procesu Latvijā, bet arī Lietuvā un Igaunijā.
3. Rakstot par Latvijas suverenitātes atjaunošanu, avīze „Latvija Amerikā” lielāko uzmanību pievērta 1990. gada 4. maija un 1991. gada 21. augusta notikumu reprezentācijai, jo šie notikumi, pēc redakcijas domām, bija visizšķirošākie Latvijas valsts pastāvēšanā un par tiem, kā secināms, bija pieejams visvairāk informācijas.
4. Lai arī publikācijas par Trešās atmodas procesu galvenokārt ir politiska satura, rakstītas formālā valodas stilā, nereti žurnālisti, reprezentējot neatkarības atjaunošanu lietojuši ekspresīvus un situācijas nopietnību pastiprinošus izteiksmes līdzekļus, piemēram, metaforu „skaļas propagandas bungas” un salīdzinājumu: „Latvijas neatkarības atjaunošanas cīņa [...] būs visgrūtāk atšķetināmais mezgls.”²⁸¹
5. Latvijas Neatkarības deklarācija laikrakstā reprezentēta neviennozīmīgi un raksturota kā „necaurspīdīgs” dokuments. Publikācijās šī deklarācija ir tikai konstatēta, pieminēta, neieslīgstot plašos vērtējumos un neizmantojot teju nekādus atšķirīgus nosaukšanas variantus.
6. Latviešu diskurss avīzē galvenokārt reprezentēts, izmantojot ikdienas lietojumā ierastus nosaukšanas līdzekļus – latvieši, latviešu tauta.
7. Nereti publikācijās lietotā piederības forma „mēs” norāda uz rakstu autoru izpratni par vienotu latviešu tautu, ar šo vietniekvārdu apzīmējot gan trimdā, gan Latvijas teritorijā mītošos latviešus.

---

²⁸¹ Ķegumnieks, A. (1990, 6. janv.). Pārsteigumu pilnais gads. *Latvija Amerikā*. 1. lpp.

8. Rakstu emocionālā noskaņa galvenokārt ir pozitīva, trimdas latviešu aktivitātes reprezentētas kā „līdzi jušana” latviešiem dzimtenē, uzteicot to panākumus neatkarības atjaunošanas procesā.
9. Pārsvārā trimda avīzes tekstos uzrādās kā raksta autora vai citētās personas viedokļa perspektīva un/vai līdzeklis līdzdalības vai distances paušanai, izceļot šī aktora (trimdas) nozīmīgumu, nekļūdību un piedēvējot tam īstenā latvietības un neatkarības cīnītāja īpašības.
10. Trimdas laikraksta publikāciju autori, lai arī galvenokārt izmantojuši formālo Latvijas valsts apzīmējumu, labprāt Latvijas vārdu pauduši, apzīmējot to ar nostalgiju izraisošiem, piederības apzināšanos veicinošiem vārdiem (piem., tēvzeme, dzimtene).
11. Analizētajos rakstos LTF tiek nosaukta par komunistu organizāciju, tādējādi, iespējams, noskaņojot sabiedrību pret šo apvienību.
12. Preses izdevuma „Latvija Amerikā” 1990. un 1991. gada publikācijās PSRS visos gadījumos pozicionēta kā Latvijas ienaidnieks, politiskais oponents, bet tās dažādie ekspresīvie nosaukšanas gadījumi (piemēram, „saniknotais krievu lācis”, „padomju impērija”) šādu raksturojumu izceļ vēl vairāk.
13. Laikraksta reprezentācijā Trešās atmodas notikumu ietvaros centrālā politiskā personība 1990. un 1991. gadā bija PSRS prezidents Mihails Gorbačovs (pieminēts gandrīz pusē no pētīto materiālu kopapjoma). Laikrakstā viņam piedēvēti dažādi apzīmējumi (piemēram, „modernais cars”, „Kremļa imperators”), kas kopumā rada negatīvu reprezentāciju.
14. Par Latvijas neatkarības atjaunošanas procesa reprezentāciju liecina arī šai tēmai veltītais rakstu skaits vienā laikraksta numurā. 25 avīzes numuros vienlaikus par Trešās atmodas notikumiem bija ietveras četras, piecas, reizēm pat sešas publikācijas.
15. Laikraksta saturā kopumā neatkarības atjaunošana reprezentēta gan kā diplomātiska, gan iespējama militāra cīņa.

Komunikācijas zinātnes laukā šis pētījums kalpo kā vērtīgas analītiskas informācijas materiāls par neatkarības atjaunošanas notikumu reprezentāciju 1990. un 1991. gadā Latvijā no trimdas skatupunkta. Veiktā preses izdevuma analīze norāda, ka avīze spēj pildīt patriotisko jūtu modināšanas un nacionālās identitātes apzināšanās funkciju.

Lai gan arī trimdas izdevumi ir daļa no preses satura, kas radīts latviešu valodā, tomēr līdz šim trimdas preses pētījumu skaits, salīdzinot ar pētījumiem, kuros analizēti preses izdevumi Latvijā, ir neliels. Vēsturiskās dimensijas pētījumiem ir kultūrvēsturiska vērtība, kas

paver apvāršņus secinājumiem ne tikai komunikācijas zinātnes, bet arī vēstures un kultūras studiju laukā.

Šo pētniecisko darbu nākotnē varētu turpināt, analizējot neatkarības atjaunošanas reprezentāciju gan ilgākā laikposmā, gan no vairāku trimdas laikrakstu perspektīvām. Tāpat atklātos interesanti rezultāti, ja tam pretstatītu pētījumu par neatkarības atjaunošanas reprezentāciju identiskā laika periodā Latvijas laikrakstos.

Bakalaura darba izstrādes procesā, pirmkārt, esmu ieguvis ieskatu reprezentācijas un identitātes teorijās, kvantitatīvās kontentanalīzes un diskursa vēsturiskās analīzes pamatnostādņēs un apguvis pētījuma metožu praktisko lietojumu. Otrkārt, esmu ieguvis padziļinātu ieskatu viena ļoti nozīmīga Latvijas vēstures un valstiskās pastāvēšanas posma – Latvijas neatkarības atjaunošanas – notikumu izklāstā literatūras avotos un laikraksta publikācijās, kas vairo manu izpratni un zināšanas gan par konkrēto vēstures periodu, gan tā mediāciju trimdas preses izdevumā. Treškārt, esmu guvis zināšanas par laikraksta „Latvija Amerikā” kā sociāli informatīvas platformas lomu trimdas sabiedrībā, un pētījuma gaitā guvu apstiprinājumu, cik liela nozīme ir diskursīvajiem lingvistikas līdzekļiem, ar kuru palīdzību iespējams konstruēt valsts, tautas, ienaidnieku u.c. diskursus. Tāpat uzzināju, kā ar nosaukšanas, apgalvojumu un argumentu palīdzību, izsakot tos īpašā lingvistiskā veidā, iespējams skaidrot dažādiem faktiem, personām un notikumiem piešķirtās nozīmes un attieksmes, kā arī konstruēt kāda fenomena reprezentāciju kopumā.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Izmantotie avoti

Laikraksts „Latvija Amerikā”:

1. 01.01.1990.–31.12.1990.
2. 01.01.1991.–14.09.1991.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Abrams, D., Hogg, M. A. (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. London: Routledge. 268 p.
2. Ahola, J. u.c. (2005). *Baltijas reģions: konflikti un sadarbība. Ceļā no pagātnes uz nākotni*. Tallina: Ilo. 460 lpp.
3. Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. London: Verso. 240 p.
4. Apsītis, R. (2011). 1990. gada 4. maija deklarācijas sagatavošana un pieņemšana. Grām.: Feldmanis, I., Taurēns, J. (sast.). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 245 lpp.
5. Bailey, D. K. (1982). *Methods of Social Research*. London: Collier Macmillan. 553 p.
6. Berger, P., Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books. 249 p.
7. Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications. 200 p.
8. Bleiere, D., Butulis, I. u.c. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava. 487 lpp.
9. Blommaert, J. (2005). *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press. 299 p.
10. Blūzma, V., Jundzis, T. u.c. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. Rīga: LZA. 639 lpp.
11. Buckingham, D. (2008). *Youth, Identity, And Digital Media*. London: The MIT Press. 206 p.
12. Burke, J. P., Stets, E. J. (2000). *Identity Theory and Social Identity Theory*. New York: Oxford University Press. 272 p.
13. Burke, J. P., Stets, E. J. (2009). *Identity Theory*. New York: Oxford University Press. 256 p.
14. Cameron, K. (1999). *National Identity*. Great Britain: Cromwell Press. 155 p.
15. Chadee, D. (2011). *Theories in Social Psychology*. UK: Blackwell Publishing Ltd. 320 p.

16. Chilton, P., Schaffner, C. (2002). *Politics as Text and Talk. Analytic Approaches to Political Discourse*. USA: John Benjamins Publishing Company. 245 p.
17. Chuang, R., Fong, M. (2004). *Communicating Ethnic & Cultural Identity*. New York: Rowman&Littlefield Publishers, Inc. 393 p.
18. Clark, E., Petersson, B. (2003). *Identity Dynamics and the Construction of Boundaries*. Lund: Nordic Academic Press. 224 p.
19. Deaux, K., Philogene, G. (2001). *Representations of the Social*. Oxford: Blackwell Publishing. 362 p.
20. Dolon, R., Todoli, J. (2008). *Analysing Identities in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 204 p.
21. Dunsdorfs, E. (1984). *Archīvs. Brīvās pasaules latviešu periodika. 10. sējums. Trimda*. Melburna: PBLA un Kārļa Zariņa fonds. 239 lpp.
22. Dunsdorfs, E. (1984). *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām. 24. sējums. Trimda*. Melburna: PBLA un Kārļa Zariņa fonds. 248 lpp.
23. Duveen, G., Lloyd, B. (1990). *Social Representation and Development of Knowledge*. New York: Cambridge University Press. 191 p.
24. Elliot, A. (2007). *The Contemporary Bauman*. New York: Routledge. 275 p.
25. Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge. 270 p.
26. Feldmanis, I., Taurēns, J. (2011). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 245 lpp.
27. Gauntlett, D. (2002). *Media, Gender and Identity*. New York: Routledge. 278 p.
28. Gillis, R. J. (1996). *Commemorations: The Politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press. 304 p.
29. Grey, D. (2004). *Doing Research in the Real World*. London: SAGE Publications. 604 p.
30. Guibernau, M. (2007). *The Identity of Nations*. Cambridge: Polity Press. 235 p.
31. Hall, S., Gay, du P. (1996). *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE Publications. 198 p.
32. Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications. 400 p.
33. Hogg, A. M., Terry, J. D. (2001). *Social Identity Processes in Organizational Contexts*. Philadelphia: Psychology Press. 339 p.

34. Holsti, R. O. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading: Addison Wesley Publishing Company. 235 p.
35. Howarth, C., Voelklein, C. (2005). *Controversies About Social Representations Theory*. London: SAGE Publications. 30 p.
36. Johnstone, B. (2008). *Discourse Analysis*. UK: Blackwell Publishing. 311 p.
37. Jones, A. R. (1996). *Research Methods in the Social and Behavioral Sciences*. Sunderland: Sinauer Associates. 369 p.
38. Jundzis, T. (2000). Vēsturiski politiskā situācija laikā, kad tapa 4. maija deklarācija. Grām.: Jundzis, T. (sast.) *4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture. 775 lpp.
39. Jundzis, T. Zaļais, R. (2006). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze. Rakstu dokumentu un atmiņu krājums*. Rīga: LZA. 254 lpp.
40. Kince, V. (2004). Trimdas prese kā ļoti nozīmīgs Latvijas kultūras vēstures avots. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.) *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. Rīga: Nordik. 621 lpp.
41. Krzyżanowski, M. (2010). *The Discursive Construction of European Identities*. Frankfurt: Peter Lang GmbH. 232 p.
42. Kundrats, A. (1952). *Latvieši Kanādā*. Toronto: Valtera Ziedīņa izdevniecība. 99 lpp.
43. Lacey, N. (1998). *Image and Representation*. London: Macmillan Press. 256 p.
44. Laitin, D. (1998). *Identity in Formation*. New York: Cornell Publishing Press. 417 p.
45. Lawler, S. (2008). *Identity. Sociological Perspectives*. UK: Polity Press. 168 p.
46. Ločmele, K., Ziemele, E. (2012). Nacionālās identitātes (pār)adījums preses izdevumos trešās Atmodas periodā Latvijā. Grām.: Lāms, E. (sast.). *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: Nacionālās identitātes meklējumi Baltijas literatūrā un kultūrā: Stabilais, mainīgais, zaudētais*. 17. sēj. Liepāja: LiePA. 210.–220. lpp.
47. McKee, A. (2003). *Textual Analysis*. London: SAGE Publications. 159 p.
48. Mills, S. (2003). *Michael Foucault*. London: Routledge. 149 p.
49. Moscovici, S. (2000). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press. 313 p.
50. Murphy, E. P., Murphy, E. A. (2004). *Strategic Management for Tourism Communities*. Great Britain: Cromwell Press. 448 p.
51. Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: SAGE Publications. 301 p.
52. Neuman, L. W. (2003). *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education. 584 p.

53. Phillips, N., Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*. London: SAGE Publications. 97 p.
54. Pleps, J. (2011). 1990. gada 4. maija deklarācijas piemērošana. Grām.: Feldmanis, I., Taurēns, J. (sast.) *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 245 lpp.
55. Reisigl, M., Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge. 298 p.
56. Siliņš, U., Vējiņš, J. (2006). *Latvija. Likteņa gaitās (1918–1991)*. Rīga: Timermanis un Vējiņš. 247 lpp.
57. Smits, E. D. (1997). *Nacionālā identitāte*. Rīga: Zvaigzne ABC. 223 lpp.
58. Tilly, C. (2002). *Stories, Identities, and Political Change*. USA: Rowman & Littlefield Publishers. 257 p.
59. Taurēns, J. (2009). Baltijas ceļš un valstiskās neatkarības idejas panākumi. Grām.: Bleiere, D., Feldmanis, I. u.c. *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sējums*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds. 747 lpp.
60. Titscher, S., Jenner, B. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: SAGE Publications. 278 p.
61. Usenko, M. (2002). *Sarežģītais gājums*. Rīga: Tautas frontes muzejs. 224 lpp.
62. Van Dijk, T. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London. SAGE Publications. 324 p.
63. Veigners, I. (1993). *Latvieši ārzemēs*. Rīga: Latvijas enciklopēdija. 380 lpp.
64. Veigners, I. (2009). *Latvieši Rietumzemēs*. Rīga: Drukātava. 978 lpp.
65. Vidiņš, J. (2005). Viņi bija pirmie. Grām.: Škapars, J. (sast.) *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā*. Rīga: Zelta grauds. 485 lpp.
66. Vizulis, I. (1992). *Latviešu tautas cīņa par brīvību: (1917–1992)*. Rīga: Garā Pupa. 172 lpp.
67. Zīle, Ļ. (2005). Totalitārisma pēdējais cēliens. Grām.: Škapars, J. (sast.) *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgās cīņas pieredze pasaules kontekstā*. Rīga: Zelta grauds. 485 lpp.
68. Zvirgzdiņš, I. (2004). Latviešu preses biedrība. Grām.: Brancis, M., Kļaviņa, D. (sast.) *Konferences „Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” referātu krājums*. Rīga: Nordik. 621 lpp.

69. Wodak, R. (1997). *Gender and Discourse*. London: SAGE Publications. 303 p.
70. Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications. 200 p.
71. Wodak, R., Cillia, R. (2009). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 276 p.
72. Dolon, R., Labart, M. (2005). *The Discursive Construction of Identities: A Critical Analysis of the Representation of Social Actors in Conflict*. Skatīts 2012. g. 22. aprīlī. <http://www.educ.utas.edu.au/conference/Files/proceedings/cda-proceedings-p4.pdf>
73. Hellenic Resources Network. (1995). *Conference on Security and Co-operation in Europe*. Skatīts 2012. g. 20. maijā. <http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html>
74. Van Dijk, T. (1990). *Social Cognition and Discourse*. Skatīts 2012. gada 5. maijā. <http://www.discourses.org/OldArticles/Social%20cognition%20and%20discourse.pdf>
75. Van Dijk, T. (1995). *Aims of Critical Discourse Analysis*. Skatīts 2012. gada 5. maijā. <http://www.discourses.org/OldArticles/Aims%20of%20Critical%20Discourse%20Analysis.pdf>

PIELIKUMI

Kvantitatīvās kontentanalīzes kategorijas

1. Publikācijas žanrs:

- a) Ziņu raksts
- b) Viedokļu komentārs
- c) Intervija
- d) Apraksts
- e) Cits (grūti noteikt)

2. Publikācijas autors:

- a) Žurnālists Kanādā
- b) Žurnālists Latvijā
- c) Žurnālists citviet trimdā
- d) Nav norādīts
- e) Cits (kultūras darbinieks, sabiedrības aktīvists, kādas organizācijas dalībnieks)

3. Raksta atrašanās vieta:

- a) 1. lpp.
- b) 2. un 3. lpp.
- c) 11. un 12. lpp. (rubrika „Raibā Nedēļa”)
- d) Citviet

4. Publikācijas apjoms:

- a) Aptuveni 1/4 lapas
- b) Aptuveni 1/3 lapas
- c) Aptuveni 1/2 lapa
- d) No aptuveni 1/2 lapas līdz vienai lapai
- e) Viena lapa
- f) Viens atvērums
- g) Cits

5. Raksta satura kopējā noskaņa par notikumiem Latvijā:

- a) Pozitīva (aprakstīta neatkarības atjaunošanas procesa veiksmīga virzības pretī panākumiem)
- b) Negatīva (attēlota izteikta PSRS un tai lojālo cilvēku pretestība neatkarības atjaunošanas centieniem vai grūtības, kādu priekšā Latvijas valsts nonāca, cīnoties par brīvību)
- c) Neitrāla (piedāvāts vienkāršs aktuālāko notikumu apraksts)

6. Latvija apzīmēta kā:

- a) Latvija
- b) Dzimtene
- c) Tēvzeme
- d) Tēvija
- e) Cits

7. Neatkarības atjaunošanas notikumi reprezentēti, atsaucoties uz: (tikš atzīmēti vairāki varianti)

- a) Politiku viedokļiem
- b) Kultūras darbinieku viedokļiem
- c) Tautas viedokli
- d) Politologu viedokļiem
- e) Vēsturnieku viedokļiem
- f) Bez viedokļiem
- g) Cits

8. Neatkarības atjaunošanas notikumi tekstā:

- a) Izcelti konkrēti Latvijā
- b) Skatīti kontekstā ar situāciju citās Baltijas valstīs
- c) Salīdzināti ar citu PSRS valstu (neskaitot Baltiju) neatkarības atgūšanas centieniem
- d) Grūti noteikt
- f) Cits

9. Publikāciju galvenā, visvairāk aprakstītā tēma:

- a) 1990. gada 4. maija notikumi
- b) Barikāžu notikumi

- c) 1991. gada 21. augusta notikumi
- d) LPSR Augstākās Padomes vēlēšanas
- e) Cits (citu valstu atbalsts Latvijai)

10. Rakstu skaits vienā laikraksta numurā par neatkarības atjaunošanas notikumiem:

- a) Viens
- b) Divi
- c) Trīs
- d) Cits

11. Rakstos pieminētie politiķi un sabiedrības darbinieki: (iespējami vairāki varianti)

- a) M. Gorbačovs
- b) D. Īvāns
- c) B. Jeļcins
- d) Dž. Bušs
- e) I. Godmanis
- f) Cits

Diskursa vēsturiskās analīzes shēma

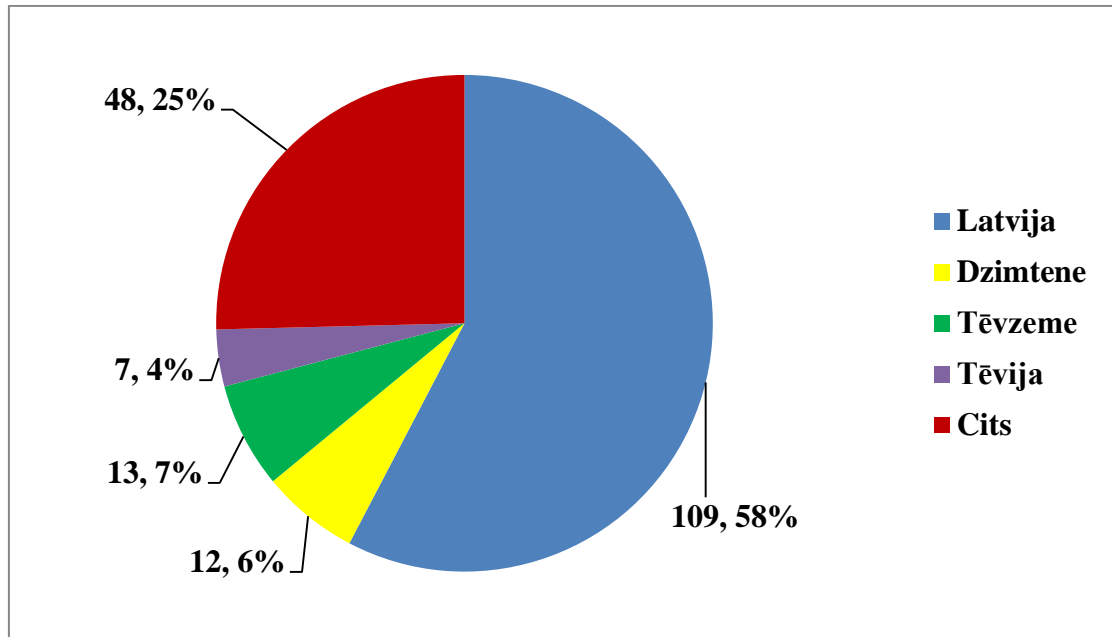
STRATĒGIJA										STRATĒGIJAS MĒRĶIS	STRATĒGIJAS LINGVISTISKIE REALIZĀCIJAS LĪDZEKĻI
Nosaukšana										Sociālo aktoru, objektu, fenomenu, notikumu, procesu un darbību diskursīvā konstrukcija.	<ul style="list-style-type: none"> • Piederības kategorizēšanas mehānismi, rakstītāja perspektīvas konstruēšana (<i>deictics</i>); • Metaforas un metonīmijas; • Darbības vārdi un lietvārdi, kas izmantoti, lai apzīmētu procesus, darbības u.tml.
Neatkarības atjaunošana	Latvieši	Latvija	Trimda	PSRS	Barikādes	Latvijas tautas fronte	Neatkarības deklarācija				
Apgalvošana										Sociālo aktoru, objektu, fenomenu, notikumu, procesu un darbību pozitīvs vai negatīvs diskursīvais novērtējums.	<ul style="list-style-type: none"> • Stereotipiska vērtējošu pozitīvo un negatīvo iezīmju piešķiršana (piemēram, īpašības vārdu, apozīciju, prepozīciju formā); • Precīzi formulēti, skaidri izteikti (<i>explicit</i>) salīdzinājumi, metaforas vai citas retoriskās figūras (metonīmijas, hiperbolas, eifēmismi); • Alūzijas; • Iepriekšminēti pieņēmumi.
Dzīvošana, dzīves apstākļi Latvijā	Brīvības nozīme	Neatkarības atjaunošana	Latvieši	Latvija	Trimda	PSRS	Barikādes	Latvijas tautas fronte	Neatkarības deklarācija		
Argumentēšana										Attaisnošana vai	<ul style="list-style-type: none"> • Formāla vai ar saturu saistīta tematika;

		pretenzijas patiesībai vai normatīvai pareizībai	<ul style="list-style-type: none"> • Maldīgi secinājumi.
Perspektivizācija, rāmējums vai diskursa reprezentācija		Rakstītāja vai runātāja viedokļa pozicionēšana jeb skatupunkta un līdzdalības vai distances paušana.	<ul style="list-style-type: none"> • Rakstītāja perspektīvas konstruēšana; • Tiešā vai netiešā runa; • Gramatisko <i>pēdiņu</i> („,”) izmantojums; • Metaforas; • Personifikācija.
Publikācijas autora skatupunkts: <ul style="list-style-type: none"> • neitrāls; • analītisks; • nosodošs; • slavējošs; • žurnālists identificējas ar latviešu tautu. 	Trimdas kā aktora skatupunkts: <ul style="list-style-type: none"> • nosodošs • slavējošs; • atbalstošs; • neitrāli novērojumi 		
Intensifikācija (pastiprināšana) vai mīkstināšana		Ilokūcijas spēka modificēšana, jeb tekstā fiksēto izteikumu intensifikācija vai mīkstināšana.	<ul style="list-style-type: none"> • Deminutīvi; • Hiperbolas; • Darbības vārdi, kas apzīmē teikšanu, jušanu, domāšanu u.tml.; • Svārstīšanās, neskaidri izteicieni.

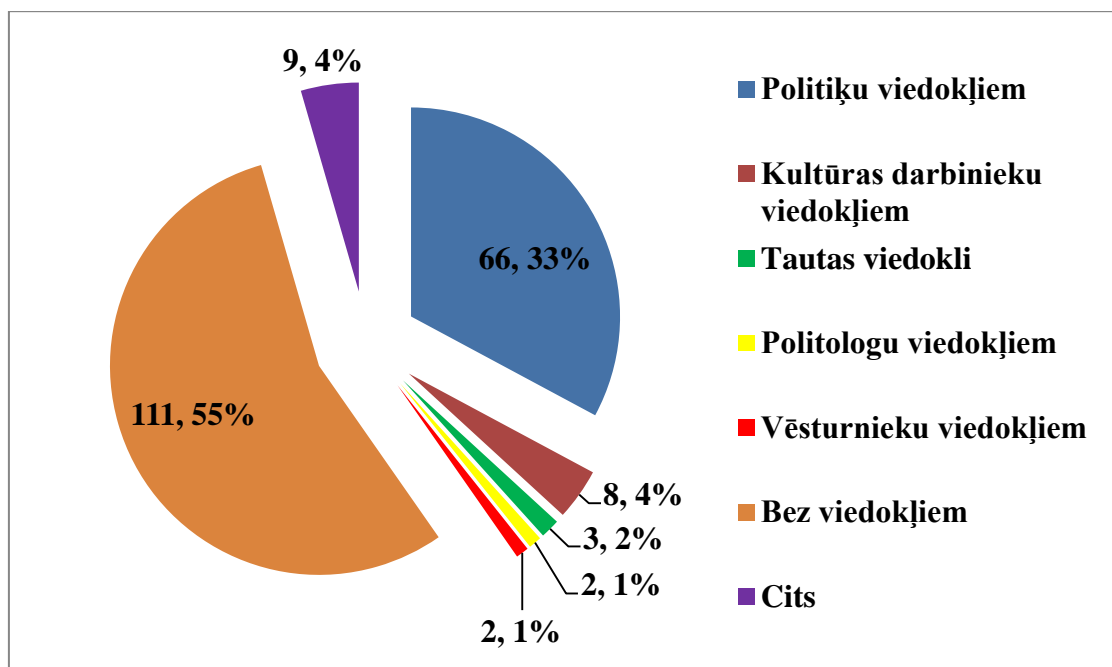
4.3. att. Diskursa vēsturiskās analīzes shēma.

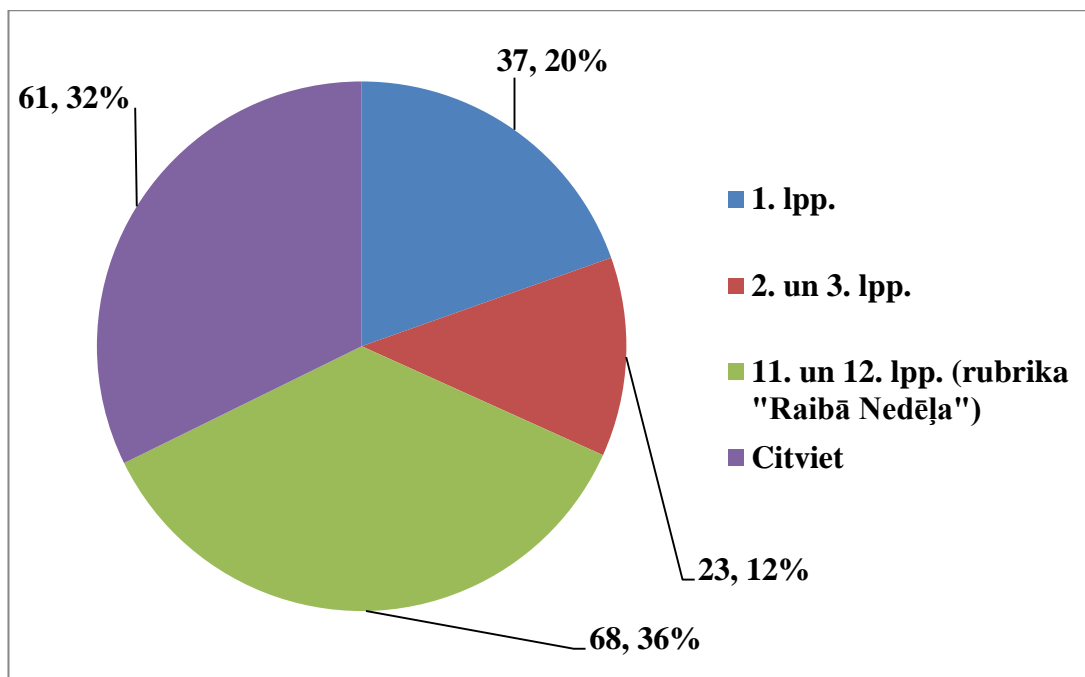
Kvantitatīvās kontentanalīzes rezultāti

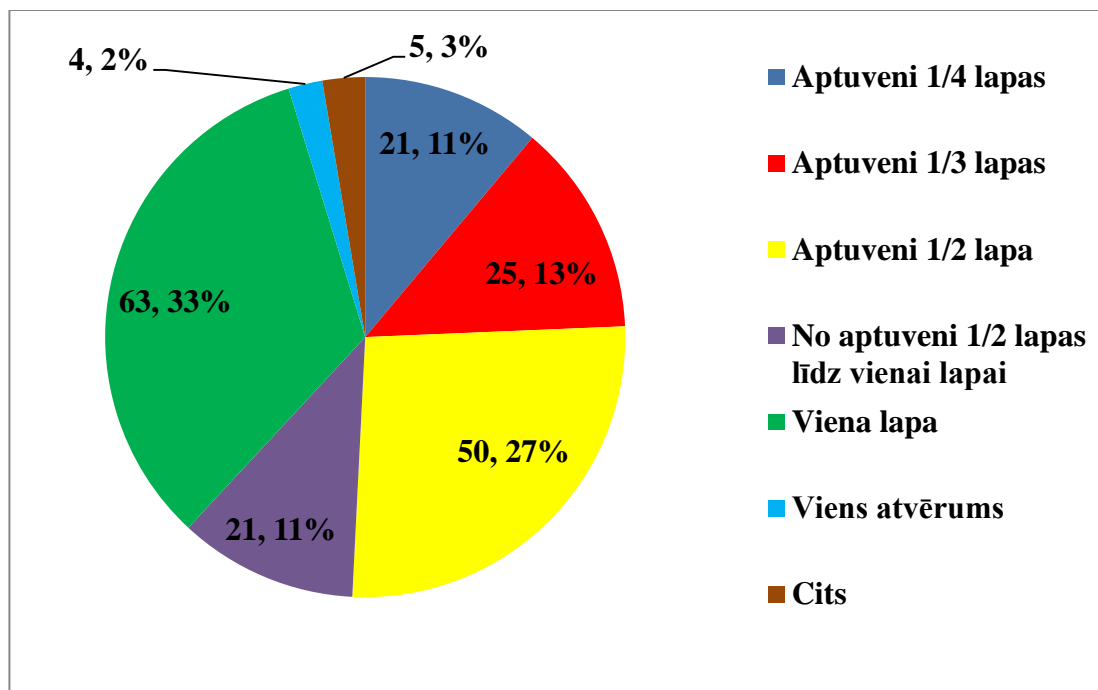
5.4.1. att. Diagramma Nr. 4. Latvijas nosaukšana (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

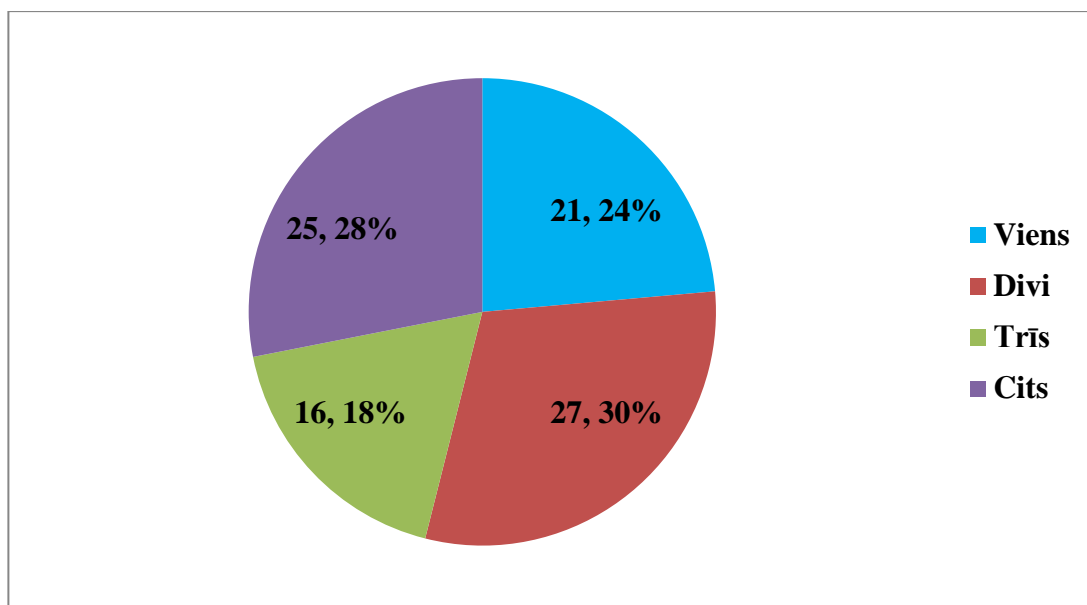
5.5. att. Diagramma Nr. 5. Personu viedokļi publikācijās (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

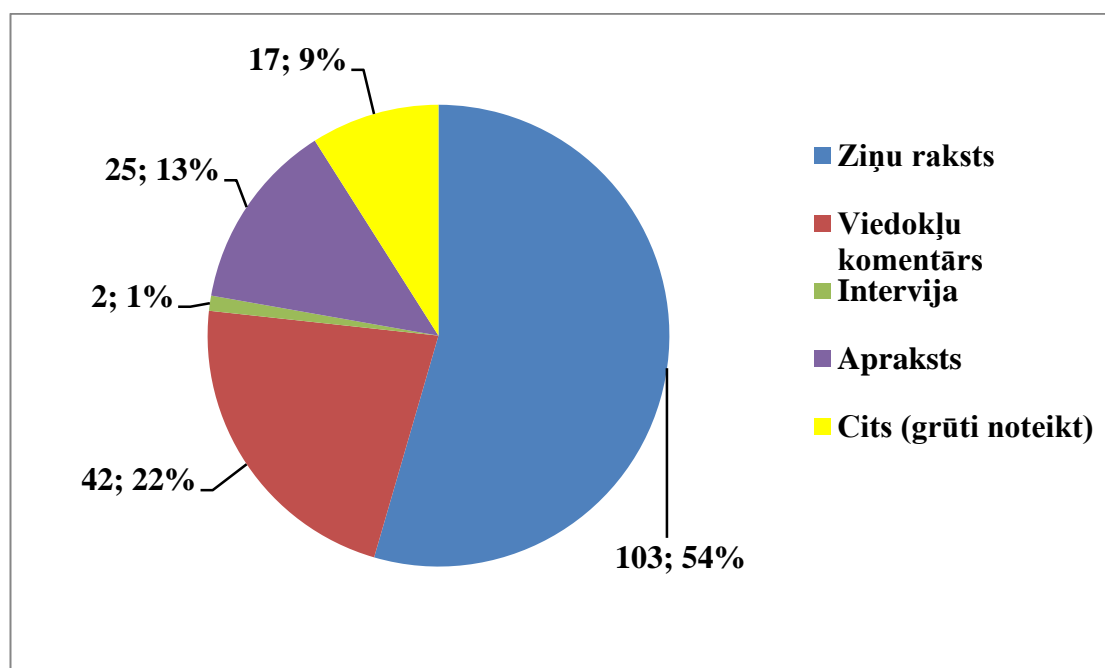
5.6. att. Diagramma Nr. 7. Rakstu izvietojums laikrakstā (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

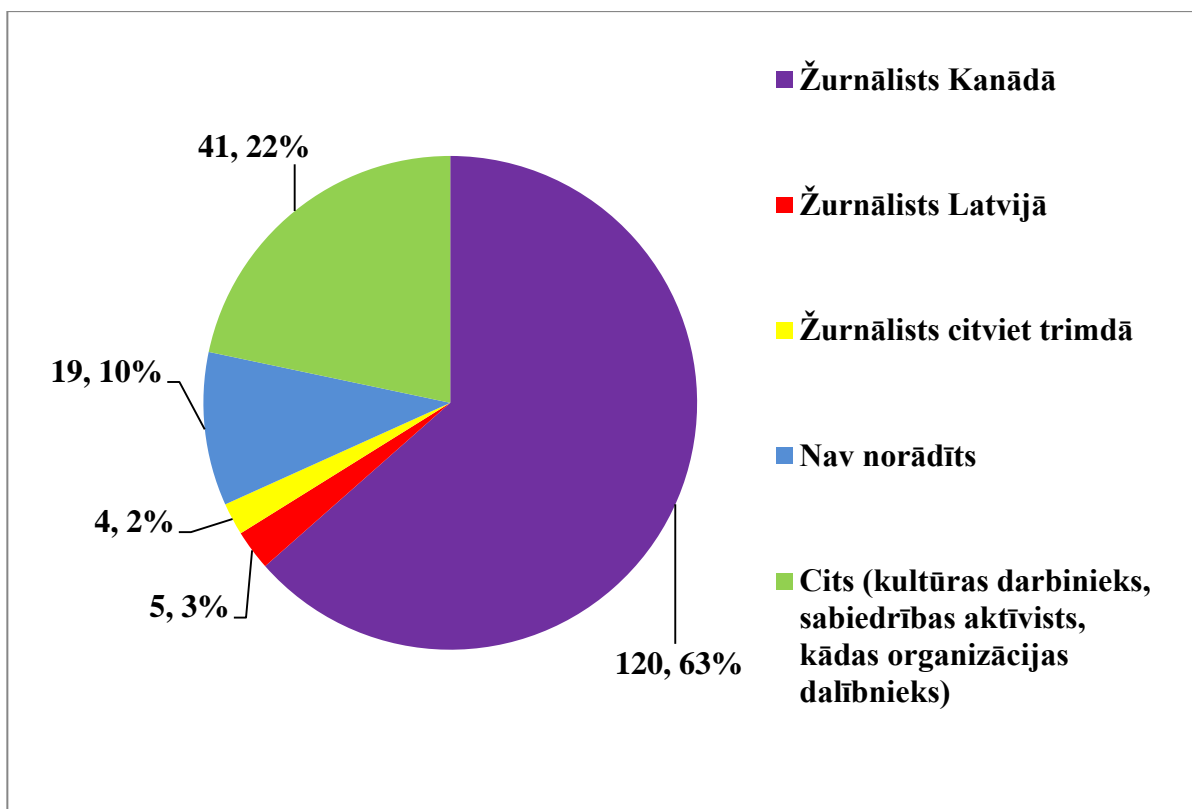
5.6. att. Diagramma Nr. 8. Publikācijas apjoms (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

5.6. att. Diagramma Nr. 9. Rakstu skaits vienā avīzes numurā (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

5.7. att. Diagramma Nr. 10. Publikāciju žanri (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

5.8. att. Diagramma Nr. 11. Publikāciju autori (rezultāti absolūtajos skaitļos un procentos).

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs „Latvijas neatkarības atjaunošanas reprezentācija laikrakstā "Latvija Amerikā" (1990–1991)” izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: (_____) Augusts Zilberts

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: *Mg.sc.soc.* Klinta Ločmele (_____) 05.06.2012.

Recenzente: *Mg.sc.soc.* Laura Ardava

Darbs iesniegts Komunikācijas studiju nodaļā 05.06.2012.

Dekāna pilnvarotā persona: Sabīne Krieviņa / Līva Brice (_____)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. prot. Nr. ____.

Komisijas sekretāre: M. soc. zin. pētniece Marita Zitmane (_____)